ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МУЗЕЙІ

МУЗЕЙ ӘЛЕМІ

ғылыми-танымдық журналы №3-2025

Қазақстандағы музей ісі мен осы сала мамандарына арналған «Музей әлемі» журналы оқырман қауымға ұсынылып отыр. Еліміздегі барша музей мамандарына аталған басылым арқылы өз еңбектерін жариялауға мүмкіндік қарастырылған. Осылайша, біз, еліміздің ең ірі музейлерінен бастап, шалғай аудан-ауылдардағы әріптестерімізбен тығыз байланыс орнатуды көздеп отырмыз. Қазақстанның бай тарихи мәдениетін насихаттау арқылы ұлт мәдениетіне қызмет етуді мақсат тұтқан «Музей әлемі» журналы сіздердің таным көкжиегін кеңейтер қызықты мақалаларыңызды жарыққа шығаруға дайын.

Қазақстан Республикасы
ҰЛТТЫҚ МУЗЕЙІ

Бас редактор:
Айгүл Айтмуханова

Жауапты редактор:
Эльмира Абдукамалова

Редакторлар:
Қымбат Елтайқызы
Тазагүл Қабыкенқызы
Аягоз Султанова

Суретші-дизайнер:
Аида Смайлова

Фототілші:
Қанат Мусин

МУЗЕЙ ӘЛЕМІ №3-2025

«Астана қаласының жас мүгедектері»
Баспахана мекен-жайы:
Астана қ., Е 489, 6
Тел.: 8 701 251 90 17

Редакцияның мекен-жайы:
010000, Астана қаласы
Тәуелсіздік даңғылы, 54,
Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі
6-блок, 6-қабат, 618-бөлме
Байланыс телефондары:
+7(7172) 91 90 35, 335, 663, 664, 641 (ішкі)
e-mail: Qazyna.journal@gmail.com

Журнал жылына 4 рет шығады
Пішімі 205х275 мм. Офсеттік басылым 4+4

Журналға жарияланған авторлық материалдар редакция көзқарасын білдірмейді.

МАЗМҰНЫ

Тұлғалар тағылымы

Аксакалова Ж., Шынарбек Н. Камиль Муллашев шығармашылығындағы ұлттық болмыс пен заманауи кескіндеме мәнерінің тоғысуы....4
Ақпанбекова Ғ., Есжанова Г. Шоқан бейнесі музейде....12
Өмірсерік Т. Жіппен өрнектелген тарих....16
Пашко О. Художник-педагог Жамкен Серикбаев (1925-1998) к 100-летию со дня рождения художника....20

Халықаралық тәжірибе

Yang H. How Exhibitions Tell Each Other: Researches on Museum Practices of Cross-Cultural Communication with Silk Themes....23
Кубашева Е. Ыстамбұлдағы тілдік алмасу арқылы түрік тілінің мәдениетаралық коммуникациясы....30
Исабаева К. Повышение квалификации музейных специалистов через международные стажировки....33

Тарихи орын

Бегалиев О. Түркі дүниесі тәу етер Қорқыт ата кешені....38
Шаимова А. Музей в стиле ландшафтного пространства....41
Жұмашова А., Мусаева С. Ескерткіштерді музейлендіру және аймақтағы мәдени мұраны пайдалану....44
Шөмекей М. Жалағаштағы қабырға петроглифтері....49

Музей тынысы

Конысбекова З. Социокультурный проект «Қазақстанның ұлттық қазынасы»: культурное партнёрство в динамичном городском пространстве....53
Алшимова Э. Қасиетті мұра: Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейіне 110 жыл....55
Нұрпейсов Б. Музей ісіндегі заманауи технологиялар: Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің тәжірибесі....60

Бір жәдігер тарихы

Кадыльчина А. Карта Энтони Дженкинсона 1562 года....66
Шөмекей М. Қаршын....69

Қор қазынасы

Аубакирова Г. Художественное наследие Айши Галимбаевой в фондах Павлодарского областного художественного музея имени Н. Нурмухаммедова....70
Урдашева Г. Музей қорындағы сүйектелген бұйымдар....74
Дубовая Е. Оригинальная графика Казахстана XX в. Рисунок и акварель из собрания Павлодарского областного художественного музея имени Н. Нурмухаммедова....79

Мұра және қалпына келтіру

Мұхамедина Э. Қазынамызға қайта оралған жәдігерлер....83
Ченченкова О. Реставрация археологических фрагментированных сосудов из металла....86
Кащеев А. Причинная обусловленность биоповреждений музейных предметов....91
Чехова Е. Реставрация фрагментов кожаного футляра, расшитого шелком из могильника VIII-IX вв. в Северной Осетии....94

Естелік ізімен

Молдагулова Г. Жауынгер ерлігінің айғағы....98

ТҰЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫ

КАМИЛЬ МУЛЛАШЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС ПЕН ЗАМАНАУИ КЕСКІНДЕМЕ МӘНЕРІНІҢ ТОҒЫСУЫ

Жазира Аксакалова
Назерке Шынарбек
ҚР Ұлттық музейі,
Астана қ.

Қазіргі заманғы қазақ бейнелеу өнері ұлттық болмысты сақтай отырып, әлемдік көркемдік үдерістермен қатар дамып келе жатқан кеңістікте өзіндік орнын айқындап отыр. Бұл үдерісте суретшілердің шығармашылығы айрықша маңызға ие. Әсіресе көркемдік тіл арқылы ұлттық рухты заманауи мәнерде бейнелеу – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстанның еңбек сіңірген суретшісі Камиль Муллашевтің шығармашылығы – ұлттық сана мен қазіргі заманғы кескіндеме бағыттарының тоғысуын айқын көрсететін көркемдік құбылыс.

Камиль Муллашев – ұлттық рухты заманауи көркемдік ізденістермен шебер ұштастыра білген суретші. Ол өз шығармаларында ұлттық мәдени мұраны жаңғыртып қана қоймай, оны әлемдік көркемдік үрдістермен үйлестіреді. Суретшінің кескіндемесі арқылы қазақ мәдениетінің коды, мифологиялық бейнелер, рухани тазару идеясы, сондай-ақ уақыт пен кеңістікке қатысты философиялық пайымдар заманауи көркемдік шешімдермен шебер астасып жатады.

Өнертанушы Г.Ж. Мукажанова: «Суретші әрқашан өзіне және өнердің биік қағидаттарына адал болып қалды. Оның шығармашылығында өнер формасы жағынан реализм мен авангардтың үйлесімді байланысы, жинақталған-символикалық және метафоралық-ирониялық туындылар көрініс тапты», – деп атап өтеді. Бұл ерекшеліктер суретші дүниетанымының тереңдігі мен көркемдік тәсілінің күрделілігін аңғартады.

Оның туындыларында заманауи қоғамның қайшылықтары, адам мен табиғат арасындағы өзара қарым-қатынас, рухани ізденіс пен адамгершілік мәселелері кеңінен көрініс тапқан. Суретші формалық ізденістерге батыл барып, дәстүр мен жаңашылдықты шебер тоғыстыра білді. Осы арқылы ол ұлттық бейнелеу өнеріне өзіндік қолтаңбасын қалдырып, көркемдік ойлаудың жаңа көкжиектерін ашты.

Мәскеудің Суриков атындағы мемлекеттік көркемсурет институтында білім алған қылқалам шеберінің көркемдік көзқарасы кеңестік академиялық мектеп пен ұлттық рухани мұраның тоғысында қалыптасты.

Муллашев «... колористік реңктердің үндесуі мен қозғалыс экспрессиясы» (Юсупова, 2009; 37) сынды өзіндік стилі бар, философиялық-символикалық бейнелеу тілімен ерекшеленетін суретші. Оның шығармашылығының басты ерекшелігі – ұлттық идеяны кең ауқымды мәдени-көркем мәнмәтінде шебер бейнелеуі.

2024 жылдың қарашасында Қазақстанның Ұлттық музейінде К. Муллашевтің «Уақыт айнасы» атты мерейтойлық көрмесі ашылып, көпшіліктің назарын аударды. Көрмеде суретшінің әр жылдардағы шығармашылығын қамтитын 90-нан астам кескіндеме жұмысы қойылды. Экспозиция мазмұны хронологиялық және тақырыптық қағидаға сүйене отырып ұйымдастырылды. Мұнда портрет, пейзаж, тарихи және философиялық мазмұндағы композициялар топтастырылып, әр даму кезеңіндегі суретші дүниетанымындағы өзгерістер мен көркемдік ізденістер нақты көрініс тапты. Бұл көрме өз кезегінде Камиль Муллашевтің рухани даму эволюциясын, уақыт пен кеңістік туралы ой-толғамдарын бейнелейтін көркемдік шежіре іспетті ұсынылды.

Аталмыш көрме негізінде, 2025 жылғы 18 маусымда «Музей түні» акциясы аясында, ҚР Ұлттық музейінің «Өнертану» бөлімі мен «Гүлдер» ансамблінің бірлесуімен Камиль Муллашевтің шығармашылығына арналған іс-шара ұйымдастырылды. Шараның негізгі мақсаты – суретші туындыларын көрерменге жаңаша, креативті форматта таныстыру болды. Іс-шара барысында көрермен назары-

на «Сабантуй», «Көктемгі әуен», «Би», «Биші Эльмираның портреті», «Қызғалдақтың табиғи шырыны», «Шабыттанған рух», «Қобызда ойнаған қыз» атты 7 көркем туынды ұсынылды. Өнертанушылар әр картинаның мазмұнына, композициялық құрылымына, түстік шешіміне және көркемдік мәнеріне терең талдау жасаса, «Гүлдер» ансамблі туындылардың мазмұнына сәйкес арнайы би композицияларын ұсынып, бейнелерге сахналық қимыл арқылы жан бітірді. Осылайша, кескіндеме мен би өнерінің синтезі көркем туындылардың мазмұнын тереңірек ашуға мүмкіндік берді. Осындай кешенді тәсіл суретші шығармашылығын көпқырлы түрде қабылдауға жағдай жасап, көрермендерге ерекше әсер қалдырды.

Аталмыш шара барысында ұсынылған туындылардағы мифопоэтикалық және символдық образдар, рухани құндылықтар мен ұлттық дәстүрдің көркем бейнеленуі, сюрреализм, фовизм, символизм және реализм элементтерінің бір арнада тоғысуы, сондай-ақ уақыт пен кеңістік ұғымдарын көркемдік тұрғыда бейнелеуі оның шығармашылық бағытының ерекшелігін айқындайды. Осы көркемдік ерекшеліктің барлығы суретшінің шығармашылық процесінің символына айналған «Шабыттанған рух» атты кенебінде айқын көрініс тапқан. Бұл туынды көрермендер тарапынан суретшінің ішкі әлемінің тереңдігі, шабыттың тылсым табиғаты, ой мен сезімдер күресі, еркіндік пен қиял ұғымдарының бейнелі көрінісі ретінде қабылданып, жоғары бағаланады. Яғни, суретші кенеп бетінде шығармашылық процестің ішкі энергиясын, шабыттың тылсым қуатын бейнелейді.

Сюрреалистік мәнерде шешілген композицияның орталығындағы асау ақ тұлпар – шабыттың, күш-қуаттың, тылсым энергияның символы. Тұлпардың қозғалысы – алға ұмтылу, рухани еркіндік пен креативтік серпілістің метафорасы, ал артындағы кең аспан – шығармашылық кеңістіктің, ашық ойдың нышаны іспетті. Тұлпардың арқасындағы алтын маска – шығармашылық тұлғаның «бет-бейнесі», яғни рухани әлемнің көркем бейнесі.

Ақ тұлпардың артындағы сынған рама шабытта шектеулердің болмайтындығын

көрсетеді. Басындағы алтын әшекейлер де осы тылсым дүниенің рухани мәртебесін айқындап тұрғандай. Арғымақтың динамикалы қозғалысы, міне шапқалы жатқандағы кернеу, көзі мен тұяғындағы күш бір сәтте жарып, жарқырап шығуға дайын тұрған энергияны сездіреді. Бұл - тоқтаусыз ізденіс пен шығармашылықтың шарықтау сәті.

Төмендегі жер, тастар, қабыршақ қалдықтары материалдық әлемнің символы болса, жоғарыдағы аспан мен ақ бұлттар рухани әлемнің бейнесі сынды. Бұл шығармашылық адамның жер бетін өз шабытымен көркейтетіндігін меңзейді. Осы екі кеңістіктің тоғысындағы ақ тұлпар оянған, жаңа белесті бағындыруға дайын рухтың физикалық бейнесі сынды. Композициядағы ақ, алтын түстес және көк реңктер – шексіз кеңістікті, еркіндікті және таза ойды білдіреді. Муллашев бұл туындысында суретші ретінде өзінің шабыт көзін, ішкі әлемінің арпалысы мен қуатын бейнелейді. Бұл – өнердің шекарасын кеңейтетін, көркем ойды тұмшаламайтын, көрерменді терең толғанысқа жетелейтін шығарма.

Қылқалам шеберінің келесі бір қызықты композициясы «Қызғалдақтың табиғи шырыны» деп аталып, көркем қиял мен философиялық тереңдіктің үйлесімінен туындағанын байқатады. Бұл – туындыда фовистік мәнер мен ұлттық символиканың бір кеңістікте тоғысуының жарқын мысалы. Мұнда суретші адамның табиғатпен, жер-

ана және рухани болмыспен байланысын архетиптік бейнелер арқылы бейнелеген.

Кенептің көркемдік кеңістігінде суретші табиғат пен адам, фантастикалық әлем мен шынайы тіршілік арасындағы үйлесімді нәзік түйістіреді. Композицияның орталығында орналасқан әйел кейпіндегі құс – тіршілік бастауын, жер-анамен байланысты, рухани тамырды бейнелейді. Бұл бейне – архетиптік бейнелер мен тотемдік символдардың көркем көрінісі. Кенеп бетіндегі осы негізгі күрделі бейнені суретші фовистерге тән мәнерде шешіп, негізгі акцент фантастикалық бейнеде жасалған құс бейнесіне берілген. «Ұмай ананың құс бейнесіндегі зооморфтық көрінісі К. Муллашевтің ғасырдың орта шенінде анималистік жанрға толықтай бет бұруына түрткі болуы мүмкін. Жануарларды суретшінің альтер эгосы ретінде, яғни олардың шынайы портреттері ретінде бейнелеу – адамдардың бойын билеген сезімдер туралы сыр шертуге мүмкіндік берді» (Культурный полилог: изобразительное искусство диаспор Казахстана, 2014; 237) – деп өнертанушы Д.С. Шарипова атап өткендей, К. Муллашев шығармашылығында зооморфтық бейнелер композициялық шешім ғана емес, адамның ішкі жан-дүниесінің көрінісін беретін символдық құрал ретінде көрінеді. Мұндағы фантастикалық бейнедегі құс Ұмай ананың мифологиялық болмысынан туындайтын анималистік ізденістердің бастауы. Бұл бағыт, Д. Шарипова атап өткендей, ғасырдың ортасына қарай суретші шығармашылығының негізгі тақырыптарының біріне айналған.

Кескіндеме кеңістігінде құлпырып тұрған қызыл, сары қызғалдақтар – өмірдің жаңаруын білдіретін басты метафора. Гүлдерді құдды бір тылсым дүниеге ала кеткісі келгендей немесе қорғауға ұмтылғандай белгісіз бір жұмбақ дүние қолын созған. Композицияда құс пен гүлдердің аса ірі бейнеленуі суретшінің Қызыл кітапқа енген қызғалдақтың құндылығын көрсетуге ұмтылысын білдіреді. Мұндағы «мифологиялық құс бейнесі кейде әлемдер арасындағы делдал рөлін» қызғалдақты қорғаушы, оны қайта түлетуші рухани күштің символы ретінде көрініс табады (Шаряфетдинов, 2021; 13).

Бір қарағанда кенеп бетіндегі көріністер үлкен сахнада өтіп жатқан қойылымға ұқсайды. Композицияның төменгі бөлігінде су бетінде отырған әйел, гүл теріп жүрген бойжеткен және алыстағы қоқиқаздардың бейнелері – баяу қарқынды, медитативті би қимылдарына сұранып тұрғандай. Ал жарық пен күн шапағы – осы сахналық көрсетілімнің кульминациясы іспетті, барлық элементті бір қуатқа біріктіріп тұр. К. Муллашевтің бұл туындысы – қиялдың ұшқырлығы нәтижесінде бір арнаға тоғысқан әр түрлі көркем образдар жиынтығы. Мұнда әрбір деталь қозғалысқа, ритмге негізделген. Муллашевтің аталмыш шығармасы салмақты келген түстік үйлесімі мен композициялық құрылымы бойынша француз суретшісі Анри Руссоның қолтаңбасына тән жақындықты байқатады.

Өнертанушы Д.С. Шарипова Муллашевтің шығармашылығында бояу үйлесіміне қарай француз суретшісі Анри Матисстің шығармашылығына ұқсастық бар екенін атап өтеді. «Формалық тұрғыда ол фовистерге тән локальді түсті қолданады – сірә, жануарларды портреттеу үшін соған сай келетін көркемдік тәсілді таңдағандай (французша «fauves» – жыртқыш, жабайы аңдар дегенді білдіреді). Ол үлкен түстік жазықтықтарға жүгінеді, оларды иілгіш әрі мазасыз қара сызық бөліп тұрады. Сонымен қатар, суретші Матисске тән көк пен сарының контрастына да жиі сүйенеді» (Культурный полилог: изобразительное искусство диаспор Казахстана, 2014; 239). Яғни, шебердің фовизм эстетикасына жүгінуі – жануарларды бейнелеуде олардың ішкі энергиясы мен табиғи болмысын ашуға ұмтылыс. Локальді түстер, контраст және сызықтың эмоционалдық сипаты суретшінің ішкі күйін айшықтайды. Жалпы қылқалам шебері бұл туындыда мифология, фольклор және ұлттық дүниетанымды заманауи көркемдік тілмен ұсына білген. Сюжеттік желі күрделі болғанымен, композициядағы әрбір элемент – табиғатпен үндескен адам жан-дүниесінің көрінісі.

Ал «Сабантуй» атты көркем туындысы – ұлттық мәдениеттің жарқын көрінісі. Сабантуй татар және башқұрт халықтарының көне мерекесі ретінде белгілі. Суретші бұл мерекені «...мәңгілік достық пен қонақжайлық рухының» бейнесі ретінде ұсынады (Шарафутдинов, 2022; 230). Бұл мереке негізінен еңбектің құрметіне арналып, көктемгі егін егу жұмыстарының сәтті аяқталуын атап өтуге байланысты тойланады. «Мереке атауының құрамындағы көне түркі тілінен шыққан «сабан» мен «той» сөздеріне лингвистикалық талдау жасап, оны басқа түркі халықтарының ұқсас күнтізбелік

мейрамдарымен салыстыру арқылы сабантой ежелден-ақ табиғаттың оянуы мен көктемгі еңбек маусымының басталуына арналған көктемгі мереке болғанын» аңғаруымызға болады (Шарафутдинов, 2022; 227).

Муллашевтің осы туындысына талдау жүргізу барысында өнертанушы Д.С. Шарипова «Сабантуй – бұл өмірдің шарықтауы, ол әркімді өзіне тартып алады. Сабантуй – бұл өз тамырыңа оралу, туған ортаңа қайта оралу» (Культурный полилог: изобразительное искусство диаспор Казахстана, 2014; 240) деп сипаттау арқылы оның рухани және мәдени маңыздылығын айқын көрсетеді. Өз тамырыңа, туған ортаңа оралу идеясы – қазіргі замандағы адамдар үшін де өте маңызды. Себебі ол ұлттық бірегейлікті сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын құндылықтарды жаңғыртады. Осы тұрғыдан алғанда, «Сабантуй» рухани қайта түлеудің, өзіңді танып-білу мен қоғаммен үндесудің символы саналады.

Көпфигуралы құрылымға негізделген бұл композицияда ұлттық киімдерін киген татар және башқұрт ұлтының өкілдері бидің ырғағына беріліп, көтеріңкі көңіл-күймен бейнеленген. Ракурс сәл жоғарыдан алынып, бұл көрерменге жалпы көрініс қамтуға және көріністегі меркелік атмосфера мен көтеріңкі рухты сезінуге мүмкіндік береді. Алдыңғы планда сары көйлекті қыз бен жігіт композициялық құрылымның орталық элементтері болып тұр. Сары түс олардың бейнесін ерекшелендіріп, басты назарды екеуіне аудартуда. Түстік үйлесімдегі жасыл мен сары түстер табиғаттың көктемгі жаңғыруы мен құнарлылықтың символы ретінде ұсынылған. Ұлттық киімдер, би және музыка мәдени сәйкестіктің кілті саналады.

Суретшінің бұл туындысы ұлттар арасындағы бірлік пен татулықты дәріптейтін идеялық мазмұнға ие. Кескіндемелік туынды көрерменге бірлігі жарасқан халықтың ортақ қуанышын сезіндіреді. Бұл көркем туынды сабан тойдың заманауи мәнін, оның мәдени және рухани маңызын дәріптейді.

Ұлттық дәстүрлер мен рухани құндылықтарға ерекше мән берген суретші дәл осындай көзқарасты қазақтың ұлттық музыкалық аспабы – қобыздың терең символикасын әйел бейнесі арқылы жеткізетін «Қобызда ойнаған қыз» атты шығармасында да шебер өрнектейді. Портреттік жанрда шешілген бұл туынды үнсіз ойнаған әуен тәрізді. Суретші қазақтың қасиетті қобыз аспабын ұстаған қыз бейнесі арқылы ұлттың ішкі күйін, нәзік рухын, терең тарихын сыршыл тілмен жеткізеді. Композиция

ортасында отырған қыз – ұлттық естелікті, тарихи мұраны жеткізуші тұлға. Қыз – үнсіз музыканың иесі, оның көзқарасы – сезім мен күйдің үнсіз тілі. Оның қолындағы қобыз

аспабы ұлттың тарихи жадын сақтаушы, мәдени код пен рухани жалғастықтың символы ретінде ұсынылған.

Картинаның түстік шешімі оның ішкі лирикасын анықтап тұрған негізгі көркемдеуіш құралы. Қыздың киімі де, артқы фон да күлгін түспен берілген, алайда реңктері әртүрлі. Күлгін түс – ой мен күйдің, сыр мен үнсіздіктің белгісі. Қыздың киіміндегі жылы күлгін түс – нәзіктік пен лириканың, ал фондағы салқын күлгін түс – терең тыныштық пен оқшауланудың белгісі. Қыз – кеңістіктегі басты бейне ретінде оқшау тұрғанымен, оны қоршаған фонмен үндесіп, ішкі тұтастықты білдіреді. Осы түстердің үйлесімі туындының поэтикалық табиғатын күшейтіп, бейненің ішкі ойы мен сыртқы кеңістікті бір-бірімен өзара байланыстыра түскен. Сонымен бұл туынды – қазақтың ұлттық рухын, қобыздың киесін, әйел болмысының ішкі сұлулығын сыршыл, үнсіз бейнелер арқылы жеткізетін лирикалық композиция.

Ал «Биші Эльмираның портреті» – қазақ әйелінің ұлттық болмысы мен рухани сұлулығын бейнелейтін көркем шығарма. Бұл туындыда тек сырт келбет қана емес, ішкі болмыс та терең суреттелген. Биші ару бейнесі бойын тік ұстап отырған қалпында басын солға бұрып, аяғын айқастыра, бір қолымен шынтағын ұстаса, екінші қолын тізесіне қойған қалыпта отыр. Бұл дене қалпы оның сұңғақ мүсінін, сымбаттылығын, салтанатты болмысын айқындай түседі. Оның отырысында бір бекзаттық, сұлулық пен өзіне жарасымды тәкаппарлық байқалады. Бишінің үстіндегі ашық жасыл түсті желбіршектері бар, қос етекті ұлттық нақыштағы көйлегі мен алтын зермен көмкерілген қамзолы – қазақ әйелінің дәстүрлі киім үлгісінің сән-салтанатын ұсынады. Үкілі тақиясы мен мойнындағы тұмары да ұлттық құндылықты дәріптейтін көркем белгілер. «Киімдердің бейнесі, әдеттегідей, суретшіге шынайы ләззат сыйлайды. Ол көйлектің сұлулығына сай нәзік кескіндемелік үйлесімді табуға тырысады...» (Культурный полилог: изобразительное искусство диаспор Казахстана, 2014; 239).

Биші бейнесіндегі ең әсерлі түс – оның қозғалыссыз отырғанына қарамастан, бүкіл бейненің ырғақ пен қозғалысқа толы болуы. Бұл – суретшінің жоғары шеберлігінің дәлелі. Киімнің әрбір бөлшегі, желбіреген етек пен сәндік элементтер – бәрі өзінше «билеп» тұрғандай әсер қалдырады. Ал бишінің нәзік, ұзын саусақтарындағы әшекейлері суретшінің ұлттық зергерлік өнерге деген құрметін көрсетеді. Кейіпкердің көзқарасы – картинадағы ең маңызды эмоционалдық өзек. Оның салқынқанды, бір нүктеге қадалған көз жанарынан ішкі рухтың, ерік-жігердің белгісі байқалады. Аталмыш туынды – рухани тұтастықтың, сұлулық пен тәлім-тәрбиенің көркем көрінісі.

Қазақ әйелінің келбеті арқылы тұтас бір ұлттың мәдени жадын, көркем мұрасын, ішкі қуатын бейнелеген Муллашев, «Көктемгі әуен» атты туындысында бұл идеяны табиғатпен үйлесімде, рухани жаңғыру мен көктемнің оянуы арқылы одан әрі тереңдете түседі. Композициядағы кейіпкерлер – екі қыз бен бір ер адам – табиғат аясында бейнеленіп, көркем шындық пен рухани медитацияның

куәсіндей әсер қалдырады. Алдыңғы планда отырған қыздың көрерменге тік қарауы картина мен көрермен арасындағы тікелей байланысты орнатады. Бұл көрерменді ішкі лирикалық әлемге тартудың тиімді тәсілі. Қобыз шертіп отырған ер адам мен музыкалық аспаптағы қыз – ұлттық болмыстың көркем рәміздері. Ал ұлттық киім мен музыкалық аспап – қазақ халқының мәдени кодының көрінісі.

Туындының түстік гаммасы қызыл қоңыр, ақшыл жасыл және қызғыш реңктердің үйлесімінде шешілген. Бұл түстер жылылықты, көктемгі оянуды, табиғаттың нәзік тынысын сезіндіреді. Жасыл реңк табиғаттың жаңдануының символы болса, ал қызыл-қоңыр түстер жер бейнесімен байланыстырылады. Ал композициялық құрылымдағы қозғалыссыз қалыптағы ішкі ритм – суретшінің көркем шеберлігінің белгісі.

Суретші көктемді рухани жаңару, шабыт пен нәзіктіктің көрінісі ретінде ұсына отырып, музыкалық аспаптар арқылы ұлттық болмыс пен қазақ халқының рухани мәдениетіне назар аудартады. Қызғалдақтар мен құстар көктемнің, өмірдің жаңару символдары ретінде табиғат пен адамзаттың ішкі үйлесімін бейнелейді. Осы еңбегі арқылы суретші көрерменге ізгілік пен сұлулыққа деген құрмет пен ықыласты ұялатады.

Қылқалам шеберінің тақырыптық, мазмұндық, композициялық және түстік үйлесім жағынан жоғарыда қарастырылған композицияда өте жақын туындысы «Көктемгі гүлдер» деп аталады. Бұл да нәзіктік пен ұлттық болмыстың үйлесімін бейнелейтін поэтикалық туынды. Кенеп бетіндегі композиция көктемнің лебін, табиғаттың оянуын, адамның ішкі толқынысы мен рухани тазаруын терең сезіндіреді. Артқы пландағы құлпырған көктемгі гүлдер мен оюлы киіз үй – қазақтың табиғатқа етене жақындығы мен салт-дәстүрге деген құрметінің көркем нышаны. Сонымен қатар, символикалық тұрғыда табиғатынан нәзік әрі сезімтал етіп жаратылған қыз баласын суретші осы көктемгі құлпырған гүлдерге теңейді.

Картинаның негізгі орталығы – сәукеле киген қалыңдық. Оның жүзіндегі тұйық та терең иба мен болашаққа деген үміт көлеңкесі нәзік штрихтармен беріледі. Қалыңдық оңға бұрылған қалпында, басын сәл иіп, көз жанарын төмен салуда. Оның жанындағы сары киімді құрбысы көрерменге тура қарап, ішкі жарық пен сенімділік нышанын білдіреді. Ал оң жақ шеттегі ақ көйлекті бойжеткен қолына домбыра ұстап, үнсіз әуенге жан бітіріп отырғандай әсер қалдырады. Үш қыздың бейнесі үшбұрышты құрылым арқылы үйлесіп, композицияға тұрақтылық пен ішкі бірлік сыйлайды. Түстік шешімдегі қызыл, сары және ақ реңктер – өмір мен қуаныштың, нәзіктік пен тазалықтың символы. Суретші бұл туынды арқылы көктемгі табиғат пен әйел болмысының арасындағы рухани үндестікті, ұлттық салт-дәстүрдің сұлулығын көркем тілмен жеткізе білген.

Әйел болмысындағы рухани тереңдік пен үйлесімділікке құрылған «Би» атты туындысында суретші екі биші қыз бейнесі арқылы екі түрлі би мәдениетіндегі өзара ықпал және диалогты көркем тілмен өрнектейді. Бұл шығармадағы әйел бейнесінің нәзіктігі мен көпқырлылығы, сондай-ақ мәдени әртүрлілік арқылы берілетін үйлесім идеясы алдыңғы туындылармен табиғи түрде астасып, рухани жаңғыру мен сұлулықтың көркем символына айналады.

Картинада екі қыздың би билеп тұрған сәті кескінделген. Олар өз дене қимылдары мен киім үлгілері арқылы әртүрлі би стильдерін паш етуде. Ортаңғы бөлікте орналасқан сары

киімді қыздың нәзік әрі икемді дене бітімі, шығыстық биге тән пластиканы көрсетіп, екі қолын жоғары көтеруі мен белдемшесінің жырығынан көрінген аяғы көрерменнің назарын өзіне аудартады. Артқы жағындағы қызыл-қара костюмдегі бишінің жоғары көтерген аяғы мен желпуіш қимылынан испан биінің экспрессиясын, еркіндік пен отты темпераментін айқын байқауға болады.

Композициялық тұрғыда картинада екі кейіпкердің пластикалық іс-қимылдары қозғалыс әсерін күшейтіп отыр. Жарық картинаның сол жағынан түскендіктен, фигуралардың пластикасы мен киімнің текстурасы айқын көрініс тапқан. Артқы фон көгілдір, ақшыл, қызыл, қара және жасыл түстерден құралып, бейнеленген көрініске эмоционалды қуат беріп тұр. Автор екі бидің және киім түстерінің өзара контрастын пайдалана отырып, әйел болмысының нәзіктік пен құштарлық, әсемдік пен тектілік сипатын көрсетуге тырысады. Композицияда пластика, түс және жарық үйлесімі көркемдік шешімнің басты элементтеріне айналған. Екі мәдениеттің бір кеңістікте үндесуі – жаһандық мәдениет аясындағы ұлттық өнердің мәнін ашатын көркем символ.

Бұл зерттеу нәтижесінде Камиль Муллашевтің ұлттық болмысты заманауи кескіндеме тілі арқылы терең әрі көркем бейнелей білген суреткер ретінде айрықша шығармашылық орны бар екені анықталды.

Суретшінің шығармалары қазақ және татар халқының тарихи-мәдени коды мен рухани дүниетанымын терең философиялық және символикалық деңгейде ашып көрсетеді. Ол ұлттық идеяны көркемдік-формалық шешімдер арқылы да жеткізеді. Муллашевтің туындылары фольклорлық образдар, мифопоэтикалық символдар, табиғат пен адам арасындағы үйлесімділік, рухани тазару мен мәдени сабақтастықты терең деңгейде біріктіреді.

Суретшінің кескіндемелік тілінде реализм, сюрреализм, фовизм және символизм сынды көркемдік бағыттардың синтезі байқалады. Бұл бағыттардың тоғысуы оның шығармашылығына стильдік әртүрлілік пен көркемдік күрделілік береді. Муллашевтің көркемдік әлемінде кеңістік пен уақыт ұғымдары философиялық мазмұнмен ұштасып, мифологиялық және архетиптік бейнелер арқылы берілген. Суретші ұлттық рухты заманауи көркемдік мәнмәтінде жаңғырта отырып, қазақ бейнелеу өнерінде жаңа бағыттардың дамуына ықпал етті. Оның шығармашылығы ұлттық мәдениетті жаңғырту мен рухани ізденістің терең үйлесімін көрсетеді. «Фактурамен және сызықпен ойнаумен айналысып, наивті суретшінің кейпіне енсе де, К. Муллашев дәстүрлі көркемдік құрылымдарға сүйенуді жалғастырады.» (Культурный полилог: изобразительное искусство диаспор Казахстана, 2014; 234). Бұл тұжырым суретші шығармашылығындағы стильдік синтезді көрсетеді: ол заманауи көркемдік ізденістерге бет бұрса да, академиялық дәстүрлер мен классикалық композиция қағидаттарын ұмытпайды. Сондықтан да суретші шығармашылығы ұлттық және заманауи бейнелеу дәстүрлерінің тоғысуынан туындайтын көркемдік тұтастықтың үлгісі ретінде бағаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мукажанова Г.Ж. Китай, Казахстан и Россия в жизни и творчестве казахстанского живописца Камиля Муллашева. https://kamilmullashev.com/about/index.html

2. Юсупова А.К. Живопись Казахстана 1980-1990-х гг.: пути и поиски. – Астана: Фолиант, 2009. – 152 с. ISBN 9965-35-776-5

3. Культурный полилог: изобразительное искусство диаспор Казахстана. – Алматы: ИЛИ МОН РК «Evo Press», 2014. -506 с. ISBN-978-601-230-040-6

4. Шаряфетдинов Р. Х. Мифологический образ Птицы как отражение культуры татарского народа в современной литературе // Наука и школа. 2021. № 5. С. 11-19. DOI: 10.31862/1819-463X-2021-5-11-19.

5. Шарафутдинов Д. Р. О происхождении и развитии традиционного праздника татарского народа сабантуй // Гасырлар авазы – Эхо веков. 2002. № 1-2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/o-proishozhdenii-i-razvitii-traditsionnogo-prazdnika-tatarskogo-naroda-sabantuy (дата обращения: 09.06.2025).

6. Камиль Муллашев: Альбом / вст. ст. К. Мукажановой. М.: Изд-во «Институт ДИ ДИК», 2003. – 156 с.

ШОҚАН БЕЙНЕСІ МУЗЕЙДЕ

Ғалия Ақпанбекова
Гүлнара Есжанова
ҚР Ұлттық музейі
Астана қ.

Биылғы қарашада қазақтың ұлы ғалымы – шығыстанушы, тарихшы, фольклоршы, аудармашы, тілші, саяхатшы әрі қазақ ғылымы тарихындағы алғашқы кәсіби энциклопедист Шоқан Уәлихановтың туғанына 190 жыл толады.

Шоқан Уәлихановты қазақ ғылымы тарихындағы алғашқы кәсіби энциклопедист ғалым деп сенімді түрде айтуға болады. Ол 1847 жылы небәрі 12 жасында Омбыдағы Сібір кадет корпусына түсіп, осы оқу ордасында білімін тереңдетіп, ғылыми-зерттеушілік қабілетін дамытты. 1853 жылы 18 жасында Батыс Сібір генерал-губернаторлығында офицерлік қызметке қалдырылып, мемлекеттік істерге араласа бастады. Бұл қызметтің өзіндік қиындықтары болғанымен, жас Шоқанға Омбы мұрағаттарымен жұмыс істеуге, Орталық Азия елдеріне қатысты құнды деректермен танысуға мол мүмкіндік берді.

2025 жылы 6 маусымда Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінде Шоқан Уәлихановтың туғанына 190 жыл толуына орай «Шоқан – қазақтың ұлы ғалымы» атты тақырыптық көрме ұйымдастырылды. Көрменің басты мақсаты – Ш. Уәлихановтың өмірі, ғылыми қызметі, еңбектері мен отбасына қатысты құнды жәдігерлерді халыққа таныстыру, оны кеңінен дәріптеу және жас ұрпаққа насихаттау болды. Аталған көрме Шоқан Уәлиханов атындағы Алтынемел мемориалдық музейі және Ш. Уәлиханов атындағы Сырымбет тарихи-этнографиялық музейлерінің бірлескен ұйымдастыруымен өтті.

Көрмеден орын алған жәдігерлерге тоқталып өтетін болсақ: Шоқан Уәлиханов атындағы Сырымбет тарихи-этнографиялық музейінен Шоқанға тиесілі XIX ғасырға жататын қаңылтыр табақшалармен көмкерілген жол сандық, Қашқария сапарынан әкелген тау жыныстарының үлгілері (нефрит, яшма, мәрмәр, хрусталь, кварц), құстарды үркітуге арналған құрал, ерекше ожау, офицерлік китель көшірмесі, інісі Мақы Уәлиханов жасаған сүйек сандық, Ш. Уәлихановтың әжесі Айғанымға тиесілі кебеже, Шоқанның әкесі Шыңғыс Уәлихановтың алтын жіп қосылған жібек белбеуі және үнді шеберлері жасаған жез құмырасы.

Шоқан Уәлиханов атындағы Алтынемел

Мемориалдық музейінен көрмеге Шоқанның парша белбеуі, отбасына тиесілі XIX ғасырға жататын мыс табақ пен қасық, Ш. Уәлихановтың Сібір кадет корпусын аяқтағаны туралы куәлік пен аталған оқу орнын аяқтап, корнет офицерлік атағын алғаны туралы бұйрықтардың көшірмелері, ғалымның қалта тапаншасы (велодог), оған берілген IV дәрежелі Әулие Владимир орденінің көшірмесі, Шоқан Уәлихановтың «Алтышар немесе Қытайдың Нан-Лу провинциясындағы Шығыстың алты қаласының жағдайы» атты еңбегінен үзінді, «Көкетайдың ертегісі», Қырғыз халқының «Манас» жырының Шоқан жазып алған бөлігі сияқты тағы да басқа жәдігерлер көрме төрінен орын алды.

Ш. Уәлихановтың өмірі мен шығармашылығына арналған екі музейдің бірі – Шоқан Уәлиханов атындағы Алтынемел Мемориалдық музейі. Ол Жетісу облысы Кербұлақ ауданы, Шанханай ауылынан батысқа қарай 3 шақырым жерде орналасқан. Мемориалдық кешен республикалық маңызы бар тарихи және мәдени ескерткіштердің мемлекеттік тізіміне енген сәулет өнерінің құнды ескерткіші саналады.

Музей үйінің сыртқы пішіні «төрт құлаққа» ұқсаса, ішкі кеңістігі киіз үйді, жолаушы шатырын елестетеді. Мемориалдық кешен Алтынемел баурайында ұлы ғалымның туғанына 150 жыл толу құрметіне 1985 жылы ашылған. Ансамбльдің басты ғимараты – Шоқанның ғылыми-шығармашылық мұрасын жан-жақты толыққанды көрсететін музей үйі. Интерьердің негізінен үш түсті – еденнің қара, қабырғаларының қызыл, төбесінің шымқай ақ болуы дәстүрлі көркемөнер мәдениетіндегі үшкіл әлем символын білдіреді.

Аталған мемориалдық кешенмен бірге аты қатар аталып, еліміздің бетке ұстар тарихи-мәдени орындарының біріне айналған – Сырымбеттегі мұражай кешені. Тарихи деректер бойынша, Сырымбеттегі Айғаным қонысы 1824-1834 жылдары Александр I патшасының жеке жарлығы және Батыс Сібірдің генерал-губернаторы П. Капцевичтің бұйрығы бойынша салынған. Қазіргі күні барша қазақтың мақтанышына айналып, туризм саласының дамуына да өз үлесін қосып отырған бұл кешеннің тарихы Шоқан Уәлихановтың әжесі, Уәли ханның жұбайы Айғаным Сарғалдаққызына тікелей қатысты.

Кешен қонақ үйден, мектептен, мешіттен, диірменнен, қызметшілерге арналған тұрғын үйлерден, моншадан және шаруашылық құрылыстарынан тұрады. Ш. Уәлиханов әжесі Айғаным салдырған медреседе мұсылманша сауатын ашты. Халық ауыз-әдебиетімен сусындап, қазақтың аңыз-әңгімелерін тыңдап өскен бала Шоқан үшін әжесі Айғаным даналықтың үлгісі болды. Қазақ халқының мақтан тұтар ұлы тұлғасы Шоқан Уәлиханов туралы тереңірек білгісі келетін әрбір адам Сырымбеттегі осы бір кешенді барып

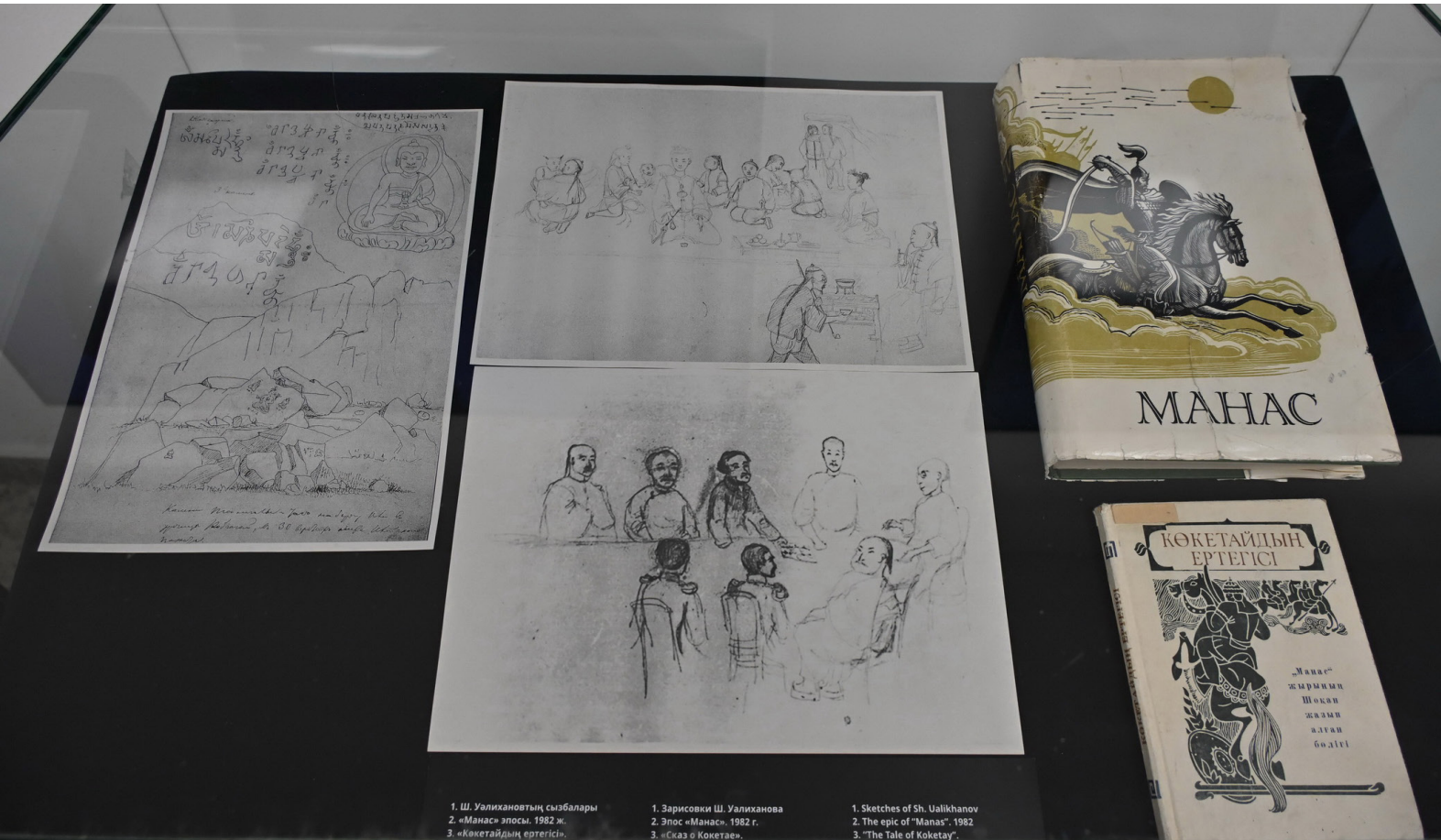

көріп, оның рухын сезінгені абзал.

Ш. Уәлихановқа қатысты тақырыптық экспозицияларда қолданылатын материалдардың бірі – Шоқанның салған суреттері, сызба-нұсқалары. Ғалымның суретшілік өнерін дәріптеудің өзі жеке бір ғылыми тақырып. Г.Н. Потаннинің естеліктеріне қарағанда Шоқан Уәлиханов кадет корпусына түспей тұрып сурет сала білген. «Орыс қаласының оны таңдандырғаны сондай, ол қала көріністерінің бірін қарындашпен салыпты. Шоқанның Омбыда салған бұл картинасын маған Давшинский көрсетті» (1. 305- б.).

Белгілі археолог, тарихшы, этнограф ғалым Ә. Марғұланның пікірінше, Ш. Уәлиханов суретшілік өнерге деген алғашқы тәлімін әкесі ұйымдастырған Құсмұрындағы қазақ мектебінен алған болуы мүмкін. Алайда ғалымның: «Бұл өнерді ол Құсмұрын бекінісіндегі Уәлихановтардың үйінде ұзақ тұрған орыстың суретші-топографтары мен геодезистерінен үйренді. Оның үстіне, Уәлихановтардың ауылына жиі қонаққа келіп жүрген орыс ғалымдары мен білімді офицерлер де қабілетті баланы көркемөнер мен әдебиетке құштарландыра түсті» – деген пікірімен көпшілік келісетін сияқты (2. 19-б.). Кәсіби суретшілердің пікірінше, Шоқан Уәлиханов өз суреттерінде адамның бет-бейнесін, психологиясын, эмоциясын өте дәлдікпен жеткізе білген. «Тезек сұлтанның портреті», «Сарыбағыш руының манабы Сартай», «Ұлы жүз сұлтаны Мамырхан Рүстемов», «Бұғы руының бас манабы Боранбай» т.б. туындылары Шоқанның өткір ойлы шебер суреткер екенінің бір дәлелі.

Ш. Уәлихановтың саяхат барысында салған суреттері, сызба нұсқалары арқылы жергілікті халықтардың бет-бейнесі, тұрмыс-тіршілігі, киімдері, салт-дәстүрлері, жүріп өткен жерлерінің атаулары, өзен-көлдері, аң-құстары, табиғи байлықтары, жалпы, табиғаты мен географиясы туралы бай мағлұмат алуға болады.

Қазіргі уақытта ұлы ғалымнан бізге 150-ге жуық сурет жетіп отыр. XIX ғасырдың 60-шы жылдары «Русский художественный лист», «Всемирная иллюстрация», «Искра» секілді басылымдарда Шоқан Уәлиханов салған суреттер жарияланып отырған. Шоқанның салған суреттері, жазбалары, сызба-нұсқалары бейнелеу өнерінің туындысы ғана емес, олар тарихи құнды дереккөздер саналады. Орыс жазушысы – декабрист А.А. Бестужев-Марлинскийдің «... Суретші әрі тарихшы, әрі ақын, әрі философ, әрі байқампаз болуы керек, және өзі шыны да солай: нағыз ұлы суретшілердің бәрі шетінен ғұлама кісілер болған» – деген қанатты сөзі Ш. Уәлихановқа арнайы айтылғандай әсер қалдырады (3. 233-б.).

Шоқан Уәлихановтың отбасына, туыстарына қатысты көрмеге қойылған жәдігерлердің ішінде әжесі Айғанымға қатысты заттар көпшіліктің қызығушылығын тудырады. Айғаным парасатты, терең ойлы, көреген, өз заманының білімді тұлғасы болған. Мұрағат мәліметтері Айғанымның қоғамдық-саяси мүдделерінің өте ауқымды болғанын көрсетеді. «Сібір қырғыздары жөніндегі устав» қабылданғаннан кейін Солтүстік Қазақстандағы маңызды оқиғалардың бірде-бірі Айғанымсыз өтпейді. (4. 10-б.) Шоқанның суреттер топтамасынан көптеп кездесетін тақырып – әжесі Айғанымның Сырымбеттегі қонысы. Ш. Уәлихановтың «Сырымбеттегі Айғаным мекенжайы» атты еңбегінен басқа, «Мекенжайдың шығысынан қарағандағы көрінісі», «Сырымбет ауылында чиновникті қарсы алу», «Ханшаның ескі үйінің сипаты», «Сырымбет тауы», «Сырымбет тауы мен оның төңірегіндегі схемалық картасы» немесе «Сырымбет тауы төңірегіндегі қазақтардың қыстаулары мен жайлауларының схемалық картасы» деген топографиялық жұмыстары бар. «Шоқан Уәлиханов Сырымбеттен өзге тақырыпқа бұлайша қайталап қалам тартпаған, сан рет сипаттап суретін салмаған». (5. 33-б.) Ш. Уәлихановтың Сырымбет тақырыбындағы суреттері жеке бір тақырыптық экспозицияға лайық материал болар еді.

Тақырыптық экспозициялардан, көрмелерден орын алып, көрерменнің назарын аударып жүрген фотосуреттердің бірі – 11-12 жасар жасөспірімнің бейнесі. Осы фотосуретке қатысты атақты ғалым Әлкей Марғұлан өз пікірін былай білдіріпті: «...Мысалы, мына суреттегі кадет формасын киген, 11-12-лердегі бала кім? Шоқан ба, әлде басқа ма? ... Бұл фотосурет Омбы облыстық архивінен табылды. Омбы архиві қорында фототека бөліміндегі фотокөшірмелерден басқа бар-жоғы 3 фотосурет сақталған. Бірінші фотоның сыртына орысша: «Шоқан Уәлиханов – Омбы кадет корпусының тәрбиеленушісі (алғашқы оқу жылдарында). Фотоны сыйлаған Г.С. Мартынов. Алматыдан 1955 жылғы 30 шілдеде жіберілген» – деп жазылған. Фотосуреттердегі анықтама жазуларға қарағанда, ғалым бұл фотосуреттегі бала Шоқанның өзі деген ойға келген. (5. 19-20-б.)

«Музей», «көрме» ұғымдары Ш. Уәлихановтың отбасына да таныс әрі маңызды тақырыптар болған. Бұл жайтты тарихи құжаттар дәлелдейді: 1876 жылғы тамызда Санкт-Петербургте өткен көрмеге Шыңғыс Уәлиханов белсене қатысқан.

Қазақ КСР Орталық мемлекеттік мұрағатының 369 қорында 1876 жылы тамызда Санкт-Петербург қаласында өткен халықаралық шығыстанушылар конгресінде көрме ұйымдастыруға материалдар жинау туралы құжаттар сақталған екен. Осы дереккөздерге сүйенсек, Шоқан Уәлихановтың әкесі, Көкшетау округінің аға сұлтаны Шыңғыс Уәлихановтың отбасы көрмеге қатысу ісіне белсене араласқан. Шоқанның әкесі өз қолымен тізім жасап, онда өзінен және екі ұлы Жақып пен Мақыдан барлығы 31 зат болатынын нақты көрсеткен. Бұл елеулі оқиға жөнінде Ә.Х. Марғұлан: «Олардың ішінде Абылай ханның (бұл істе Абылайға қатысты заттың барлығы көрсетілмеген) және Уәлидің жеке өз бұйымдары: күмістелген ер, тастан жасалған бұйымдар, білтелі мылтық, алтын, күміс және асыл тастармен нақышталған былғары қорамсақ, күмістелген былғары аспалы қылыш және тағы басқа заттар да бар еді. Бұл көрмеде Шыңғыстың және оның баласы Жақыптың меншікті бұйымдары мен Мақының (Шыңғыстың жеті баласының бірі) қолданбалы өнердегі, сонымен қатар қылқалам шеберлігімен жасалған туындылары да көрініс тапты» – деп жазды (5. 37-б.).

Қазақтан шыққан тұңғыш кәсіби суретші, қолөнер шебері Мақы Уәлихановтың қолынан шыққан туындылардың басым бөлігі Ресей жерінде сақталып қалғанға ұқсайды. Дегенмен де өз қолымен істеген бірер затын Сырымбет кешенінен көруге болады.

Ш. Уәлиханов тақырыбында жиі дәріптелетін тақырыптардың бірі – Шоқанның 1858-1859 жылдары жасаған Қашғар сапары және осы сапар нәтижесінде жазылған ғылыми еңбектері. Сапарлар барысында жазған күнделіктерінен және атақты «Алтышар немесе Қытайдың Нан-Лу провинциясындағы Шығыстың алты қаласының жағдайы» атты еңбегінен көшірмелер мен «Қашқар экспедициясын табысты аяқтағаны үшін Ш. Уәлихановты IV дәрежелі әулие Владимир орденімен марапаттау туралы» жарлықтар мен орден көшірмелері де құнды деректер ретінде көрмелерде жиі пайдаланылады.

Шоқан Уәлихановтың дүниетанымының қалыптасуына орыс достарының ықпалы ерекше болды. Музейлік экспозициялар, көрмелер немесе арнайы оқылатын дәрістер барысында да бұл тақырып үнемі басты назарда ұсталады. Әдебиетші және шығыстанушы Н.Ф. Костылецкий, тарихшы П.В. Гонсевский, әдебиетші П.В. Лободовский, ақын-жазушылар Ф. Достоевский, С. Дуров, сондай-ақ ғалым-зерттеушілер П.П. Семенов-Тянь-Шаньский, Г.Н. Потанин, Н.М. Ядринцев және басқа да алдыңғы қатарлы, озық ойлы тұлғалар Шоқанның өмірі мен еңбек жолына, ғылыми ізденістеріне ерекше ықпал еткендігі даусыз.

Орыстың атақты географы, этнографы, фольклоршысы, ботанигі, публицисті Г.Н. Потанин 1846-1852 жылдары Сібір кадет корпусында Ш. Уәлихановпен танысып, өмірінің соңына дейін достық қарым-қатынаста болып, бір-біріне хат жазып, жинақтаған мәліметтерімен бөлісіп отырған. Потанин естеліктеріне сүйенсек, оның тарихқа, саяхат пен зерттеушілікке деген құштарлығын Шоқан

Уәлиханов оятқан. Екеуі кадет корпусында қазақ тарихы мен географиясы туралы көптеген кітап оқып, алған білімдерін бөлісіп, Азияға бірге саяхат жасауды армандаған.

Шоқанға арнап талай естеліктер мен очерктер жазған Г. Потанин былай дейді: «Ш. Уәлиханов біздің әлемде метеорит сияқты, өзімен араласатын азды-көпті жақын ортасының өмірін өзіндік ерекшелігімен ажарландыру үшін аз уақытқа ғана пайда болатын ерекше жаратылыс иесіне жатады. Уәлиханов үшін маңызды болған адамдар шеңбері аз болды. Бірақ басқа жағдайларда олар маңыздырақ еді. Оның жүрегі нәзік, ойы өткір еді. Оның табиғаты үлгі ретінде емес, ол таңдаулы, ол бірден жаңашыл адам ретінде әсер береді» (6. 92-б.).

Біртуар ғалым Шоқан Уәлихановтың этнография, тарих, география, әдебиет және шығыстану салаларындағы еңбектері қазақ халқына ғана емес, бүкіл түркі әлеміне ортақ құндылық саналады. Оның артында қалдырған ғылыми мұрасы өз маңыздылығын ешқашан жоймайды, керісінше әлі талай ізденістер мен зерттеулерге негіз болары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Потанин Г.Н. Биографические сведения о Чокане Валиханове. Собр. соч. Ч.Ч. Валиханова, т. 4.

2. Марғұлан Ә.Х. Шоқан Шыңғысұлы Уәлихановтың өмірі мен қызметі. Шоқан Уәлиханов. Таңдамалы. А.,1980 ж.

3. Бестужев-Марлинский А.А. О Художниках. - вкн: В мире мудрых мыслей. М., 1962 г.

4. Қанафияұлы Н. Түнекті түрген найзағай. Алматы: «Қазақстан кітап Палатасының Даму орталығы» ҚҚ, 2016.

5. Мұқтарұлы С. Шоқан және өнер. Алматы, Өнер баспасы. 1985 ж.

6. Шоқан Уәлиханов. Шығармалар жинағы. «Алатау» баспасы. 2010 ж.

ЖІППЕН ӨРНЕКТЕЛГЕН ТАРИХ

Тоғжан Өмірсерік
Балқаш қалалық тарихи-өлкетану музейі
Балқаш қ.

Балқаш қалалық тарихи-өлкетану музейі – қала мен аймақтың мәдени-рухани өмірінен сыр шертетін, көркем өнері мен тарихи даму үдерісінен мол мағлұмат беретін бірегей мәдени орталық. Музейдің көрме залдары мен қорында өңірдің өндірістік-шаруашылық тыныс-тіршілігінің түрлі кезеңіне қатысты тарихи құжаттар, жәдігерлер мен фотоматериалдар жүйеленіп топтастырылған. Алайда музей қызметі тек өткен дәуірдің еңбек жылнамасымен шектелмей, аймақтың мәдениет пен өнер саласындағы жарқын тұлғаларының шығармашылығына да кеңінен орын беріп келеді.

Соның жарқын үлгілерінің бірі – музейдің этнографиялық көрме залында көлемді бұрышты алып тұрған балқаштық қолөнер шебері, гобелен тоқушы, ағаш шебері әрі суретші, Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі, Балқаш қаласының Құрметті азаматы Әбеуов Өміркелді Мұхтарұлының жеке шығармашылық композициясы. Бұл көрме музейдің қала мен Теріскей Балқаш өңірінің дәстүрлі өнерін кеңінен насихаттау жолындағы табысты бастамаларының бірі саналады. Гобелен өнері – шебердің көпқырлы шығармашылық қызметіндегі жетекші бағыттардың бірі екенін атап өткен жөн.

Өйткені шебердің шығармашылық жұмысындағы тақырыптық бағыттары, көркемдік ой-тұжырымдары мен эстетикалық талғамының айшықты көрінісі дәл осы жанрда жарқырай ашылады.

Өміркелді Әбеуов 1948 жылы 22 қыркүйекте Қарағанды облысы, Қоңырат кентінде дүниеге келген. Оның балалық шағы – адам өміріндегі ең бақытты кезең – сол уақыттарда Қазақстанда ғана емес, бүкіл Кеңес Одағында түсті металлургия өндірісінің ірі орталығына айнала бастаған мыс қоймасы Қоңырат тауының баурайында өтті.

Өміркелді Мұхтарұлы кенттегі Ыбырай Алтынсарин атындағы №25 қазақ орта мектебінің 7-сыныбын аяқтап, білімін Талғар қаласындағы Сәкен Сейфуллин атындағы қазақ

орта мектебінде жалғастырып, 10-сыныпты осы оқу ордасында тәмамдайды.

Қолөнерге деген қызығушылық пен бейімділік Өміркелді Әбеуовтің бойына атадан балаға мирас болып, табиғи талант ретінде дарыған. Шебердің ата-бабаларының арасында зергерлікпен айналысқан ісмерлер де, ағаш ұсталығын шебер меңгерген қолөнершілер де болған.

Өнер әліппесінің алғашқы беттерімен Өміркелді Мұхтарұлы анасының қолөнер шеберлігі арқылы танысты: ол кесте өрнектеу, текемет пен сырмаққа түр салу, ши тоқу сынды дәстүрлі өнер түрлерін бала кезінен қызыға тамашалап, сурет салуға, мүсін жасауға ерте жасынан-ақ ынта танытты. Ол осы қызығушылығы негізінде 1972 жылы Алматы қаласындағы Гоголь атындағы көркемсурет училищесіне оқуға түсіп, 1976 жылы «суретші-безендіруші» мамандығы бойынша аталған оқу орнын сәтті аяқтады.

Шығармашылықтың бұла күші бойын кернеген жас маман еңбек жолын Қарағанды облыстық суретшілер шеберханасының Балқаш қаласындағы бөлімшесінде суретші-безендіруші ретінде бастайды. Осы орында 20 жылдан астам үздіксіз еңбек ете жүріп, тумысынан еңбекқор әрі шығармашылық ізденістен жалықпайтын Өміркелді Әбеуов кәсіби шыңдалып, қылқалам шеберінің биігіне көтерілді.

Суретші-безендіруші қызметінде жүріп, ол қаланың көркін арттыруға өз қолтаңбасын қалдырды. Ол бір мезгілде ағаш пен сүйектен ойып үй жиһаздары мен тұрмыстық бұйымдар жасау, шым-ши орап, жүннен иірілген жіппен кілем, гобелен тоқу сияқты ұлттық қолөнердің сан алуан түрін тоқыратпай қатар алып жүрді.

Алайда Өміркелді Мұхтарұлының суреткерлік дарыны мен көркем образдарды бейнелеудегі басты материалы – қарапайым жүннен иірілген жіп болып шықты. Ол өзінің барлық гобеленін өзі тоқиды. Себебі шебер үшін шығармашылық ойдың толық пісіп-жетілуі мен көркем идеяның нақтылануы дәл осы тоқу үдерісі барысында жүзеге асады. Оның еңбектері дәлелдегендей, күрделі өріліп, үйлесімді түстермен түзіліп шыққан жіптер – көркем туындылардың мазмұнын терең әрі

толыққанды жеткізе алатын қуатты құрал.

Олай деуіміздің себебі – суретшінің өмір өрнектерін, тарихтың күрделі қозғалыстарын жіп арқылы бейнелеуі қазақтың дәстүрлі көркем қолөнеріндегі басты әдістердің бірі болып келеді. Өміркелді Әбеуов осы бай мұраны үздіксіз жалғастырып келе жатқан шебер ғана емес, ұлттық болмыспен сусындаған өнер туындыларының ғажайып көркемдігі мен терең мағыналық мәнін туғызушы тұлға саналады.

Өйткені, өнер туындыларын халықтық сананың коды саналатын ұлттық нақышпен өрнектеу – шебердің кәсіптегі басты шығармашылық әрі азаматтық кредосы болды. Сондықтан оның еңбектері ұлттық болмыстың мәнін ашып, ұлтымыздың тарихындағы тарихи-әлеуметтік мәселелердің түпкі себептерін іздейтін, көрсететін, туған жерге, оның тарихына және халқымызға деген терең сүйіспеншілік пен асыл сезімдерді оятатын, ой салар сакралды белгілер жиынтығынан тұрады.

Суретшінің тарихи тақырыпты алғаш рет жіппен өрнектеуі – өз туып-өскен жерінің тарихына арналған, 1980 жылы тоқылған «Қоңырат туралы жыр» гобелені болды. Бұл туындысының мазмұндық салмағы аса зор, оны жазба әдебиетіндегі бір романның көлемімен теңестіруге болады.

Екі тарихи кезеңді бейнелейтін екі оқиға желісінің арасын көзге көрінбестей сызық – тарихи тағдыр жолы бөліп тұрғандай әсер қалдырады. Дәстүрлі далалық өркениеттің өкілі, домбырасын қолына

алған ақсақалдың өткенге әнтек бұрылған жүзінде әлдебір күдік пен үміттің сәулелері тайталысып тұрса, оның қасында домбыра мен қайланы айқастыра ұстаған жас жігіттің сәл қабағын түйген жүзінде үміт пен сенімнің белгілері айқын көрінеді. Суретшінің бұл туындысы XX ғасырдың 20-30-жылдарындағы қазақ даласының экономикалық, мәдени және рухани бет-бейнесін түпкілікті өзгертетін оқиғаларды эпикалық түрде баяндайды.

Ал еліміздің тәуелсіздік кезеңіне арналған «Дала туралы баллада» атты түкті гобеленінде

ата-бабаларымыздың тәуелсіздік үшін күрескен тарихи кезеңдері шебер бейнеленген.

Композицияның алдыңғы қатарында тұра алмай, боздап қалған түйелер сол қиын-қыстау кезеңдерді бейнелесе, дәл ортасындағы бота далаға келген еркіндіктің символы ретінде көрініс табады. Ал жас баланың бостандықтың ноқтасын ұстауы келер ұрпаққа тәуелсіздікті сақтап, еліміздің болашағын дамыту, көркейту парызы жүктелетінін меңзейді.

Негізінде, суретші үшін уақыт пен кеңістік абстрактілі ұғымдар емес. Әр дәуірдің өзіндік өмір ағымы, өз уақыты мен өтетін орны бар. Өміркелді Мұхтарұлының шығармаларында уақыт пен кеңістік белгілі бір ортадағы оқиғалардың жиынтығы ретінде көрініс табады. Образдар мен таңбаларды философиялық тұрғыдан талдау, бейнелеу өнерінің тілімен жеткізу оның эмоционалдық әсерін одан әрі күшейтеді.

Тума талант пен шығармашылық ізденіс, еңбекқорлық қасиеттері бір арнада тоғысқан Өміркелді Әбеуовтің туындылары – терең мазмұндық мәнге ие философиялық проза іспетті. Оның шығармашылығы алғашқы еңбектерінен бастау алып, бүгінгі күнге дейін үздіксіз жалғасып келеді. Шебердің өнердегі елеулі табыстары халық арасында ғана емес, ресми шығармашылық ортада да лайықты бағаланып, 1982 жылы Қазақстан жас суретшілер одағына, ал 1990 жылы Қазақстан Республикасының Суретшілер одағына мүшелікке қабылданды.

Өнер шеберінің туындылары облыстық, республикалық және шетелдік көрмелерде жоғары бағаға ие болды. Түрлі-түсті жіптер, тоқыма станогы және арнайы балғаша құралдары арқылы суретші Өміркелді Мұхтарұлы шынайы өнер туындыларын өмірге әкеледі.

Шебердің сөзінше, өрнек пен негізін жасау – аса күрделі әрі төзімділік талап ететін еңбек. Жылына тек 2-3 гобелен дүниеге келеді. Балқаш музейінде оның бірнеше туындысы мен өзі жасаған тоқу станогы сақталған. Осы станок арқылы ол көбінесе ірі көлемді, сюжеттік гобелендер тоқып, интерьердегі кескіндемелік панноларды орнын толықтыра алады. Мысалы, оның алғашқы ірі көлемді туындыларының бірі – «Қоңырат туралы жыр» гобелені Санкт-Петербург пен Мәскеу қалаларының көрме залдарында көпшілік назарына ұсынылып, кейін Алматы қаласының көрме қорына тапсырылды.

Гобелен және ағаштан ойылған «Толғау», «Жаңа дәуір», «Еңбек қуанышы», «Шай құю», «Дала туралы баллада» секілді бірнеше туындысы Балқаш қалалық тарихи-өлкетану музейіндегі шебердің жеке көрмесінде сақталады. Ал тарихи тақырыпқа арналған терең мазмұнды «Таң» гобелені қаладағы С.Сейфуллин атындағы №7 мектеп-гимназиясында сақтаулы.

Өміркелді Мұхтарұлы Әбеуов шығармашылығында өткен дәуірлерден ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып жеткен, түпнұсқалық мәні мен көркін еш жоғалтпай сақтаған қазақ халқының ұлттық өнерін – әсіресе кілем тоқу мен ағаш ою дәстүрін терең меңгеріп, оны бүгінге дейін ұштап, дамытып келеді.

ХУДОЖНИК-ПЕДАГОГ ЖАМКЕН СЕРИКБАЕВ (1925-1998) К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ХУДОЖНИКА

Ольга Пашко
Павлодарский областной художественный музей им. Н. Нурмухаммедова

Жамкен Серикбаев – первый профессиональный художник из казахской молодежи 1940-х годов Павлодара и педагог, отличник просвещения Казахской ССР (1974) и СССР (1980).

Жамкена Серикбаевича Серикбаева, одного из первых художников, поднимавших культуру Павлодарского Прииртышья, помнит не одно поколение его учеников и жителей города, любителей изобразительного искусства. Его имя при рождении – Жамалиден, однако даже в документах было записано сокращенное имя – Жамкен. Имя «Жамалиден» имеет арабское происхождение и является вариантом имени «Джамалуддин». В переводе с арабского оно означает «красота веры» или «красота религии». Таким образом, имя Жамалиден (Джамалуддин) носит положительный смысл, связанный с духовной красотой и благочестием, что, возможно, и стало частью характера художника, основой его жизненной стойкости, любви к людям, верности идеалам и профессии.

Родился Жамкен Серикбаев 28 декабря 1925 года в совхозе Қызыл Құрама» (ныне село Баскөл) Майского района Павлодарской области. Время было тяжелое. Рано не стало отца, и дядя определил мальчика в детский дом. В 1932-1943 годах Жамкен воспитывался в детском доме им. Н.К. Крупской, открытом в 1932 году в Павлодаре на базе всех бывших детдомов и размещавшемся в доме по адресу: ул.Ленина,135.

Юного Жамкена привлекала история, краеведение. Еще в 1945 году он, воспитанник детдома им. Н.К. Крупской, оказывал помощь директору Павлодарского областного историко-краеведческого музея Д. П. Багаеву в сборе экспонатов и создании экспозиции музея.

Решая главную задачу молодости – кем быть, Жамкен пришел за советом к Дмитрию Поликарповичу и спросил: «Кем же лучше: историком или юристом?» Багаев ответил: «Художником, у тебя есть способности, а юристом или историком может быть всякий».

Жамкен Серикбаевич так и сделал: в 1946 году поступил в Алма-Атинское художественное училище. В 1951 году Ж.С. Серикбаев окончил отделение «Живопись» Алма-Атинского художественного училища им. Н.В. Гоголя (класс профессора Л.П. Леонтьева, его учителями были замечательные художники А.М. Черкасский, Н.И. Крутильников, Л.П. Леонтьев, А.И. Бортников, Е.М. Колокольников и др.). Дипломной работой стала работа на тему «Ибрай Алтынсарин – первый просветитель казахского народа». Высокая оценка этой работы позволила получить направление в Ленинградский институт живописи, скульптуры и архитектуры им. И.Е. Репина.

Однако из-за многолетней болезни он не смог получить высшее художественное образование. Многие сокурсники Жамкена Серикбаева стали известными художниками. Среди них мастер акварели Уке Ажиев и художник-график, пейзажист Жумагали Канапьянов.

Жамкен Серикбаев стал прекрасным профессиональным художником и замечательным педагогом. В своем творчестве он умело сочетал требования времени, показывая в жанровых композициях известных людей, несущих свет знаний и житейской мудрости новым поколениям.

В 2016 году большой дар Павлодарский областной художественный музей получил от Серикбая Жамкеновича Серикбаева – 52 произведения его отца. Живописное и графическое

Ибрай Алтынсарин – первый просветитель казахского народа. 1949. Частная коллекция.

наследие художника в музейной коллекции отличает цельность и разнообразие техник исполнения. Этюды, портреты близких людей, улицы Алматы, городские и сельские пейзажи родных мест, горы и озера Баянаула, берега Иртыша. Небольшие по размеру, несущие восхищение художника красотой каждого дня.

На первый план выступают портреты – живописные, акварельные, графические. Все они выполнены мастерски, с академической подачей, анфас или в профиль, сдержанные по цвету, с тщательной проработкой фактуры, чаще изображение погрудное или по пояс: «Портрет художника» 1949г., картон, масло; «Портрет старухи» 1950, бумага на картоне, карандаш; «Дама с лисой» 1950, картон, масло; «Автопортрет» 1965, картон, масло; «Портрет деда» 1970, бумага, карандаш, и многие другие.

Пейзаж для художника становится духовным спасением, выражением позитива и радости. Солнечный свет и душистые травы, полноводный Иртыш, луга и степи, родные, дорогие сердцу места. В то же время, источником силы и вдохновения стала и Алматы, «изумительный город, который невозможно рассмотреть досыта, где на каждом шагу – мотив для зарисовок». Его работы в фондах музея: «Речка Алма-Атинка» 1949, картон, масло; «Аллея. Этюд» 1955, холст, масло; «Улица Луначарского» 1960, картон, масло; «Вид на Джасыбай. Серия «По Баянаулу» 1960, бумага, акварель; «Родные места. Совхоз Кызыл Курама» 1980, бумага, акварель; «Старый Павлодар» 1963, бумага, акварель и еще десятки пленэрных этюдов и «живых» пейзажей.

Жанровые произведения художника: дипломная работа – «Ибрай Алтынсарин – первый педагог-просветитель казахского народа» 1949, холст масло (может вот она – путеводная звезда для художника!). «Рабочий день. На току» бумага, акварель, без даты; «Рисует художник» бумага, акварель, без даты, и другие. Здесь беседы, встречи, обмен новостями и мыслями, погружение в работу. Непринужденный внимательный взгляд художника, задача отражения живой и многоликой действительности, работа со студентами позволяли Жамкену Серикбаеву развиваться динамично и разнопланово.

По настоятельной просьбе директора Павлодарского педагогического училища им. В.В. Воровского Бейсена Ахметовича Ахметова в 1951 году после окончания художественного училища художник Жамкен Серикбаев, вернувшись в г. Павлодар, поступил на работу в педучилище в качестве преподавателя изобразительного искусства отделения «Изобразительное искусство и черчение». Более 30-ти лет он посвятил педагогическому труду. Педагога очень любили учащиеся, и все годы он был для них высшим авторитетом. Жамкен Серикбаев был отмечен знаками «Отличник просвещения КазССР» в 1974 году и «Отличник просвещения СССР» в 1980 году.

Под руководством Ж.С. Серикбаева успешно работал художественный кружок, членами которого были учащиеся педучилища. Многие из них получили удостоверения о второй специальности – художественной. Ярким событием в жизни училища становились периодические выставки студентов и педагога.

Работая художником и преподавателем Павлодарского педагогического училища, Жамкен Серикбаевич более сорока лет продолжал участвовать в художественном оформлении экспозиции областного историко-краеведческого

Родные места. Совхоз Кызыл Курама. 1980. Бумага, акварель.

Речка Алма-Атинка. 1949. Картон, масло.

музея им. Г.Н. Потанина, а в 1988-1993 гг. работал художником-оформителем в музее. Произведения Жамкена Серикбаева принимали участие в городских и областных выставках.

В 1950 году в Павлодарском областном историко-краеведческом музее состоялась художественная выставка, где большую часть экспозиционной площади уделили работам Ж.С. Серикбаева и Д.П. Багаева.

В 1955 году по поручению Павлодарского горкома Компартии Казахстана при художественных мастерских была открыта изостудия, руководителем которой был назначен Ж.С. Серикбаев, возглавлявший ее в 1955-1970 гг. Кроме того, Ж.С. Серикбаев был членом художественного совета в отделе пропаганды, который занимался вопросами эстетического оформления города.

В 1956 году было организовано Павлодарское отделение КазИЗО, куда вошли около 40 живописцев, графиков, скульпторов и прикладников, в их числе был Жамкен Серикбаев. Художник был участником 3-ей городской выставки художников Павлодара в 1959 году, 3-ей областной выставки в 1961 году и 4-й областной выставки местных художников и скульпторов в 1962 году, областной художественной выставки к 50-летию ВЛКСМ в октябре-ноябре 1968 года в художественном музее (директор Фрейман В.А.). В педагогическом училище состоялись две персональные выставки художника.

Дружба художника с известными краеведами Павлодара: Д.П. Багаевым, И.В. Лагутиным, В.В. Шараповым, В.Ф. Поликарповым и художниками, сокурсниками по училищу, позволяла быть ему значимым и полезным для художественной жизни города. Его творческие работы оживляли интерьеры городских зданий и учреждений. Жамкен Серикбаевич стал организатором музея педагогического училища, где он работал. Музей был открыт в 1979 году к 50-летию училища, он же стал автором памятного юбилейного знака. Он сотрудничал с Павлодарской типографией, дружил с художником драматического театра им. А.П. Чехова В. Критининым. В 1990 году в краеведческом музее Серикбаев стал инициатором, а затем и автором выставки «История репрессий» из архивных материалов 1920-1940-х и 1950-х годов. Он создал карту лагерей Советского Союза, особенно отметив Карлаг и Экибастузлаг. В 2001 году в экспозиции дома-музея песенного творчества им. Майры Шамсутдиновой был показан портрет Майры, написанный художником ранее.

Находясь на пенсии, художник в домашней мастерской писал этюды природы и портреты известных людей Павлодарского Прииртышья.

Творческая и педагогическая деятельность Ж.С. Серикбаева сыграла важную роль в развитии художественного образования, культурного и исторического развития Павлодара и Павлодарской области.

За годы творческой деятельности у Жамкена Серикбаева было много поездок по различным городам и памятным местам – Москва, Орел, Брянск, Тула «Ясная Поляна», музей И.С. Тургенева в Спасском-Лутовинове, в мастерской художников Толмачевых, в мемориальном музее Народного художника СССР П.Д. Корина. Произведения живописи и графики Жамкена Серикбаевича хранятся в фондах Павлодарского областного художественного музея им. Н. Нурмухаммедова, в частных коллекциях в Казахстане и за рубежом.

Наследие Жамкена Серикбаева очень органично вошло в музейную коллекцию живописи павлодарских художников. Он внес значительный вклад в художественное развитие Павлодарского региона. Используя свои знания и умения, воспитывая и обучая не одно поколение студентов, он сформировал целый пласт художников-педагогов, продолжающих дело развития современного изобразительного искусства в Казахстане.

Художника Жамкена Серикбаевича Серикбаева не стало 8 мая 1998 года. Но память остается в сердцах его учеников, в картинах художника, в творчестве сына и в сохранении духовности для новых поколений павлодарцев.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

HOW EXHIBITIONS TELL EACH OTHER: RESEARCHES ON MUSEUM PRACTICES OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION WITH SILK THEMES

YANG Hanlin
China National Silk Museum
Hangzhou, China

Abstract: As vital platforms for cultural dissemination, museums play an irreplaceable role in fostering cross-cultural understanding and international exchange. In the global context, how museums utilize exhibitions to conduct effective cultural narration and communication has become a key issue in contemporary museological research. This paper focuses on the international exhibitions organized by China National Silk Museum since 2020 in countries such as France, Belgium, Uzbekistan, Hungary, Serbia, and Kazakhstan. It examines silk-themed exhibitions including «Silk and Silk Roads», «Splendid Silk» and «Beyond the Mulberry Fields» analyzing their curatorial narratives and selection of objects. The study explores how museums reconstruct content and meaning within multicultural contexts to enhance local relevance and emotional resonance among audiences. It argues that silk-themed exhibitions possess unique strengths – flexibility, depth, and empathy – that enable them to facilitate intercultural dialogue, foster mutual understanding, and offer practical insights for international museum communication strategies.

Key words: Museum; Cross-cultural Communication; International Exhibition; Silk Culture; Narrative Practice

In today's world, where cultural interaction is becoming increasingly frequent, museums have evolved beyond their traditional roles as repositories and display spaces for cultural heritage. They now serve as vital platforms for fostering cross-cultural dialogue and enhancing global understanding. As a form of «slow media» in the dissemination of human civilization, museums construct cultural narratives through exhibitions, bridging diverse cultures, evoking emotional resonance, and promoting broader mutual respect and comprehension. In this context, exhibitions as a form of visual storytelling and cultural expression are taking on expanding communicative functions[1]. In particular, thematic exhibitions rooted in regional characteristics face the pressing question of how to effectively translate cultural meanings, adapt exhibit content to new contexts, and localize curatorial practices on the international stage. Curators and communication scholars alike are increasingly concerned with these challenges.

This paper draws on a series of international exhibitions organized by China National Silk Museum since 2020 in countries such as France, the Czech Republic, Uzbekistan, Hungary, Serbia, and Kazakhstan, to explore its curatorial strategies and practical approaches in cross-cultural communication. By examining the exhibition themes, content presentation, modes of dissemination, and forms of local engagement, the study reveals how silk culture is reinterpreted and received within diverse cultural contexts. These international experiences demonstrate that integrating sensitivity to local contexts while maintaining authentic cultural expression can significantly enhance both the communicative effectiveness and emotional resonance of exhibitions. Through this analysis of curatorial practice, the paper aims to offer valuable insights for museums across different countries and regions in developing cross-cultural collaborative exhibitions, thereby contributing to the enhancement of museums' capacity for understanding, co-creation, and influence in global cultural exchange[2].

I. International Exhibitions in Cross-Cultural Contexts

With the increasingly rapid global cultural flow, museum exhibitions for external displays, are increasingly becoming a crucial instrument for cultural dissemination and public diplomacy. These exhibitions do more than present tangible cultural heritage; they convey a nation's or region's values, historical narratives, and aesthetic systems, offering audiences from different cultural backgrounds

pathways to better understand one another's civilizations. Through the multilayered and visualized narrative form of exhibitions, museums serve as mediators connecting the past and present, the local and the global, fostering cultural resonance and mutual understanding across societies[3].

In recent years, as international cultural cooperation has deepened, museums in Asia – particularly in China – have been expanding their influence abroad. By employing diverse strategies such as thematic curatorial design, inter-institutional collaboration, and localized communication, several projects have emerged as exemplary models of international cooperation. For instance, in 2023, the *Tianjin Museum's Flowers on the River: The Art of Chinese Bird-and-Flower Painting, 1368-1911* was successfully exhibited in the United States, becoming one of the first major Chinese cultural heritage exhibitions in North America in recent years and receiving widespread acclaim from mainstream media and the art world. That same year, the Shanghai Museum, in collaboration with the Xuzhou Museum and the Chengdu Institute of Cultural Relics and Archaeology, presented *Indelible Armour: Masterpieces of Han Dynasty Jade* at the Móra Ferenc Museum in Hungary. With over 50,000 visitors, which is more than one-third of the city's population, the exhibition demonstrated the enduring appeal of East Asian ancient civilizations to European audiences. Notably, such international exhibitions are no longer solely focused on accurate content delivery; they are also shifting toward cross-cultural adaptability in their modes of expression. Curators are increasingly attentive to the comprehensibility and emotional accessibility of exhibition narratives across different cultural contexts, especially in the design of displays and textual presentation.

Meanwhile, the rapid advancement of digital technologies has significantly expanded the boundaries of overseas exhibitions. Virtual galleries, digital reconstructions, and immersive interactive tools provide greater flexibility and wider dissemination. A notable case is the *Brilliance of the Silk Road: Dunhuang Caves Art Special Exhibition* curated by the Dunhuang Academy. Through digital modeling and VR immersion, the exhibition toured various museums and cultural institutions worldwide and offered remote online access, attracting over 20 million participants from 78 countries – an exemplary case of integrating traditional heritage with digital communication.

Thus, the core value of international exhibitions now lies not merely in cultural «export», but in building platforms for multilateral consensus, shared experiences, and mutual understanding. They serve not only as showcases for material culture but also as practices of cross-cultural storytelling and mutual listening. Looking ahead, the question of how to tell «each other's stories» through more inclusive, co-creative, and digitally-enabled exhibition forms will be key to deepening the international communication mechanisms of museums.

II. Literature Review

In recent years, international exhibitions and cultural dissemination have become shared focal points in museology, cross-cultural communication, and cultural heritage studies, with researches largely centering on cross-cultural curating, exhibition narratives, digital technologies, and audience reception, etc. International scholars generally regard exhibitions as platforms for cultural narration and exchange. Benedict emphasizes the role of co-curation and object exchange in facilitating cultural flow [4]; Guillot likens museums to «cultural theaters», focusing on the interactive nature of exhibitions [5]; Hoang proposes achieving cultural accessibility in exhibition narratives to avoid misinterpretation [6]. Digital technologies are widely seen as important tools for enhancing the accessibility and inclusiveness of exhibitions [7]. In contrast, Chinese scholarship often focuses on the effective expression of local culture in international contexts and on strategies for cultural adaptation. Zhao Junxiang and colleagues stress the integration of indigenous values with international languages [8], while Yang Yueming advocates optimizing symbolic systems based on the cognitive frameworks of target cultural groups [9].

-Despite these contributions, gaps remain in exploring the depth of humanistic narratives, analyzing cultural feedback in digital exhibitions, and understanding the psychology of diverse audiences. How to «tell each other's stories» through narrative adaptation and the integration of local cultural contexts remains an urgent area for further research [10].

III. Practices of China National Silk Museum's Overseas Exhibitions

As the world's largest museum dedicated to silk, China National Silk Museum (hereinafter «CNSM») bears the mission of collecting, preserving, researching, exhibiting, and innovating the cultural heritage of silk, textiles, and costume. Its collections include more than 20,000 Chinese exhibits dating from the Western Zhou period to the modern era, as well as over 30,000 pieces of Western fashion from the 17th century to the present.

Silk culture, as a symbol of trade, craftsmanship, and civilizational exchange, naturally possesses

bridge-like qualities across cultures. Silk-themed exhibitions often employ images, textiles, documents, and interactive installations to showcase cultural connections that transcend geography and time, transforming exhibitions into genuine «spaces of dialogue». Since 1993, CNSM has organized over 50 silk-themed cultural exhibitions in 32 countries, showcasing the profound heritage and superb craftsmanship of Eastern silk [11]. However, beginning in 2019, the number of Chinese international exhibitions declined due to external uncertainties, venue constraints, and the complexities of overseas artifact loan approvals. In response, CNSM has innovated its exhibition themes, formats, and communication strategies, taking into account cultural adaptability, needs of overseas audiences, and depth of dissemination, then gradually developing a «refined, flexible, efficient» international exhibition model. Since 2020, CNSM has held multiple exhibitions in France, Belgium, Uzbekistan, Hungary, Serbia, and Kazakhstan, closely aligning with the Belt and Road Initiative, situating silk culture within the historical context of civilizational exchange, and incorporating local cultural elements to enhance regional resonance.

1. «Silk and Silk Roads» Thematic Exhibition

(1) The «3+X» Flexible Menu-Style Exhibition Framework

Launched in 2021, «Silk and Silk Roads: From Hangzhou to XX» adopts a «3+X» menu-style exhibition framework. The three core sections are: «Technique of Silk», presenting the complete process from sericulture to weaving; «Art of Silk», showcasing silk patterns and aesthetic craftsmanship; and «The Silk Road», narrating the history and cultural exchanges along the Silk Roads. The «X» component represents personalized content that can be flexibly added according to the needs of each exhibition, achieving a balance between academic rigor and contextual adaptability. This model breaks through the fixed structures of traditional exhibitions, offering a more open and inclusive pathway for international cultural communication.

(2) Deep Integration with Local Characteristics

This series emphasizes integration with local culture by incorporating locally significant artifacts and cultural elements, curating exhibition sections with distinctive local features to enhance cultural recognizability and interactivity (See Table 1). For example, in June 2025, the «Silk and Silk Roads: From China to Kazakhstan» exhibition at the National Museum of the Republic of Kazakhstan was divided into three sections: «Origin of Silk», «The Silk Road», and «Uses of Silk», featuring 145 items (including 21 cultural relics). In the «The Silk Road» section, a highlight was artifacts closely related to Central Asia, such as those from the Northern Zhou tomb of Shi Jun (See Figure 1). The exterior wall paintings of the tomb display typical Central Asian styles, and the figure of Shi Jun depicts scenes of Central Plains envoys and Sogdian merchants interacting along the Silk Roads – imagery that resonates strongly with Kazakhstan's historical memory. The exhibition presented the history of friendly cultural exchanges between China

Figure 1: Replica of Northern Zhou tomb of Shi Jun in the «Silk and Silk Roads» Exhibition at National Museum of the Republic of Kazakhstan

Time	Location	Theme
2021.6	Paris, France	From Silk to Silk Roads
2021.9	Confucius Institute, West Flanders Province, Belgium	From Silk to Silk Roads
2022.7	Samarkand State Museum-Reserve, Uzbekistan	Silk and Silk Roads: From Hangzhou to Samarkand (I)
2022.8	Prague, Czech Republic	Silk and Silk Roads: From Hangzhou to Prague
2022.11	William Paterson University, USA	Silk and Silk Roads: From Hangzhou to Paterson
2023.11	Samarkand State Museum-Reserve, Uzbekistan	Silk and the Silk Road: From Hangzhou to Samarkand (II)
2024.12	Samarkand State Museum-Reserve, Uzbekistan	Silk and the Silk Road: From Hangzhou to Samarkand (III)
2025.6	National Museum of the Republic of Kazakhstan	Silk and Silk Roads: From China to Kazakhstan

Table 1: Overview on Development of «Silk and Silk Roads» Theme Exhibition Series

and Kazakhstan from a bilateral perspective within the context of the Silk Road, sparking local public interest in the mutual learning among civilizations along its route.

2. The «Splendid Silk» Thematic Exhibition

Building on the success of the previous «Silk and Silk Roads» series, the «Splendid Silk» exhibition introduced the «CNSM Global Showcase» brand concept[12]. Through content expansion and model upgrading, the series not only deepened the exploration of how silk culture can adapt to diverse cultural contexts, but also achieved innovations in curatorial structure and communication methods (see Table 2).

(1) Standardization and Global Connectivity

The series adopts a «touring with a USB drive» approach, centering on «digital display + representative artifacts». With standardized design and modular configuration, it adapts to diverse global display environments, significantly shortening installation time, reducing costs, and enhancing mobility, thereby providing an efficient solution for the global dissemination of silk culture.

(2) The «1+4» Cultural Communication Model

The «1» refers to one main thematic exhibition, while the «4» refers to four complementary programs:

Stage	Time	Location	Theme
Birth	2023.7	China National Silk Museum	Splendid Silk: 16th-17th Luxury Silks and Velvets from Hungary's Esterházy Family
Development	2023.10	Museum of Hungarian Agriculture, Hungary	Splendid Silk: Chinese Silk Art Exhibition
Refinement	2024.6	China Cultural Center in Belgrade, Serbia	Splendid Silk: Chinese Silk Art Exhibition
Maturity	2024.10	Musée Guimet, Paris, France	Splendid Silk: Chinese Silk Art Exhibition
Crossover	2025.1	Hangzhou Xiaoshan International Airport, China	Splendid Silk: Auspicious Patterns Across Time and Space
Integration	2025.10	Haroldo Alvarenga Cultural Center, Foz do Iguaçu, Brazil	Splendid Silk: Chinese Silk Art Exhibition

Table 2: Overview on Development of «Splendid Silk» Thematic Exhibition Series

an international symposium, a fashion show, intangible cultural heritage performances, and Silk Road culture-in-school activities, creating a multi-layered interactive system. In 2025, this model continued to be implemented at the National Museum of the Republic of Kazakhstan, where its supporting events enhanced audience engagement and cultural immersion.

(3) Exhibit Selection and Cultural Presentation

Adhering to the principle of «small but refined, beautiful and novel» the physical exhibits include traditional costumes, classic patterns, and innovative designs – lightweight for transport and reusable – balancing cultural depth with visual appeal. In terms of storytelling, the narrative design emphasizes the cultural interconnections among exhibits, enhancing cohesion and immersion. The exhibition also integrates traditional silk elements with modern design concepts, showcasing not only silk's innovative applications in contemporary fashion but also its sustainable development and timeless relevance (See Figure 2).

Through multi-dimensional innovations in content, display models, and narrative structure, the series «Splendid Silk» not only shaped silk as a distinctive international cultural brand for China, but also provided a practical model for the preservation and revitalization of cultural heritage.

3. «Beyond the Mulberry Fields» Overseas Intangible Cultural Heritage Touring Exhibition

Launched in 2024 by China National Silk Museum, «Beyond the Mulberry Fields» is an overseas touring brand for intangible cultural heritage. Through interactive demonstrations of sericulture and silk weaving techniques, it showcases to international audiences the profound heritage and craftsmanship of Chinese silk culture. In June 2025, the performance was presented at the National Museum of the Republic of Kazakhstan, where Chinese arts and crafts masters gave live demonstrations of reeling silk, dyeing, embroidery, and weaving. Visitors experienced the artistic essence and contemporary vitality of this heritage in an immersive setting (See Figure 3).

As a new form of the museum's international outreach, the event broke away from the traditional static exhibition model by integrating traditional craftsmanship with modern technology. It deepened cross-cultural engagement and participation, not only expanding the museum's global communication channels but also enhancing international recognition and understanding of Chinese culture.

IV. Conclusion and Future Work

Although China National Silk Museum has accumulated valuable experience in overseas exhibitions, the real practice has also revealed a range of pressing challenges – shared more broadly by Chinese museums – in terms of exhibition content and form, communication strategies, and international collaboration. The following suggestions are proposed for future development:

1. Expand Exhibition Dimensions and Integrate Modern Technology

Current overseas exhibitions largely rely on

Figure 2: The Exhibition «Splendid Silk: Chinese Silk Art Exhibition» at Museum of Hungarian Agriculture, Hungary

Figure 3: «Beyond the Mulberry Fields» Performance at National Museum of the Republic of Kazakhstan

traditional artifacts, lacking diversity in presenting contemporary culture, folk art, and intangible cultural heritage. The format remains predominantly static, with only superficial application of digital technologies, making it difficult to engage international audiences. It is essential to break the limitation of singular content by incorporating categories such as costume and embroidery, jewelry and jade, religious art, and numismatics to showcase cultural richness. In terms of presentation, the application of digital, AR, VR, and PBR technologies should be deepened to achieve millimeter-level, life-size reproduction of artifact details, enhancing immersion and interactivity. For instance, China National Silk Museum has recreated Silk Road culinary scenes from the Western Regions in VR (See Figure 4), used AR to present sericulture and silk weaving techniques, and staged dynamic digital fashion shows to feature Song Dynasty-style collections, significantly boosting audience engagement and communication impact.

Figure 4: VR application in the «Silk and Silk Roads» Exhibition at National Museum of the Republic of Kazakhstan

2. Innovate Narrative Approaches to Eliminate «Cultural Discount»

The «cultural discount» remains a prominent issue, largely due to the tendency to adopt a domestic-centered perspective that overlooks the cultural background and reception habits of overseas audiences, resulting in misinterpretation or oversimplification of cultural meanings. Some exhibitions rely excessively on singular symbols (e.g., Chinese panda, the Terracotta Warriors) without fully conveying the diversity and complexity of Chinese culture. Curation should therefore incorporate cross-cultural communication concepts, tailor content to the needs of target audiences, and employ narrative methods that are story-driven, emotionally engaging, and multisensory to avoid rigid, one-way cultural export. This requires curatorial teams with both global vision and creative capacity, along with the training of young curators and cross-disciplinary experts whose creativity and international experience can break conventional patterns. Pre-exhibition research on local cultural characteristics is essential to design content aligned with audience cognition, ensuring that exhibitions serve as a bridge for two-way exchange rather than a vehicle for one-way output.

3. Optimize Communication Strategies and Build Deep Collaboration Mechanisms

Current communication still relies heavily on official media and diplomatic channels, with insufficient precision engagement on new media and social platforms, limiting the ability to meet the needs of diverse cultural groups. Overseas digital platform development should be strengthened with differentiated and customized strategies. For example, museums can use Facebook, Instagram, and Twitter to share exhibition stories and interact with audiences in real time, thereby expanding international influence.

International cooperation remains at a relatively superficial level, often limited to exhibition loans, with little in-depth collaboration in research, resources, or talent. Moving forward, museums should promote long-term co-curated projects with international partners, organize joint seminars, and share research outcomes to establish sustainable collaboration mechanisms. Meanwhile, it is crucial to cultivate young scholars and professionals with international vision, enhancing their cross-cultural communication and collaboration skills. This will enable the exploration of new cooperation models that balance academic and cultural exchange, shape a global brand for «Chinese museums», and strengthen China's international discourse power and influence.

References:

[1] Yu, Yunquan. Case Studies on Outstanding Practices in International Communication 2022 [M]. Beijing: Chaohua Publishing House, 2023: 12.

[2] Wu, Zhicheng. «The Core Essentials and Promotion Path of the Global Civilization Initiative» [J]. International Studies, 2023(4).

[3] Shan, Jixiang. «The Mission of Museums and Innovations in Cultural Exchange and Cooperation» [J]. Sichuan Cultural Relics, 2014(3): 83-96.

[4] Benedict, B. «International Exhibitions and National Identity» [J]. Anthropology Today, 1991 Jun 1; 7(3): 5-9.

[5] Guillot, M.N. «Cross-cultural Pragmatics and Translation: The Case of Museum Texts as Interlingual Representation» [J]. In Translation: A Multidisciplinary Approach. London: Palgrave Macmillan UK, 2014: 73-95.

[6] Hoang, T.N., & Cox, T.N. «Alternating Reality: An Interweaving Narrative of Physical and Virtual Cultural Exhibitions» [J]. Presence, 2018 Aug 1; 26(4): 402-419.

[7] Giannini, T., & Bowen, J.P. «Rethinking Museum Exhibitions: Merging Physical and Digital Culture – Present to Future» [J]. In Museums and Digital Culture: New Perspectives and Research, 2019: 195-214.

[8] Zhao, Junxiang. «Research on International Exhibitions and Cultural Communication of Chinese Museums» [J]. Theory Journal, 2019(3): 153-160.

[9] Yang, Yueming. «Reflections on International Cultural Communication of China in the Post-pandemic Era» [J]. External Communication, 2020(8): 14-17.

[10] Chen, Li. «Museum International Exhibitions from the Perspective of International Relations: Roles and Challenges» [J]. Southeast Culture, 2021.

[11] Xia, Danhe. Standing at Thirty: A Retrospective of the 30th Anniversary of the China National Silk Museum [M]. China National Silk Museum, 2022: 5.

[12] Ji, Xiaofen, Pang, Chen, & Zhang, Chengming. «Integration and Re-creation: New Practices of Art Museums in International Communication» [J]. Future Communication, 2024, 31(03): 51-58.

ЫСТАМБҰЛДАҒЫ ТІЛДІК АЛМАСУ АРҚЫЛЫ ТҮРІК ТІЛІНІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯСЫ

Елена Кубашева
Д.А. Қонаев музейі
Алматы қ.

Аңдатпа: Берілген мақалада қазақстандық музей саласы мамандарының, Алматы қаласы музейлер бірлестігі қызметкерлерінің Ыстамбұлдағы біліктілікті арттыру іссапарлары туралы баяндалады. Жаһандану үдерісін өткізіп жатқан әлемдік қауым мәдениет пен өнер салаларындағы мамандардың жан-жақты жетілуі мен дамуын, және соларды жұмыс барысында пайдалануын қажет етеді. Заманауи технологиялық әдістер мен тәсілдердің пайдаланылуы музей жұмысын оңтайлы ұйымдастырып, жүргізуге, музей келушілерін мәдени жұмыстың мүшесі ретінде қатыстырып, қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл мәселелердің шешімі аталмыш мақалада салыстырмалы, танымдық тұрғыдан беріледі.

Тірек сөздер: музей, экскурсия жетекшісі, музейтану, түпнұсқалық деректер, біліктілікті арттыру.

Оқулықтарсыз қандай да бір шетел тілін үйренуге бола ма? Адамдар мұның мүмкін екеніне сенімді... Тілдік алмасу – бұл оқытудың жаңа тәсілі, онда білім мұғалімдерден емес, шынайы адамдардан, әңгімелерден және өмірлік жағдайлардан алынып, жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта тілдік алмасу мен тәжірибеге негізделген әдістер өте өзекті болып отыр және бұл шет тілдерін оқытудың ыңғайлы тәсілдерінің бірі саналады. Әр адам тіл білген жағдайда басқа халықтың мәдениетін түсінуге және еркін сөйлесуге мүмкіндік алады.

2024 жылы Алматы қаласының музейлер бірлестігі Түркия Республикасының Алматы қаласындағы Консулдығымен өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойды. Түркия Консулдығының мәдениет жөніндегі атташесі Айхан Коркмаз мырзаның тікелей қолдауымен Алматы қаласының музейлер бірлестігінде музей қызметкерлеріне арналған түрік тілі курстары ашылды. Алты айға созылған бұл курстарға қатысқан қызметкерлер түрік тілінің оқытушысы Чидем Куру ханымнан білім алды.

Сертификаттарымызды алған соң, Д.А. Қонаев музейінің, Алматы қаласы музейінің, С. Мұқанов пен Ғ. Мүсіреповтің әдеби музейінің, Ықылас атындағы Халық музыкалық аспаптар музейінің,

Алматы музейлер бірлестігі Мультимедиялық орталығының қызметкерлері 2024 жылдың 11-17 шілдесі аралығында Ыстамбұл қаласына мәдени алмасу және кәсіби даму мақсатында сапармен бардық. Біздің Алматыдағы курстардың біріне Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Айхан мырза қатысып, бізге Ыстамбұлда тәжірибеден өтуді ұсынған болатын. Бұл біз үшін түрік тілін үйренуге қосымша бір ынталандыру болды. «Тілді үйренудің ең жақсы жолы – сол тілде сөйлейтін дос табу» деген сөз бар. Жоғарыда атап өткенімдей, Түркияның Алматыдағы Консулдығының арқасында біз өзіміздің құрметті досымыз – мәдениет жөніндегі атташе Айхан Коркмаз мырзамен таныстық.

Міне, біз Ыстамбұлдамыз! Алдымен шағын тарихи мәлімет келтірейік: 1992 жылы Д. Қонаев Түркияға түрік кәсіпкері Ахмет Кочактың шақыруымен барған. Д. Қонаев сол сапарда Түркиядағы Қазақ мәдени орталығының зиялы қауымы өкілдерімен және Түркияның беделді діни қайраткер шейх Асад Кошанмен кездесу өткізген. Кездесуден кейін түрік кәсіпкерлері оған Зәм-Зәм бұлағынан алынған қасиетті су құйылған құтыны сыйға тартқан. Қазіргі таңда бұл құты музей экспозициясында сақтаулы [1].

Ыстамбұл бізді, қазақстандықтарды, ыстық ауа райымен, қарбалас әрі қонақжай тіршілігімен, түрлі-қилы өмір ырғағымен қарсы алды. Ыстамбұл – бір мезгілде екі құрлықта – Еуропа мен Азияда орналасқан әлемдегі жалғыз мегаполис. Оларды Ыстамбұл (Босфор) бұғазы бөліп тұр, ол Қара теңіз бен Мәрмәр теңізін жалғайды. Бүгінде Ыстамбұл – Түркияның ең ірі қаласы. Мұнда Еуропа мен Азия түйіседі, дәл осы қарама-қайшылық қалаға қайталанбас көрік береді, оны қайта-қайта тамашалағың келеді. Көптеген турист бұл қалаға бір көргеннен ғашық болады. Біз де осы алуан түрлі, көпұлтты мегаполиске ғашық болдық.

Біздің музейлік қызығушылығымыз Ыстамбұлдың мәдени және тарихи нысандарын, музейлерін аралаудан басталды. Музей қызметкері ретінде бізге бұл жерлерді аралау өте қызықты әрі үлкен ғанибет болды.

Ыстамбұл – тылсым мен құпияға толы ерекше қала, ол сұлулығымен және әртүрлілігімен тәнті етеді. Мұнда ешқашан тыныштық сәті сирек кездеседі – әр көшесінде өмір қайнап жатыр. Біз Әскери музейді, Долмабахчені, Топкапы сарайын, Гаремді, Түрік және ислам өнері музейін, Үлкен Сарай мозаикасы музейін, Жұлдыз сарайын және т.б. орындарды тамашаладық. Олар түрік халқының мемлекеттілік дәстүрін айқын көрсетеді, бұл сәулет өнерінен, салтанатты интерьерлерден және музей экспозицияларынан көрініс табады.

Қай жерде жүрсек те, тек түрік тілінде сөйлесуге тырыстық. Ататүрік туралы жаңа мағлұматтар білу ерекше қызықты болды – ол қазіргі Түрік әскери тарихы музейі орналасқан ғимаратта білім алған екен. Бұл музейдегі кездесу жылы әрі достық атмосферада өтті.

Экскурсия жетекшісінің айтуынша, музей қорында 50 мыңға жуық жәдігер бар, оның 9 мыңы Осман кезеңінен Бірінші дүниежүзілік соғысқа

дейінгі кезеңді қамтиды. Бұл жәдігерлер 22 залда орналасқан. Экскурсия жетекшісі бізге материалды өте қызықты әрі шебер жеткізді: ертедегі мұсылман қарулары, атты әскер қару-жарағы, мыс сауыттар, иілген қанжарлар мен найзалар, дулығалар мен сауыттар коллекциялары көрсетілді. Тарихи жәдігерлердің арасында 1453 жылы Константинопольді алған кездегі византиялықтардың Алтын Мүйіз сағасына тартқан шынжыры да болды [2].

Бағдарлама бойынша келесі экскурсия – Осман империясының ең маңызды және сән-салтанатты сарайларының бірі, Бешикташ пен Кабаташ аудандарының шекарасында орналасқан Долмабахче (толы бақ) сарайымен танысу болды. Оның тарихы сәулет өнерінің жауһарларына және саяси оқиғаларға бай [3].

Біз түрік тілінде жүргізілген экскурсия жетекшісінің әңгімесін мұқият тыңдап, сарайдың тарихы мен ерекшеліктері жайлы құнды мағлұматтар алдық. Назарымыз кескіндеме өнеріне ауды: мұнда II Абдулмәжит пен Шекер Ахмет-пашаның топтамалары сақталған, Фаусто Зонаро сынды суретшілердің және Иван Айвазовскийдің шығармалары қойылған [4; 5].

Ыстамбұлға келіп, Топкапы сарайын көрмеу – кешірілмес нәрсе, әсіресе бұл жер әйелдер қауымы үшін ерекше қызығушылық тудырады. Бұл сарайда ең танымал «Ғажайып жүзжылдық» («Сүлеймен сұлтан») телехикаясы түсірілген. Топкапы – Ыстамбұлдың ең әйгілі тарихи ескерткіштерінің бірі және Осман сұлтандарының 380 жылдан астам уақыт бойы негізгі резиденциясы болған. Сарайда төрт ішкі аула, тамаша көрінісі бар террассалар және баға жетпес топтамалар сақталған. Осы жерден Ыстамбұл (Босфор), Алтын Мүйіз және Мәрмәр теңізі көрінеді [6].

Мәдени серуен бағдарламасы аясында біз барған діни нысан – Византия архитектурасының ескерткіші – Әулие София соборы немесе Айя-София, атауы грек тілінен аударғанда «Әулие даналық» деген мағынаны береді. Бұл собор 537 жылы Византия императоры I Юстинианның бұйрығымен салынған және 900 жылдан астам уақыт бойы ортодокс (православ) шіркеуі болған. Бүгінгі таңда Айя-София үлкен мешіт атауына ие. Онда бір мезетте собор фрескаларын, мешіт сәулетін және сән-салтанатын көруге болады. Кешен қабырғаларында христиан және ислам рәміздері қатар бейнеленген. VI ғасырдың төбе мозаикасы мен VIII ғасырдағы Құдай Ана, Әзіретті Жебірейіл мен Әзіретті Михаил бейнелері рухани қуатымен және сұлулығымен таңғалдырады. Фатих Сұлтан II Мехмед бұл шіркеуді мешітке айналдырған. 1935 жылдан бастап бұл нысан музей ретінде жұмыс істеді, ал 2020 жылы Президент Режеп Тайып Ердоғанның Жарлығымен қайтадан мешіт мәртебесін алды. Айя-София – адамзат тарихының айнасы және мәдениеттер арасындағы көпір ретінде қызмет етеді, ол ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра нысанына енген [7].

Д.А. Қонаевтың пәтер-музейінің экспозициясында исламның қасиетті кітаптары сақталған. Олардың қатарында «Кәлам шәриф» пен Халифа Алтайдың қазақ тіліне аударған Құран Кәрімі бар. Құранда Ауғанстаннан – Қылыш, Зағипа; Түркиядан – Азиз, Мұқаммедияр, Зайнал; Иранннан – Ислам есімді қандастардың атынан жазылған естелік жазу бар, ол 1990 жылдың 18 тамызымен белгіленген.

Бұл сапарымыздың басым бағыты – түрік тілінен алған білімімізді тәжірибе жүзінде шыңдау болды. Бұл бізге музейлермен тереңірек танысуға, жаңа экспозициялау әдістерін меңгеруге және бауырлас Түркия Республикасының музей ісіндегі тәжірибесін зерделеуге мол мүмкіндік берді.

Қорытындылай келе, мұндай сапарлар, тәжірибе алмасу семинарлары музей қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін арттырып қана қоймай, мәдени мұраны сақтау ісіне, бауырлас түркі елдерінің өзара байланысын, достығын, ынтымақтастығын нығайтуға және бейбітшілік пен өзара түсіністікті орнықтыруға зор үлес қосатынын атап өткім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кунаев Д.А. От Сталина до Горбачева. – Алматы: «Санат», 1994.
2. https://askerimuze.msb.gov.tr/ing/index.html
3. https://www.googleadservices.com/pagead/
4. https://www.millisaraylar.gov.tr
5. Буклет «Milli Saraylar. Resim Müzesi» National Palaces. Museum of Painting
6. https://muze.gen.tr/muze-detay/topkapi
7. https://muze.gen.tr/muze-detay/ayasofyaъ

ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ МУЗЕЙНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЧЕРЕЗ МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАЖИРОВКИ

Клара Исабаева
Арт-критик, ветеран музейной работы

Повышение квалификации или совершенствование профессиональных знаний и навыков важно для специалистов любой профессии. Потому что многое меняется, приходят новые технологии, практики и подходы. И неважно на каком этапе деятельности вы сейчас – молодой специалист, специалист среднего звена или опытнейший профессионал, всегда полезно углублять свои знания и перенимать полезный опыт. Специфика художественных музеев имеет свои особенности. У искусствоведов по казахскому искусству, например, всегда есть возможность пообщаться с казахским художником, посетить его мастерскую, изучить его архивные документы. Специалисты же по зарубежному искусству должны обладать энциклопедическими знаниями в области истории, материалов, уникальных технологий, стилей и жанров искусства и массы других деталей. В связи с этим стажировки в страны происхождения экспонатов и коллекций и общение с коллегами-специалистами принимающей страны имеют большое значение. Только в тиши Шанхайского музея древностей я поняла, что такое «селадон – или цвет неба после дождя», увидев своими глазами этот фарфоровый экспонат I века, изготовленный мастерами по заказу китайского императора, давшего ему столь романтичное название.

Международные стажировки для музейных специалистов представляют возможность обмена опытом с зарубежными коллегами и ознакомления с лучшими мировым практиками. Они бывают краткосрочными, небольшой продолжительности, или долгосрочные, более длительные, представляющие возможность глубокого погружения в музейную деятельность. Нельзя не отметить, что международные стажировки для специалистов казахстанских музеев не частое явление. Если краткосрочные стажировки бывают редко, то долгосрочных почти нет. Хотя в настоящее время я видела несколько «кураторских сайтов», страниц с долгосрочными стажировками в известных мировых музеях, но здесь у казахстанских музейщиков два больших препятствия – отсутствие достаточного уровня английского языка и невозможность исключить штатного сотрудника на долгий срок из производственного процесса.

Специалистов-искусствоведов, прошедших долгосрочные стажировки в зарубежных институциях искусства, не хватит даже пересчитать по пальцам. Одна из них – Мухтарова Ғайни Сейсеновна, прошедшая годичную стажировку в Токийском университете искусства.

Я изучила международные стажировки для музейных специалистов Казахстана за последние 10 лет и пришла к выводу, что редкость стажировок обычно компенсируется высочайшим уровнем программы, о какой бы стране мы не говорили - США, Китае, Франции, Австрии, России и других. Стажировки организуются ведущими национальными культурными институциями, проходят в ведущих культурных центрах мира – Париж, Вена, Пекин, Сиань, Шанхай, Нанкин, Петербург, Вашингтон и других, где стажеры посещают самые выдающиеся культурные объекты или памятники всемирного наследия. Такие, как например, Лувр, Хофбург, Государственный Эрмитаж, Русский музей, Петропавловская крепость, Дворцовый комплекс Гугун, Гробница императора Цинь Ши Хуанди с терракотовой армией, Смитсоновский музей, где снимался знаменитый голливудский фильм «Ночь в музее» и другие. В последние десять лет активную работу в этом направлении ведет Объединение музеев Алматы при поддержке акимата города. Специалисты музеев города совершенствовали свои навыки во Франции (Лувр, Париж), Южной Корее (Сеул), Сингапуре, Турции (Стамбул), Италии (Неаполь), Австрии (Вена), Азербайджане (Баку), Чехии (Прага). В Объединение музеев города входят 8 музеев, 1 археологический парк, 1 мавзолей и 1 мультимедийный центр.

В декабре 2016 года Центральная академия управленческих кадров при Министерстве культуры КНР организовала стажировку в Китай директоров и топ менеджеров ведущих музеев Казахстана – «Тамгалы», «Отырар», «Хазрет Султан», «Иссык», «Улытау», «Ордабасы», Центрального государственного музея, Музея Кастеева и Национального музея. Музей Кастеева в то время возглавляла профессор Гульмира Шалабаева, Национальный музей – доктор наук Дархан Мыңбай. Стажировка включала семинар

по управлению музеями, ознакомительные поездки по музеям, археологическим руинам и проводящимся раскопкам. Стажеры посетили древний город Сиань, начало Великого Шелкового пути, Гробницу императора Цинь Ши Хуанди с терракотовой армией, столицу страны Пекин, Дворцовый комплекс Гугун в Запретном городе и город Лоян с древним комплексом пещерных буддийских храмов из списка Всемирного наследия ЮНЕСКО. На семинаре по управлению музеями стажеры узнали, что из 4692 музеев Китая в 80% из них вход бесплатный. Только в наиболее популярные музеи введена оплата с целью ограничения посещения. К примеру, в Дворцовый комплекс Гугун в день продается только 80 тысяч билетов с целью сохранности самого комплекса и его раритетов. Ранее это число составляло 180 тысяч в день. Опыт развития внутреннего туризма вызвал большой интерес казахстанских музейных специалистов.

Вообще же, китайская коллекция Музея Кастеева насчитывает около 2000 экспонатов, включая уникальную бронзу, фарфор, живопись гохуа, вышивку и другие предметы искусства. Первые экспонаты этого собрания, как предметы искусства мирового наследия, были переданы российскими музеями (Государственным Эрмитажем и Музеем Востока) в качестве дара еще в 30-х годах прошлого века, а систематизировать коллекцию Востока начала искусствовед Г.И. Хрей. Затем с этой коллекцией десятилетиями работала искусствовед Мария Маркеловна Капелиович, она глубоко ее изучала, как и искусство Китая в целом и организовывала очень интересные китайские тематические выставки, как например «Живопись и графика Китая», «Легенды и мифы Древнего Востока», «Искусство Китая» и другие. В начале 20-х годов XXI века в музее произошла драматическая смена поколений, когда большинство опытнейших искусствоведов, часто с элитным образованием российских академий искусств Москвы и Петербурга ушли на пенсию и их сменили молодые искусствоведы независимого Казахстана, закончившие казахстанские вузы искусства. Новым ведущим искусствоведом по китайской коллекции искусства стала Виолета Вологодская. В таких условиях стажировка специалистов музея в музеях Китая имела огромное значение.

Музей Кастеева уже с 2015 года вел переговоры с Генконсульством Китая в Алматы о стажировке своих специалистов в Китае, и в ноябре 2019 года делегация музея из пяти специалистов посетила Поднебесную. Делегацию возглавила профессор Гульмира Шалабаева, в нее также вошли – руководитель пресс-службы и внешних связей Клара Исабаева, два специалиста по искусству Китая – Мария

Капелиович и Виолета Вологодская, руководитель отдела реставрации Гульжан Калдыбаева и другие.

Программа стажировки была очень насыщенная и включала посещение ведущих музеев Шанхая и Нанкина, мастер-классы и консультации у ведущих реставраторов китайского искусства. Шанхай – крупнейший морской порт мира, здесь прежде чувствуется колоссальное экономическое развитие с взметнувшимися ввысь небоскребами, прозванными архитекторами мира «банковскими соборами». Наша делегация поднялась на 100-й этаж Финансового центра высотой 477 метров от основания. Но в Шанхае также сохранились древние храмы, памятники старины, целые старинные кварталы архитектуры, в которых можно погрузиться в атмосферу древнейшей цивилизации с ее символами – цилинями, драконами, черепахами и реальными и мифическими животными.

В традиционном китайском стиле возведен и павильон «Корона Востока», напоминающий перевернутую пирамиду. Здание с ярко-красными формами исключительно функционально – летом верхние этажи закрывают от солнца нижние, в отделке внешних стен использованы материалы, аккумулирующие солнечную энергию. Именно здесь расположился Шанхайский музей современного искусства, с которым Музей Кастеева подписал договор о сотрудничестве.

Шанхайский музей древностей обладает самой большой и значительной коллекцией китайского искусства, включая древнейшие раритеты. Архитектурный облик здания – это древнекитайская модель Вселенной по даосской традиции: квадратное основание символизирует землю, а круглый купол – небо. По богатству коллекции бронзы Шанхайский музей занимает одно из первых мест в мире. Она демонстрирует развитие этого вида искусства с XVIII по VII век до нашей эры. «Сосуды из бронзы – одно из самых выдающихся направлений прикладного искусства Древнего Китая. Великолепие форм, орнаментов, надписей, а также уровень технологии литья не имеют аналогов в бронзолитейном искусстве древнейших мировых цивилизации», – отметила искусствовед Виолета Вологодская.

Не менее интересен в музее и Зал керамики и фарфора от глиняной посуды неолита до фарфоровых мастеров Дзиндэчжэня. Очень волнительно было увидеть фигурку «Согдиец, ведущий верблюда» времён китайской династии Тан (618-907 годы), ощутить масштаб протяженности Великого Шелкового пути и того, как далеко от Самарканда доходили согдийские купцы – аж до Шанхая!

Не менее волнительным было и посещение Реставрационного центра Шанхайского музея – режимный объект с колючей проволокой в несколько этажей, куда пускают далеко не всех

и где мы встретили специалистов Отдела реставрации восточной живописи Государственного Эрмитажа, проводящих здесь долгосрочную стажировку. Именно Шанхайский музей в 1958-1960 годах положил начало охране и реставрации объектов культурного наследия Китая. Центр располагает передовым исследовательским и реставрационным оборудованием. Здесь много лабораторий научных исследований и экспертизы. Прежде чем приступить к реставрации, здесь проводят необходимые исследования: рентген, спектральный анализ, сканирование, исследование в ультрафиолетовых лучах и другое. Заместитель директора центра ознакомила нас с отделами реставрации живописи, фарфора, бронзы и лабораториями научных исследований. Ведущий реставратор живописи Хуань Инь продемонстрировала китайскую живопись на шелке – свиток в процессе реставрации. В работе используются очень редкие материалы: натуральные бумага и шелк, производимые только в Китае. Госпоже Хуань Инь по фото очень понравилась реставрационная работа китайского свитка руководителя отдела реставрации Гульжан Калдыбаевой.

История города Нанкина насчитывает более 2500 лет, более 500 лет из которых вплоть до XV века Нанкин был столицей Китая. Город также называют столицей шести династий. Здесь в 1933 году на базе императорской резиденции Чаотянь был основан Нанкинский музей, который оставался главным в стране до 1950 года. Музей шести династий был открыт на древнейших руинах города в 2014 году. Он также полон уникальных артефактов. Например, самые первые в мире визитки были на деревянных линейках, а на кирпичах лепились рельефы. Созданием интерьера этого музея занималось американское архитектурное бюро Пэй, американца китайского происхождения, спроектировавшего пирамиду во дворце французского Лувра. В этом музее мы посетили и мастер-класс по китайской чайной церемонии для детей, которые угощали своих родителей. Почитание родителей воспитывается в Китае с детства. Мы также посетили Парк руин храма Дабаоэньсы, Художественный музей Нанкина, Институт живописи и каллиграфии и на традиционной китайской лодке совершили круиз по реке Циньхуай.

Поездка-стажировка в Китай вдохновила искусствоведов Марию Капелиович и Виолету Вологодскую на издание каталога «Искусство Китая» из собрания Музея Кастеева, а также способствовала назначению Виолеты Вологодской руководителем отдела «Зарубежное искусство» Музея Кастеева в дальнейшем.

С 29 сентября по 5 октября 2024 года преимущественно молодые сотрудники Государственного музея искусств им. А. Кастеева прошли стажировку в петербургских музеях «Музейные практики: от хранения до вовлечения». В делегацию Музея Кастеева входили магистр искусствоведения, пресс-секретарь музея Акбота Алимхожина, научные сотрудники отдела «Зарубежное искусство» Айгуль Хайдарова и Бибигуль Кусаинова, экскурсоводы Айгерим Копжурсин и Меруерт Серикбай. Именно в Петербурге находится один из самых посещаемых музеев мира «Государственный Эрмитаж», вносящий большой вклад в бюджет города. Также, имеется огромное количество других уникальных музеев. Здесь музейное дело развито на самом высоком мировом уровне. Комитет по внешним связям Санкт-Петербурга и специалисты ведущих музеев города подготовили для стажеров «Музейных практик» обширную культурно-просветительскую программу, в которую входили разнообразные мероприятия по различным направлениям деятельности современного музея: фондовой, выставочной, научно-просветительской и культурно-образовательной. Программа включала увлекательные лекции, презентации и доклады топ-менеджеров петербургских музеев, главных хранителей, заместителей директоров, заведующих отделов и главных реставраторов по информатизации учетно-хранительской деятельности музеев, трендам 2024-2025 годов,

принципам создания экспозиции, методике описания предметов и коллекций музея исторического профиля, реставрации музейных предметов, по детской экспозиции, программам для учащихся, семейной аудитории и другим. Стажеры смогли отработать свои навыки на мастер-классах, семинарах и практических занятиях.

«В рамках содержательной и насыщенной образовательной программы участники посетили ряд ведущих культурных учреждений Российской Федерации. В их числе – Государственный музей политической истории России, Государственный исторический музей Санкт-Петербурга, Петропавловская крепость, Российский этнографический музей, театр-фестиваль «Балтийский дом», Ленинградский государственный мемориальный музей обороны и блокады, Детский музейный центр исторического воспитания, а также Государственный Русский музей. Стажировка имела большое значение для профессионального и личностного роста молодых специалистов. Участие в подобном проекте и знакомство с ведущими музеями мира позволило не только по-новому взглянуть на искусство, но и осознать важные аспекты музейной работы: от построения экспозиции и кураторской деятельности до организации образовательных программ для школьников. Подобные проекты

чрезвычайно важны для молодых специалистов. Мы получили огромное удовольствие, посетив музейный город, и многому научились. Особенно ценным стало понимание того, как выстраивается работа музея изнутри – от концепции экспозиции до взаимодействия с детской аудиторией», – отметила магистр искусствоведения, пресс-секретарь Государственного музея искусств имени Абылхана Кастеева Акбота Алимхожина.

Элементы стажировки присутствовали во всех наших деловых зарубежных поездках, будь это открытие выставки, конференция или симпозиум. Почти всегда расписание обратного полета не совпадало с расписанием события, и у нас был день-полтора, когда мы изучали мировые музеи Нью-Йорка и Вашингтона, Петербурга и Москвы. Одним из важных элементов приобретенного опыта – сердечное гостеприимство музейщиков Нью-Йорка и Петербурга, которые отнеслись к нам крайне приветливо, доброжелательно и предоставили бесплатные билеты в такие мировые музеи, как Метрополитен, МоМА, Музей Гуггенхайма, Государственный Эрмитаж, Екатерининский дворец Царского села.

На экскурсии в Екатерининском дворце каждому посетителю выдали наушники. И несмотря на огромное количество групп, они слышали только своего экскурсовода, совершенно не мешая друг другу (какие технологии!). Не менее гостеприимно встретила нас Академия художеств Петербурга в лице декана факультета живописи Светланы Грачевой, организовавшей экскурсии в Шуваловский и Шереметьевский дворцы Петербурга, где в то время проходили выставки яиц Фаберже и работ Фриды Кало. Трудно забыть гостеприимство Татарского музея искусств, организовавшего автобусную экскурсию в три дома-музея Габдуллы Тукая, расположенные более чем в 100 км от Казани, в рамках конференции, посвящённой Баки Урманче. Детство поэта прошло в трех разных авылах (аулах), память о нем там бережно и трепетно сохраняется. Мы увидели, что культура процветает не только в татарской столице, где билеты в Оперный театр раскуплены за полгода, но и в далеких от столицы селах. Из каждой поездки мы привезли бесценный уникальный опыт, который значительно повысил наш профессиональный уровень.

ТАРИХИ ОРЫН

ТҮРКІ ДҮНИЕСІ ТӘУ ЕТЕР ҚОРҚЫТ АТА КЕШЕНІ

Олжас Бегалиев
Қорқыт ата мемориалды музейі
Қызылорда обл.

Сырдың бойы сыр тұнған тарихи орындар мен ескерткіштерге бай. Солардың ішінде түркілердің бәріне ортақ тарихи тұлға, кемеңгер ойшыл Қорқыт ата мемориалды кешенінің бітімі бөлек, тағылымы зор.

Бүкіл түркі тілдес елдердің ұлы бабасы Қорқыт ата – атақты жырау, қобызшы, келер күнді болжайтын көріпкел бақсы, артына өшпес мұра қалдырған тарихи тұлға. Бабамыздың туған жері – Сырдың жағасындағы Жанкент қаласы, ал мәңгілік жай тапқан топырағы – Қармақшы ауданы, Қорқыт бекеті.

Сыр бойында сақталған қазақ аңыздарында Қорқыт атаның дүниеге келуі былайша баяндалады: Анасы Қорқытты құрсағында үш жыл тоғыз күн көтеріп жүріпті. Жылда толғақ қысады, бірақ дүниеге перзент келмейді. Үш жылдан астам бебеу қаққан байғұс ана ақыры толғақ қысып, дүниеге нәресте келеді. Дәл Қорқыт туатын күні жер-дүние алай-түлей болып, аспанды қара бұлт торлап, қатты дауыл соғады. Жұрт «ақырзаман болған екен» деп қатты қорқады. Дүниеге шыр етіп сәби келгенде дауыл да басылып, бұлт та тарап, табиғат мамыражай күйге түседі. Бүкіл аймақтағы адамдарға үрей сыйлап дүниеге келген сәбидің атын «бәрімізді қорқытып келген бала» деп Қорқыт қойған дейді.

Орта ғасырлық тарихи кітаптарда «Қорқыттың әкесі баят руынан шыққан Қарақожа деген кісі, анасы Алтыншаш деген қыпшақ тайпасының қызы екені» туралы деректер кездеседі.

Ел аузындағы аңыздарда Қорқыт ата өзінің жүйрік желмаясына мініп алып, халқына мәңгі жасайтын жерұйық іздеуші, ғұмыр бойы өлімге қарсы күресуші, өлім дегенді білмейтін ғажайып қайсар жан ретінде суреттеледі. Әйтсе де ол өмірінің соңында «өлмейтін нәрсе жоқ екен» деген пікірге келеді. Осыдан соң Қорқыт ата мәңгілік өмірді қобыз сарынынан іздейді. Шынында да, атақты әулие, ұлы күйші әрі жырау өзі іздеген мәңгілік өмірін өнерден табады.

Аңыздың келесі бір нұсқасында «ажал оның суға жайған кілемімен бірге қарақұрт бейнесінде ілесе келіп, шағып өлтірген» делінеді. Бірақ Қорқыт өлгенімен, оның ұзақ заман тартқан қобызының күйлері тоқтамапты. Қорқыттың қобызын моласына бірге қойған екен. Тәңір құдіретімен қобыз өзінен-өзі мұңды күй шертіп, Қорқыттың өзі тартқандай сарнап тұратын болыпты. Ертелі-кеш Қорқыт күмбезінің қасынан өткенде қобыздың сарнаған дауысынан «Қорқыт-Қорқыт» деген мұңды үн үзілмей шығып тұрады екен.

Қобыз – күй атасы атанған Қорқыт бейнесінің ажырамас бөлігі. Ол әлемге қобызды және қобыз сарынын алып келді деп саналады. Бүгінгі ыспалы аспаптардың көпшілігі Қорқыт қобызынан бастау алатындығы – дәлелденген шындық. Қорқыттың қобызды иеленуі жайындағы аңыздың бірі мынадай: «Бір күні Қорқытты ақ сақалды әулие шал оятып: «Сен бір аспап жаса, аспабың алты жасар нар атанның жілігіндей болсын, шанағы қарабақырдай болсын, көні аруананың бауыр терісінен болсын, тиегі ортекенің мүйізінен болсын, ішегі бесті айғырдың құйрығынан болсын. Аспабыңның аты қобыз болсын», – депті. Қорқыт әлгі әулие қарттың айтқан барлық шартын орындап, қобыз жасап, оны қолына алып тартып көргенде қара қобыз күңірене күй төгіпті».

Алтайдан тараған түгел түркінің киесі, қобыздың иесі, ортақ миф пен фольклордың атасы саналатын Қорқыт ата мұрасы адамзат тарихында айрықша із қалдырған құбылыс ретінде танымал. Қорқыт ата туралы аңыз-әңгімелер қазақ халқы арасында ерте кезден-ақ кеңінен тараған. Қорқыт туралы аңыздар – берісі оғыз-қыпшақ дәуірінің, әрісі жалпыадамзаттық, яғни дүниенің жаратылу актісі туралы түсініктердің жемісі. Қазақ аңыздарында Қорқыт тек бақсы ғана емес, астындағы желмаясын сойып, терісін қобызына шанақ еткен Күй атасы.

Қорқыт ата туралы аңыз-әпсаналар туысқан түрік, азірбайжан, түркімен, қарақалпақ, ноғай, башқұрт, татар халықтары арасында да сақталған. Даңқты жыраудың өмірі мен мұрасын зерттеуде әсіресе, түрік, азірбайжан, түркімен, қазақ ғалымдары айрықша еңбек сіңіріп келеді. Сонымен бірге, бауырлас Түркия мемлекетінің Байбұрт қаласында Қорқыт атаның мазары, Анкара, Стамбұл, Байбұрт, Адана қалаларында Қорқыт ата есімімен көше атауы және Әзірбайжан мемлекетінің Дербент қаласында Қорқыт ата мазары мен Баку қаласында «Қорқыт ата» ұлттық қоры бар. Соңғы жылдары Қорқыт ата тұлғасына

өзбек, қырғыз зерттеушілері де назар аудара бастады.

Әлемге аты мәшһүр Қорқыт ата мемориалды кешені Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы Жосалы кентінің солтүстік-батысындағы 18 шақырым жердегі Қорқыт станциясына жақын табиғи төбе үстінде орналасқан. Коммунистік партия кезеңіндегі аудан басшысы Елеу Көшербаев осы кешенді тұрғызуға ерекше ықпал жасаған еді. Соның нәтижесінде кешен құрылысы 1980 жылы архитектор Бек Ибраев пен физик-акустик Совет Исатаевтың жобасымен басталған.

Түгел түркі жұртына ортақ тұлға Қорқыт атаның құрметіне тұрғызылған мемориалды кешен белгілі архитектор Бек Ибраевтың жобасы бойынша жоғарыдан қарағанда қобыздың бейнесін бейнелейді. Кешен аумағында орнатылған қобыз ескерткіші төрт элементтен тұрады. Әрбір стела әр тарапқа қаратып тұрғызылған құлпытастарға ұқсайды. Жоғары жағы кеңейе келіп, шөміш пішінінде түйісетін стелалар қобыз бейнесін көрсетеді. Оның түйісер түбіндегі орталығында 40 металл түтік бар. Олар жел соққан кезде қобыз сарынымен үндес дыбыс шығарады. Аңыздарда айтылған тәрізді Қорқыт ата мазарында соққан желге үн қосатын қобыз қойылған.

2000 жылы кешен құрылысы аяқталып, Қорқыт ата дәуірінің мәдениеті, тарихы жайлы сыр шертетін музейі ашылды. Осы жылдан бастап Қызылорда облыстық тарихи-өлкетану музейінің филиалы болып қайта құрылды.

2014 жылы мемориалды кешенге реконструкция жұмыстары жүргізіліп, нәтижесінде стела, амфитеатр, қылует, музей, қошқар мүсінінен тұратын тұтас архитектуралық ансамбль қайта салынды.

2016 жылы облыс әкімінің қаулысымен Қызылорда облысының мәдениет, архивтер және құжаттама басқармасы «Қорқыт ата» мемориалды музейі» коммуналдық мемлекеттік қазыналық кәсіпорны болып құрылды.

Музей экспозициясы негізінен Қорқыт ата өмір сүрген дәуірдің тарихы мен мәдениеті туралы мәліметтер береді. Сонымен қатар, Шірік Рабат қалашығынан, Тұран ойпатында орналасқан асарлардан, Жанкент қаласынан табылған тиындар, қыш құмыралар, қобыздың түрлері, ескі домбыралар, зергерлік және тұрмыстық бұйымдар көпшілік назарына ұсынылған.

Ғасырлар бойы адамзатқа өзінің тарихи құндылығымен есте қалған Қорқыт ата мұралары ЮНЕСКО-ның мәдени мұралар тізіміне кіргені баршамызға мәлім. Сондай-ақ, «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы аясында Қорқыт ата кешені «Қазақстанның жалпыұлттық қасиетті нысандары» тізіміне енгені белгілі.

Бүгінде Қорқыт ата мұраларын әлемдік деңгейде насихаттау мақсатында Қызылорда облысы әкімдігінің қолдауымен 2006 жылдан бастап үш жылда бір рет дәстүрлі түрде «Қорқыт және Ұлы дала сазы» атты халықаралық фольклорлық-музыкалық өнер фестивалі ұйымдастырылып тұрады. Сонымен қатар, биылғы қыркүйекте аталған фестивальді өткізу жоспарланып отыр.

Бұған қоса, 2024 жылы Мәдениет және ақпарат министрлігінің қолдаумен Қорқыттың дүниеге келуі, балалық шағы, жеткіншек кезінен сәуегей, абыз ретінде қалыптасу жолы туралы 4 бөлімнен тұратын «Қорқыт» телехикаясы түсірілді. Телехикая сценарийі әлемдік деңгейде зерттелген «Қорқыт ата» кітабының, атап айтқанда «Салор Қазанның үйінің шабылғаны туралы жыр» желісі негізінде түсірілген.

Тарихы таңбаланған сан ғасырлық Қорқыт ата мұраларын сақтау, бағалау, келер күнге жеткізу – міндетіміз. Осыған орай, Қорқыт ата кешенінің бүгінгі архитектуралық кесенесін әлемге таныту, оны дүниежүзілік туристік орталыққа айналдыра отырып, әлемнің түкпір-түкпірінен Сыр еліне келген қонақтарға кеңінен насихаттау үшін көптеген жұмыс атқарылып жатыр.

Қазіргі таңда түркі әлемінің абызы атанған Қорқыт атаның мемориалды кешені – қазақстандықтардың ғана емес, шетел азаматтарының да қызығушылығын туғызған қасиетті орын.

МУЗЕЙ В СТИЛЕ ЛАНДШАФТНОГО ПРОСТРАНСТВА

Айгерим Шаимова
Государственный историко-культурный музей-заповедник «Ботай»

Государственный историко-культурный музей-заповедник «Ботай» основан 7 лет назад. Однако, само поселение Ботай, как памятник археологии, уходит корнями в глубь тысячелетий, в эпоху энеолита. Музей осуществляет исследование памятников археологии, изучает и популяризирует ботайскую культуру, которая является центром ***доместикации (одомашнивания) лошади.*** Именно на Ботае впервые стали производить кумыс, молочные продукты, изготавливать орудия труда для охоты и рыболовства. В настоящее время в фондах музея насчитавается 11679 артефактов. Памятники археологии ботайской культуры расположены в Северо-Казахстанской, Костанайской, Акмолинской и Павлодарских областях, Боландино, Рощино (соседние регионы Российской Федерации).

Поселение Ботай открыто в 1980 году близ села Никольское в Айыртауском районе Северо-Казахстанской области профессором, доктором исторических наук В.Ф. Зайбертом. Продолжительное время памятник изучался научными экспедициями, состоящими из ученых Российской Федерации, США, Англии. 21 марта 2008 года постановлением Правительства Республики Казахстан археологический памятник «Поселение Ботай» принят под государственную охрану и обрел статус республиканского значения. Через 10 лет, постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2018 года №150 образован РГКП «Государственный историко-культурный музей-заповедник Ботай» Комитета культуры МКИ РК.

В настоящее время у музея-заповедника Ботай один экспозиционный зал в селе Саумалколь. **Зал музея-заповедника Ботай представлен уникальными артефактами** – древними орудиями труда и охоты – костяными ножами и гарпунами, наконечниками стрел. В центре зала расположен макет ботайского жилища – архитектурная форма для оптимальных условий жизни в зимних условиях ботайцев. Жилище имеет конусообразную форму, со специальными местами для размещения необходимых предметов быта и охоты, комната

для разведения очага. Первая инженерная мысль зародилась именно у ботайцев. Так как, оптимально продуманы методы расположения бревен, защиты от холода и влаги, экстренного, в случае необходимости, выхода из жилища. В экспозиционном зале музея также представлена одежда ботайских женщин, реконструированная по дизайну ученой из США - Сандры Олсен. В зале представлен импровизированный уголок культурного археологического слоя, где школьникам и студентам демонстрируются мастер-классы по изготовлению ручным способом керамических сосудов, артефактов.

Но, ***главная особенность, условно говоря, музейно-историческая «фишка», в том, что памятник археологии – поселение Ботай*** расположен на землях ГНПП «Кокшетау» – вокруг уникальной природы и ландшафта. Объекты находятся в живописной местности – Шалкарско-Имантауской курортной зоне, в окружении леса, озер, рек и скал. Таким образом, музей-заповедник Ботай имеет свою специфику историко-археологического направления, ***стиль ландшафтного пространства.*** Поселение Ботай в экологически чистой зоне, кроме того, музей-заповедник расположен ***в локации «кантри-этностиля».***

Так как, в радиусе поселения Ботай - села и казахские аулы, сохранившие этнические особенности и традиции, большое количество исторических памятников и объектов - родовая усадьба Ш. Валиханова – правнука Абылай-хана, ученого и этнографа, аул Акана-серэ, прославленного акына-импровизатора, мавзолей Агынтай и Карасай батыров.

Принимая во внимание данный фактор, на поселении Ботай проводятся фестивали исторической реконструкции по международному опыту. Цель фестиваля – показать ресурс, потенциал музея, привлечь молодежь, подрастающее поколение к истокам, изучению отечественной истории. Мероприятие ежегодно проходит на двух локациях – в селе Саумалколь Айыртауского района и непосредственно на древнем поселении ботайской культуры. Фестиваль включает в себя элементы традиционной музейной деятельности (экскурсия, экспозиция, эвристическое обсуждение исторических тем) и инновационных методик, интерактивных – театрализации, инсталяция, мастер-классы. На территории поселения музея-заповедника Ботай параллельно работают 14 площадок. Вниманию гостей фестиваля – конное представление (символический процесс одомашневания лошади), показ процесса

измельчения зерна, изготовления керамического сосуда, диска.

Музей-заповедник Ботай представлет интерес для ученых из Англии, (заключен меморандум о сотрудничестве с Экзетерским университетом).

В летние периоды музей-заповедник посещают группы туристов из Китая, Норвегии, США и других стран. Музей-заповедник «Ботай» в 2023 году организовал экскурсию и мастер-классы, своего рода творческую площадку для участников II Международного симпозиума художников на тему: «Botai-Uly dala madenieti», «Ботай-культура Великой степи» на территории поселения. Симпозиум представляет собой комплексное мероприятие, включающее в себя мастер-классы для молодежи, пленэр (от фр. en plein air – «на открытом воздухе») на территории поселения Ботай. В работе симпозиума приняли участие 20 мастеров кисти из Канады, Германии, Румынии, Бельгии, Франции, Грузии, Узбекистана, Кыргызстана и Казахстана.

В связи с тем, что музею Ботай всего 7 лет, коллективу предприятия при содействии центральных и местных государственных органов предстоит решить множество задач как научно-исследовательского, так и материально-технического обеспечения. Самая приоритетная, главная цель, это музеефикация поселения – создание ***«музея под открытым небом» (по типу мирового опыта – Аркаим – Челябинск, РФ, Стоунхендж, Англия)*** с соответствующей инфраструктурой (автодорога, мост, современное здание, воссоздание древних жилищ и др.), создание Визит-Центра (при наличии инвестиции, средств).

Первые шаги в данном направлении уже предпринимаются – возведены три ботайских жилища на поселении Ботай, реконструированные по оригинальным научным методикам. Осуществляется научно-исследовательская работа, издана монография, публикуются статьи, осуществляются меры по поиску инвестиции по музеефикации поселения Ботай. В 2021 году создан кружок «Юный археолог», при котором школьники могут получить навыки исследования, пеших маршрутов, обработки шкур животных древним способом, изготовления ремней по древней технологии из шкур животных, лепки керамических сосудов ручным способом.

МУЗЕЙ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

Ақтауда музей қызметкерлерінің халықаралық симпозиумы өтеді

Әбіш Кекілбайұлы атындағы Маңғыстау облыстық тарихи-өлкетану музейінде 2025 жылдың 23-24 қазанында «Ақтау-Түркі әлемінің мәдени астанасы» жылы аясында ұйымдастырылатын IV «Тас ескерткіштері – түркі әлемінің ортақ мұрасы» тақырыбында музей қызметкерлерінің халықаралық симпозиумы және IV «ТҮРКСОЙ музей басшылары кеңесінің» отырысы өтеді.

Симпозиум жұмысының негізгі бағыттары: Түркі халықтарының мәдени жадын қалыптастыру мен сақтаудағы музей қызметінің маңызы, Түркі өркениеті: жаһандық және локалдық контекстегі тарихи-мәдени мәтіндер, Музейдің халықаралық әрі өңірлік туризмді дамытудағы рөлі, Тастағы таңбалар дала өркениетінің дерегі ретінде.

Дереккөз: Ұйымдастыру комитеті

ЕСКЕРТКІШТЕРДІ МУЗЕЙЛЕНДІРУ ЖӘНЕ АЙМАҚТАҒЫ МӘДЕНИ МҰРАНЫ ПАЙДАЛАНУ

Ақлима Жұмашова
«Отырар» мемлекеттік археологиялық музей-қорығы» РМҚК
Түркістан облысы, Отырар ауданы
Сүйким Мусаева
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент қ.

Қазақстан халықтарының рухани және ұлттық құндылықтарын байытуға бағытталған ұлттық стратегиялық бағдарламалар аясында рухани мұра немесе тарихи ескерткіштермен тікелей байланысты тарихи-мәдени мұраны сақтау өзекті болып есептеледі [1].

Түркістан облысы – Қазақстанның және оның халқының тарихында маңызды орын алатын өңір. Аймақтың тарихи дамуы барысында баға жетпес мәдени мұра қалыптасты. Мәдени әлеуетті тиімді пайдалану мәселесі тарихи және мәдени ескерткіштердің сақталуын қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Тарихи-мәдени мұра нысандарының бүлінуінің алдын алудың ең тиімді жолдарының бірі – тарихи және мәдени маңызы бар ерекше қорғалатын аумақтарды құру.

Түркістан облысының мәдени мұрасының негізін тарихи және мәдени ескерткіштер құрайды. Өңірде осындай ескерткіштердің саны мол және әрі олардың көпшілігі ашық аспан астындағы музейлер, ұлттық парктер, қорық-музейлер түрінде ұйымдастырылған. Бұл нысандар аймақтың бай мәдени кеңістігін әлемге танытты [2].

Түркістан өлкесінің тарихы өткен ғасырлардан мұра болып қалған көптеген археологиялық және тарихи-мәдени ескерткіштерге бай. Олардың қатарында балбал тастар, қорғандар мен әртүрлі құрылыс нысандарының қалдықтары бар. Бұл ескерткіштерді жан-жақты зерттеу Қазақстан аумағында өмір сүрген халықтардың көне мәдениеті мен шаруашылық жүйесін тереңірек танып-білуге мүмкіндік береді.

Тарих және мәдениет ескерткіштерін зерттеу мол тәрбиелік мүмкіндіктерге жол ашады. Бүгінгі таңда өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен олардың тарихи санасын қалыптастыруда тарихи-мәдени

Отырар қалашығындағы «Жарақты» қақпасы, XI-XVII гг.

мұраларды насихаттау және оларды қорғау бағытындағы жұмыстарды жетілдіру – аса маңызды міндеттердің бірі болып отыр.

Түркістан облысында стратегиялық «Мәдени-мұра» бағдарламасы аясында тарихи-мәдени ескерткіштердің сақталуын қамтамасыз ету мақсатында Түркістан қаласы, Бәйдібек, Қазығұрт, Ордабасы, Отырар, Сайрам, Созақ аудандарында орналасқан 30-сәулет ескерткішіне қайта қалпына келтіру жұмыстары жүргізіліп, еліміздің тарихы, мәдениеті үшін айрықша маңызы бар Отырар, Сауран, Түркістан, Күлтөбе, Жуантөбе және т.б. ежелгі қалашықтарға жоспарлы түрде қазба жұмыстары жүргізіліп жатыр [3].

Бүгінгі күннің басты мақсаты – тарихи-мәдени мұрамызды бүлінуден, қираудан сақтау. Халықты көркемдік-идеялық және отан сүйгіштікке тәрбиелеуде мәдениет ескерткіштерін зерттеу мен қорғау әрбір азаматтың алдындағы мақсат. Музейлендіру – тарихи-мәдени, табиғи нысандардың музей экспозициясына бейімдеу процесі.

Олардың кезеңдері – нысанды анықтау, ғылыми зерттеу, консервациялау, реставрациялау, музейлік экспозициялық интерпретациялау және музейлік көрсету объектісі ретінде одан әрі пайдалану.

Бұл жұмыс – тарихи, мәдени, ғылыми және көркемдік құндылықтарды анықтау және сақтау мақсатында тарихи, мәдени немесе табиғи нысандарды музей экспозициясы объектілеріне айналдырудан тұратын музей қызметінің маңызды бағыты саналады. Осы уақытқа дейін музей теориясы мен тәжірибесінде «музейлендіру» термині көбінесе тар мағынада қолданылып келді. Негізінен бұл түсінік жылжымайтын тарихи ескерткіштерді өз орнында игеру мәселесіне қатысты болды және ол негізінен сәулетшілер мен қалпына келтірушілердің құзыретінде болды.

Сондықтан музей-қорықтар негізінде қалыптасатын кешенді музейлер мен мега музейлердің жаңа түрін құру барысында қоршаған ортаның фрагменттерін пайдалану, мұраның материалдық және материалдық емес объектілерін түсіндіру, оларды іріктеу, сақтау және музейлік күйге келтіру сияқты маңызды әрі күрделі мәселелер туындайды.

Музейтану және кез келген музей қызметі сияқты музейлендіру де практикалық пен теориялық аспектілерді біріктіреді. Алайда, тарихи-мәдени ескерткіштердің айналасындағы музей ортасын белсенді түрде музей нысаны ретінде бейімдеу үрдісі байқалуда.

Музейлендіру процесінде мынадай өлшемшарттар қолданылады:

- нысанның пайда болу жиілігі, яғни музейлер – ең сирек кездесетін, жалғыз немесе ерекше

Сопыхана қақпасы, XI-XIII ғғ.

үлгілер;

- нысанның мәні (көркем, тарихи, материалдық);

- нысанның жойылуы, сирек кездесуі.

«Музейлендіру» термині музейлік маңызы бар кез келген объектіге қатысты қолданылады және жылжымайтын, материалдық емес, сондай-ақ қоршаған ортадағы объектілерді қамтиды. Музей нысандарының ең көп бөлігі – сәулет ескерткіштері. XX ғасырдың соңғы онжылдықтарында археологиялық, ғылыми, технологиялық және табиғи ескерткіштер де музей қорына кеңінен қосылып келеді. Еліміздің мәдениеті мен бұқара халықтың рухани ошағы саналатын музейлерді сақтау ғана емес, оларды заман талабына сай жетілдіріп, көркейтіп, болашақ ұрпаққа жеткізу аса маңызды.

Музейдің басты мақсаты – тарихи-мәдени көне жәдігерлерді жаңартып, музей экспозициясында көрсету. Сондықтан «музейлендіру» терминін «қайта жаңғырту және жасау» деп те түсінуге болады. Мысалы, 2016 жылы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде асхана, құдықхана және үлкен ақсарай бөлмелерін музейлендіру жұмыстары жүргізілді.

Сонымен бірге, Түркістан тарихы музейінің экспозициясы да барынша жаңартылды. Жоспарға сәйкес, «Қылует» жер асты мешіті мен кесене ішіндегі кітапхана бөлмесін тарихи маңыздылығына сай экспозициялау жұмыстары жалғасын тапты. Атап айтқанда, кітапхана бөлмесіндегі ұстаз бен шәкірт арасындағы сұхбат, сондай-ақ асхана бөлмесіндегі Хәлім ботқа дайындаушы аспаздың көрінісі ерекше көңіл бөлініп, келушілердің қызығушылығын арттыруға бағытталған.

Шымкент қаласын музейлендіру бағытындағы жұмыстар кең көлемде жүргізіліп жатыр. Елдің үшінші мегаполисіне айналған бұл қалада тарихи-шеңберлі орындар мен ескерткіштер мол. Ескі қалашықтағы Цитадель және жақында ашылатын қалалық музей Шымкенттің 2200 жылдық тарихи және мәдени өмірін көрсетеді. Үкімет басшылары Шымкенттің ескі шаһарындағы Цитадельді «Қазақстандағы теңдесі жоқ құндылық» деп жоғары бағалады.

Сондықтан тарихи жәдігерлерді музейлендіру жұмыстарына барынша қолдау көрсетілді. Археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған «Цитадель» жобасын музейлендіру және «Шымкент қалашығын» реставрациялау барысында ешқандай кедергі туындамауы тиіс. «Цитадельден» археологиялық қазба жұмыстары кезінде көптеген құнды жәдігерлер табылған.

2020 жылы Шымкент ТМД елдерінің мәдени астанасы мәртебесін иеленді. Үкімет басшысының тапсырмасымен Шымкент қаласының әкімі «Цитадельді» музейлендіру жұмыстарын бірінші кезекке қойды. Қала әкімінің төрағалығымен «Шымкент қалашығы» жобасы аясында ғылыми-әдістемелік кеңес өткізілді [4].

Шымкент қалашығының тарихи және көркемдік құндылығын сақтай отырып, 2020 жылдың мамырына дейін Шымкент қаласының музей экспозициясы әзірленді. Бұл экспозицияға қалашықтан табылған құнды экспонаттар қойылды. Сонымен бірге, Қараханидтер мен Қазақ хандығы кезеңіндегі тұрғын орамдарды музейлендіру жұмыстары жүргізілуде. 2020 жылы Шымкент қаласының батыс, солтүстік және шығыс бекініс қабырғаларын қалпына келтіру жұмыстары жалғасып, Цитадель аумағында 550 орындық ерекше амфитеатр құрылысы басталды. Ерекшелігі ашық аспан астындағы амфитеатр сахнасы археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде табылған жарқабақпен астасады. Ал сол жарқабақтың қарсы бетінде көрермендерге сатылап орындық орнатуға қолайлы қырат орналасқан. Осы табиғи мүмкіндіктерді пайдалана отырып, тарихи ортада ерекше табиғи құрылымдағы амфитеатр салу жоспарланып отыр.

Шымкент қаласымен қатар, қазіргі уақытта көне өркениет ордасы Түркістан мен Отырарда да музейлендіру жұмыстары қарқынды жүргізілуде. Түркістан мен Отырар аумақтарындағы тарихи-мәдени мұралар арқылы танымдық саяхаттарды дамытуға зор мүмкіндік бар.

2004-2007 жылдары «Мәдени мұра» және «Ежелгі Отырарды жаңғырту» мемлекеттік бағдарламалары аясында Отырар қаласының бірқатар тарихи ескерткіші (XIV ғ. Жұма мешіті, XVI ғ. тұрғын үйлер орамы, XI–XII ғғ. тұрғын үй құрылымдары, қабырғалар, орталық қақпа және «Дарваза-и суфи» («Сопы қақпасы»), стратиграфиялық шурф, XIV ғ. монша) зерттеліп, консервацияланып, музейлендіру бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілді.

Шұрат ескерткіштері – Көк-Мардан, Құйрықтөбе, Жалпақтөбе, Уәсиж қалашықтары, Талтақай және Қоңыр мазараттары кешенді зерттеуден өткізілді. Аэрофотоқұжаттау

жұмыстары іске асырылып, өңірдің ежелгі ирригациялық жүйесі ең жаңа компьютерлік технологияларды пайдалана отырып зерттелді. 8 мыңнан астам аэрофотосурет түсіріліп, геоақпараттық база құрылды. Мамандардың пікірінше, бұл Қазақстандағы археологиялық ғылым саласында жасалған ең көлемді әрі ақпараттық жүйе болып табылады [5].

Туризмді дамытуға зор үлес қосатын және ел тарихын сақтап, насихаттау, әлемге таныту мақсатында маңызды нысандардың бірі – 1979 жылы қыркүйекте ашылған Отырар мемлекеттік археологиялық музей-қорығы. Сырдария мен Арыс өзендерінің екі жағасында орналасқан мәдени ескерткіштердің әрқайсысы ашық аспан астындағы музей қызметін атқарады.

Отырар аймағындағы ежелгі және ортағасырлық қалалар мен қалашықтар – Отырартөбе, Құйрықтөбе, Көкмардан, Алтынтөбе, Ақтөбе, Оқсызтөбе және Арыстанбаб әулие кесене-мешіті – осы өңірдің тарихында ерекше маңызды орын алатын Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан тарихи-мәдени ескерткіштер.

Сонымен қатар, Отырар аймағы ортағасырлық ислам мәдениетінің гүлденген дәуірінде өмір сүрген, бүкіл қыпшақ даласының атын әлемге әйгілі еткен философ, астроном, математик әрі алғашқы музыка зерттеушісі, ұлы ғалым Әбу-Насыр әл-Фарабидің еңбектері арқылы зерттеушілердің ерекше назарын аударғаны белгілі. Бұл өңірдің мәдени мұрасын зерттеуде Отырар мемлекеттік археологиялық музей-қорық қызметкерлері маңызды үлес қосып келеді.

Ескерткіштерді сақтау, қайта қалпына келтіру, бұрын белгісіз болған ескерткіштерді іздестіру және тізімге алу, рухани және материалдық мәдениетімізге қатысты дүниежүзілік деңгейдегі көне қолжазбалар мен кітаптар, жәдігерлерді жинау, сондай-ақ экспедиция ұйымдастыру жұмыстары музей-қорықта жақсы жолға қойылған.

Бұнымен қоса, музей қызметкерлері түркі өркениетінің гүлдену дәуірінің негізін қалаған Отырардағы рухани мәдениеттің үзіліп қалған дәстүрлерін қайта жаңғырту мақсатында музей коллекциялары бойынша жүздеген ғылыми мақала жазып, қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде «Ежелгі Отырар», «Отырардағы керамика өндірісі», «Арыстанбаб кесенесіндегі құлпытастар», «Отырар жәдігерлері», «Шежірелі Отырар», «Отырар алқабы», «Отырар ескерткіштері», «Садуақас ақын», «Тәушен», «Қызыл жырау», «Есжан атаның жуазы», «Шәмшінің әкесі Қалдаяқ ұста», «Балтабай ақын», «Отырар алқабындағы қасиетті орындар» атты кітаптар мен «Арыстанбаб», «Арыстанбаб және оның кесенесі», «Отырардың қысқаша тарихы», «Ясы – Түркістан тарихы», «Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейі», «Отырардың алтын қазынасы», «Жүннен жасалған ұлттық қолөнер бұйымдары», «Қазақтың кілем тоқу өнері», «Қазақтың зергерлік бұйымдары», «Қызыл Жырау шығармалары» атты кітапшаларды жарыққа шығарды.

Бұл жұмыстар өңірді туристерге танытуда үлкен септігін тигізетін еңбектер. Бұған қоса, музей мамандары орталығы Отырартөбе болған 12 ескерткішті зерттеуге қатысқан. Қазба барысында жаңа компьютерлік технологиялар пайдаланылған. Отырардағы «Руханият – Әбу-Насыр әл Фараби музейі» мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорнының алар орны да ерекше.

Бұған қоса, еліміздің рухани және материалдық құндылықтарына қатысты жәдігерлерді, көне қолжазбалар, сирек кітаптар, басылымдар мен басқа да тарихи ескерткіштерді жинау және Түркі өркениетінің гүлдену дәуірінің негізін қалаған «Отырар кітапханасының» үзілуге ұшыраған дәстүрлерін қайта жаңғырту – музей үшін маңызды әрі стратегиялық міндет болып табылады.

Еуразия кеңістігіндегі өркениет жетістіктерін музейге шоғырландырып, фарабитану, ғылыми аударма, әдебиет және өнер, ғылыми зерттеу бөлімдері арқылы атқарылатын жұмыстарды кешенді түрде жүзеге асыру да музей міндеті саналады [6].

Музей қорында мыңдаған көне қолжазба кітаптар, археологиялық, этнографиялық және фольклорлық жәдігерлер сақталған. Бұл мәдени мұраның көп бөлігі оқырмандарға қолжетімсіз болып, ғылыми ортада әлі белгісіз, яғни ғылыми айналымға енбеген. Сонымен бірге, қайталанбас, бірегей жәдігерлер де бар. Шымкент қалашығын музейлендіру жұмыстары ЮНЕСКО-ның қолдауымен және қаланың 2200 жылдық мерейтойы әлемдік қауымдастық тарапынан мойындалғаннан кейін қолға алынды.

Шаһарда XIX ғасырдағы қала Цитаделінің тарихи көрінісін қалпына келтіру жобасы белсенді жүзеге асырылуда. Атап айтқанда,

қабырғалар, мұнаралар, бақылау алаңдары мен кіреберіс қақпалары жөнделіп, тарихи келбеті жаңартылуда. Сонымен қатар, Шымкент қаласымен бірге көне өркениет орталықтары Түркістан мен Отырар қалаларында да музейлендіру жұмыстары жүріп жатыр. Бұл аймақтардағы тарихи-мәдени мұралар танымдық туризмді дамытуға кең мүмкіндік береді.

2021 жылғы 15 наурызда Мемлекет басшысының тарихи Жарлығына сәйкес, Түркістан облысында жаңа Сауран ауданы құрылды. Бұл ауданға атау ретінде Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан ортағасырлық Сауран қаласының атауы берілді. Сауран қаласы Түркістанмен шекаралас орналасып, Шорнақ ауылы аудан орталығы болып табылады және оның мәдени дамуына жаңа серпін береді. XIII ғасырдың ортасында Сауран Ақ Орданың астанасы болған маңызды тарихи орталық ретінде белгілі.

Түркістан өлкесінің тарихи-мәдени мұрасын қорғау, зерттеу және музейлендіру бұл кезек күттірмейтін мәселелер қатарына жатады. Уақыт өте келе мәдени мұра, музейлік құндылығы бар ескерткіштер елеусіз қалып, өз мәртебесін жоғалтпау үшін уақыт оздырмау қажет. Әлемдік өркениетке Түркістан өлкесі де өзіндік үлес қосып жатыр. Осы өлкенің бойындағы барлық рухани құндылығы бар музейлік заттарды болашақ ұрпаққа аманат ретінде жеткізу – музей саласымен айналысатын мамандардың ғана емес, барлық Қазақстан азаматтарының ортақ парызы.

Қорыта келгенде, оңтүстік өңірінде елге, шетелден келетін туристерге, мамандарға көрсетер, таныстырар музейлік ескерткіштер, құндылықтар жетерлік. Бұл аймақта музейлік ескерткіштерді зерттеу мен оларды музейлендіру мәселелері әлі күнге дейін өзекті болып отыр. Аталған сала қазіргі заман талаптарына сай тың тәсілдер мен жаңаша көзқарасты қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақала 2017 жылғы 12 сәуір//https://www.zakon.kz/; Ұлы даланың жеті қыры https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanynh-zheti-qyry.

2. Қазақстанның өңірлік қасиетті нысандары=Региональные сакральные объекты Казахстана/Ред. алқа төрағасы А. Мұхамедиаұлы; Жауапты ред. Б. Әбдіғалиұлы. – Астана: Фолиант, 2017. – 504 с.

3. Түркі әлемінің мәдени-рухани орталығы ретінде Түркістанды дамыту тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 29 қыркүйектегі № 762 Жарлығымен мақұлданған//http://adilet. zan.kz/ kaz/ docs/.

4. «Мәдени мұра» стратегиялық ұлттық жобасының 2009-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы: ҚР Үкіметінің 2008 жылғы 6 қарашадағы № 1016 қаулысымен мақұлданған //Егемен Қазақстан. – 2008. – 5 қараша (№336-337).

5. kazmusmuseum.kz›kz/the-concept-of-development

6. Түркістан облысы әкімдігінің ресми сайты// www.ontustik.gov.kz; 3https://shymkala.kz/ https://shymkala.kz/index.php/qala-shruashylygy/item/6388-megapolis-muzeji-zh-ne-ajry-sha-amfiteatr/6388-megapolis-muzeji-zh-ne-ajry-sha-amfiteatr

МУЗЕЙ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

Ұлттық музейде Қытайдың Тяньцзинь музейінің көрмесі өтеді

Астанадағы Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі және Қытай Халық Республикасының Тяньцзинь музейі басшылығының келісімі аясында қытайлық көрме елімізде 2025 жылғы 22 қазан – 2026 жылғы 25 қаңтар аралығында өтеді.

Тяньцзинь музейі коллекциясынан XVI-XIX ғасырлардағы фарфор бұйымдары, каллиграфия мен кескіндеме сынды экспонаттар көрермендер назарына ұсынылмақ.

Дереккөз: Ұлттық музейдің баспасөз қызметі

ЖАЛАҒАШТАҒЫ ҚАБЫРҒА ПЕТРОГЛИФТЕРІ

Марат Шөмекей
Жалағаш аудандық тарихи-өлкетану музейі
Қызылорда обл.

Бейнелеу өнерінің ең алғашқы көріністері ежелгі адамдардың тасқа қашап салған суреттері арқылы бізге жеткені белгілі. Петроглифтер деп аталатын бұл өнер туындаларын адамдар жартастарға қашап салып кеткен болатын. Петроглиф сөзі грек тілінде *петра* – тас және *глиф* – жазу дегенді білдіреді екен.

Еліміздің тау-қырлары мен үңгірлі, дөң-қыратты баурайларында мыңдаған жыл бұрын тіршілік еткен байырғы тұрғындар өздерінің дүниетанымын тасқа қашап бейнелеп, бізге баға жетпес жартас туындыларын мұра етіп қалдырды. Қазақстанның түкпір-түкпірінде кездесетін бұл петроглифтер тас дәуірінен бастап, XIX–XX ғасырларға дейінгі аралықты қамтиды. Олар сол дәуірдегі жергілікті халықтың шаруашылығы мен тұрмыс-салты, жол-жоралғылары мен наным-сенімі, сондай-ақ білім-таным деңгейі жөнінде мол мағлұмат береді.

Басты сюжеттері – адамдардың тұрмыс-тіршілігі мен наным-сенімдеріне негізделген. Жартас бетіне қашалып салынған бейнелер арасында аң-құс пен адам мүсіндерімен қатар, табиғат құбылыстары мен ғарыш денелері де көрініс табады. Бұл өнер туындылары терең мазмұны және көркемдік шешімімен ерекшеленіп, көрерменін баурайтыны сөзсіз. Жартастағы суреттерде мифологиялық аңыздармен қатар, күнделікті өмірдегі салт-жоралғы, тұрмыстық көріністер де нақты әрі нанымды бейнеленген.

Тасқа қашалған бұл туындылардан бұрынғы «Азия дауысы» музыкалық жобасының эмблемасы ретінде танылған күнбасты адам бейнесін, жартастағы Ұмай ана тұлғасын, адамдардың топтасып жабайы аңдарға аңшылық жасаған көріністерін, сондай-ақ белгісіз жыртқыштарды найзамен түйреп өлтіру сәттерін көруге болады. Сонымен қатар, ежелгі адамдардың жылқы мен өгіз сияқты үй жануарларын қолға үйретіп, оларды ауыздықтап салт мінуі, қос немесе төрт доңғалақты арбаларға жегуі де нақышталып бейнеленген.

Қазіргі таңда Қазақстандағы бұл петроглифті аймақтар мемлекет қорғауына алынып, Таңбалытас туындылары ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілген. Елімізде 200-ден астам жартас суреттерінің шоғырланған орындары табылды, оның ішінде жан-жақты зерделеніп, зерттеліп, ғылыми айналымға енгізілген іргелі ескерткіштерге Арпаөзен, Баянжүрек, Ешкіөлмес, Қаратау, Таңбалы және т.б. жатады.

Петроглифтер – өз заманында жартастарды қашау, сызу арқылы қарапайым сызық, белгілерден басталып, уақыт өте келе күрделене түсіп, бүгінгі күнге жеткен қайталанбас көркем өнер туындылары.

Қазақстанға ислам дінінің келуімен тіршілік иесінің жанды бейнесін салуға қатаң тыйым салынуына байланысты еліміздегі адам бейнесіндегі балбал тастардың, жартастарға салынған бейнелердің басым көпшілігі жойылып кетті. Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.у.а.) «Тірі жанның суреті бар үйге періштелер кірмейді» деген хадисін мұсылмандар қатаң ұстанғанымен ислам діні өнерге шектеу қоймайды. Алайда, Құдайға серік қосудан сақтандырады.

Ислам дінінің келгеннен кейін мешіт-медресе көптеп салынып, архитектуралық сәулет құрылыс өнерімен бірге тұрмыстық құрал-саймандарға (ыдыс-аяқ, киім-кешек, түрлі әбзел, т.б.) ою-өрнекті сурет салу өнері қарқынды дамыды.

Заман озған сайын әр ғасырдың сәулет өнері тарихтың айқын куәгеріне айналды. Әсіресе, Сыр бойында орналасқан қалалардағы мешіт-медреселерді түрлі-түсті глазурмен безендіре өрнектеп қаптау ерекше қарқын алды. Сыр мен Әму өзендері аралығындағы мешіт-медресе, мұнара-кесенелердің басты порталдарында мозайкалық әдіспен салынған жан-жануарлар бейнелерінің көптеп кездесуі соның дәлелі.

Орта ғасырлардан бастап Қазақстан тәуелсіздік алған кезеңге дейін ежелгі жартастардағы бейнелеу өнері туындылары, балбал тастар, обалардан табылған алтынмен безендірілген әшекей бұйымдар, мешіт-медресе, кесене-мұнаралардағы жазу-сызулар мен көркем көріністер бейнеленген ғажайып өнер туындыларының көп бөлігі жойылып кетті.

Ресей-кеңестік ғалымдар қазақ жерінде жүргізген ғылыми зерттеу жұмыстарын құпия атқарды. Қаншама баға жетпес аса құнды жәдігерлерлеріміз жасырын да, ашық түрде де Эрмитаж сияқты музейлер мен басқа да зертханаларға жөнелтілді.

Қызылорда облысының табиғаты негізінен континентті және шөлейтті сипатқа ие. Облыстағы

Қаратаудың соңғы сілемдеріндегі Сауысқандық шатқалында орналасқан петроглифтердің ерекше маңызы бар. Бұл аумақ шамамен 500 гектарды қамтып, онда 10 мыңға жуық тастағы жазбалар мен бейнелер табылған. Әзірге облыстың басқа аймақтарында петроглифтер анықталған жоқ.

«Жалағаш ауданындағы топонимикалық жер-су атауларының тарихы мен этимологиясы» атты ғылыми зерттеу жұмысын жүргізу барысында Қызылорда облысы, Жалағаш ауданының аумағында мемлекеттік қорғауға алынған 72 тарихи-мәдени ескерткіш те қамтылды. Зерттеу нәтижесінде өлке тарихына қатысты қызықты, тың деректер анықталды. Жоғарыда айтып өткеніміздей, облыс аумағында жартастарға қашалған петроглифтер Шиелі ауданының Қаратау сілемдеріндегі Сауысқандық өңірінде ғана кездеседі.

Алайда, петроглифтер біздің ауданымызда да кездеседі. Бір ерекшелігі біздің ауданымыздағы петроглифтер тас жартастарда емес, қам кесектен тұрғызылып, сабан лаймен сыланған қабырғаларда бейнеленген. Жалағаш ауданында мемлекет қорғауындағы ескерткіштер қатарында көне мұнаралар мен кесенелер де бар.

Мұнаралар толықтай, ал кесенелердің басым бөлігі шикі қам кесектен тұрғызылған. Әлбетте қам кесектен салынған құрылыс нысандарының өміршеңдігі тас немесе қыш кірпіштен тұрғызылған құрылыстардан әлдеқайда қысқа болады. Бірақ, ауданымыз бен көршілес Қармақшы ауданы шекарасында орналасқан Бұланды күмбезді кесенесі - б.з.д. IY - II ғасырларда қам кесектен салынған ғимарат.

Бұған қоса, Жетіасар мәдениетіне жататын, қам кесектен тұрғызылған асар құландыларының кейбірі осы күнге дейін сақталған. Кеңестік археолог С.П. Толстов бұл нысанды әлемде баламасы жоқ ең алғашқы күмбезді құрылыс ретінде атап көрсеткен. Ғимарат күмбезінің диаметрі – 16 метр, орталық бөлігінің диаметрі – 5,5 метр.

Бұланды кесенесінде жазу-сызудың болған-болмағаны белгісіз, өйткені ғимараттың ішкі сылақ қабаттары сақталмаған. Ал Жалағаш ауданындағы кейбір тарихи ескерткіштерде бейнелеу өнерінің үлгілері – қабырға суреттері бүгінгі күнге дейін жетіп отыр. Атап айтқанда, Сырдария өзенінің ескі арнасы — Жаңадария бойында орналасқан Қабылтам (Қантай ана) кесенесі мен Сәтбай кесенесінің қабырғаларында бейнелер анық сақталған.

Қабылтам кесенесі – Қызылорда облысы, Жалағаш ауданы, Аққыр ауылының солтүстік-батысында 22 шақырым қашықтықтағы кесене және қонақүй там. Координаты: 44,847624`N63,958905`E.

Абсолютті биіктігі – 100 метр. Пішіні төртбұрыш (8х9 метр) болып келетін порталды-күмбезді кесене 1826 жылы салынған. Құрылыс биіктігі – 7 метр. Жебе тәрізді қаланған қуыстың ішінде орналасқан кесене есігі оңтүстік-батыс бағытында орналасқан. Биіктігі – 3 метр. Қабырға қалыңдығы – 1,5 метр. Төрт бұрышында цилиндр

пішінді төрт бағана (гульдаста) тұрғызылған. Құрылыс көлемі: 497,7 текше метр. Қазіргі уақытта кесененің күмбезі мен қабырғалары шытынап, жарылған. Күмбездің оңтүстік-батыс жақ бетінде құрылыс ішіне ішке жарық түсуі әрі желдетілуі үшін арнайы булық қалдырылған. Күмбезі мен порталының жартысы құлап қалған. Қабырғасы жарты метрге дейін жарылып тұр. Уақыт өте келе бұл ғимараттың құлап кетуі қаупінде тұр. Кесене ішінде биіктігі жарты метр шамасында қабір бар. Қабірдің бас және аяқ жағында шамамен бір қарыс көлемінде төртбұрышты тесіктер қалдырылған. Кесене кіші жүз Шөмекей руы Сарқасқа аталығының 18 жасар Қабыл деген палуан жігітінің басына тұрғызылған. Өзбек ұстасына тапсырыс беріп салдырған Қабылдың шешесі – Арша делінген. Ғылыми зерттеу нәтижесінде бұл кесененің Қабылға емес, Қантай-Ана деген әулиеге арналғаны анықталды. Мемлекеттік қорғау тақтасына «Қабылтам кесенесі» деп қате жазылған. Сол себепті, «Қабылтам кесенесі» деген тақтаның орнына «Қантай-Ана кесенесі» деген жазуы бар тақта орнатылуы қажет. Қабылдың тамы бұл кесенеден шамамен жүз метрдей қашықтықта орналасқан. Қайтыс болған баласының есімін кейінгі ұрпаққа қалдыру мақсатында Қабылдың анасы Арша керуен жолының бойына жолаушылардың тынығып демалуына арнап салдырған қонақ үйі. Қабылдың тамы деген сол. Нысан толығымен қам кесектерден қаланып, іші-сырты сабан лаймен сыланған. Ішкі бетіндегі сабан лайдың сырты ганжбен сыланған. Интерьері хайуансал өрнектерімен безендіріліп, ою-өрнекті суреттермен сәнделген. Көріністе қазақ халқының этнографиялық өмірі толық суреттелген деуге болады. Атап айтқанда, түйелер мен жылқылар, жолбарыс пен піл, сондай-ақ салт-дәстүрге қатысты көзе, құмыра сынды ыдыс бұйымдары бейнеленген.

Өкінішке орай, ғимараттың ішкі қабырғаларындағы осы керемет көркем туындының қазіргі кезде тек жұрнағы ғана сақталған.

Назарларыңызға ұсынылып отырған фотосуреттер 2023 жылы түсірілген.

Сәтбай кесенесі – Қызылорда облысы, Жалағаш ауданы аумағына қарасты Жаңадария өзені бойындағы, Жаңадария ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 80 шақырым қашықтықтағы кесене. Координаты: N45°8'59,99"E064°26'54,81".

Кіші жүз Шөмекей руы Сарғасқа аталығының Қалабайұлы Сәтбай деген кісінің есіміндегі некроним. Кесенені 1887 жылы Сәтбай көзі тірісінде ақмешіттік қырғыз Мәмбет пен кіші жүз Шөмекей руы Сарғасқа аталығының Аман деген ұсталарына өзіне арнап салдырған. Кесенені ортағасырлық Жент қаласындағы ғимарат құландыларынан шыққан күйдірілген кірпіштерді тасып әкеліп салған. Кесене ішінің қабырғаларында қазақ ауылының көші, салт-тұрмыс көріністері мен жан-жануарлар және ою-өрнектермен безендірілген суреттер болған. Осы күндері сақталған қабырға петроглифінің сырлы бояуы жақсы сақталған. Ашық ақ түсті гандж сылағына салынған түрлі-түсті суреттердің жоғары және төменгі жағында ою-өрнектер орналасқан, оның аралығында салт атты адамдар, жан-жануарлар (адам, жылқы, түлкі, т.б.) мен салт-тұрмыстық бұйымдар (киім-кешек, ыдыс-аяқ, т.т.) бейнеленген. Кесене Сыр бойы қазақтарының «үйтам» үлгісі бойынша салынған және көлемі 25х25х6 см. ортағасырлық күйдірілген қыштардан тұрғызылған. Іргетасы мен табаны да сол кірпіштерден қаланған. Кесене портал салу арқылы ерекшеленеді. Кесененің сыртқы көлемі 8,20х8 метр. Жалпы биіктігі – 5,70 метр. Порталдың биіктігі – 4,50 метр. Төрт бұрышына 4 мұнара тұрғызылған. Әрқайсысының биіктігі – 3,60 метрден. Кесене көлемі 6,10х6 метр, бір бөлмелі, төбесі күмбез болып келеді. Ғимарат қыш

кірпіштен қаланып, ішкі бетінің қабырғалары сабан лаймен сыланған. Сабан лай сырты ганжбен сыланған. Ғимараттың ішкі төрт қабырғасы сыланғанымен, күмбезі сыланбаған. Кесене ішкі қабырғалары киіз үйдің ішкі жабдықталуын еске түсіретін сәндік элементтермен безендірілген және безендіру үшін архитектурамен тығыз байланысты монументалды кескіндеменің бір түрі – қабырғаға салынған немесе сызылған «сграффито» суреттер техникасы пайдаланылған. Қабырғаларға сол кездегі қазақтардың көшін бейнелейтін суреттердің фрагменттері панорама үлгісінде майлы бояумен салынған. Суреттерде қой, жылқы айдалып, жүк артылған түйелер көші, сәйгүлік ат жетектеген атсейістер мен шабандоздар, қыз-келіншектер және жігіттер бейнеленген. Табиғат көріністері, киік, қасқыр және тағы басқа да жабайы жануарлардың суреттері тұтас композицияда қосылып, панорамалық көрініс ретінде бейнеленген. Суреттер толық сақталмаған, көп бөліктері өшіп, түсіп қалған. Қабырғалардың кейбір жерінде қызыл және көк түстермен салынған ою-өрнектердің фрагменттері де ұшырасады.

Бұл бояулардың қалай дайындалғаны,

құрамына не қосылғаны туралы зертханалық зерттеу жұмыстары жүргізілмегендіктен, әзірше бізге беймәлім күйінде қалып отыр. XIX ғасырда тұрғызылған бұл кесенелердегі суреттер қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін кең байтақ даласымен үндестіре бейнелеп, ой-өрісінің дамығандығын айғақтайды.

Ою-өрнектің қай түрі болса да ол – адам ойының жемісі. Бейнелеу өнерінде қазақ халқының өзіндік қолтаңбасы қалыптасқан. Ата-бабаларымыз осындай өнер түрін шебер меңгеріп, жетілдіріп, дамыта білген. Автохонды халық ерте замандардан бері тасқа қашап жазу-сызу және бейнелеу өнерін асқан шеберлікпен меңгергенін жартастардағы өнер туындылары дәлелдей алады. Бертін келе тұрмыстық бұйымдарға (кебеже, сандық, текемет, киіз үй, киім-кешек, шымылдық, ыдыс-аяқ, қару жарақ, ат әбзелдері, т.б.) ою өрнек салу кеңінен қолданылды. Қазақтардың жерлеу ғұрпында, бейіт-кесенелердегі ою-өрнектер мен олардың түстері әртүрлі құпия мағыналарды жасырады. Әрбір ою-өрнекті шатастырмай, дәл тауып өз орнына қою қажет. Әрбір түстің өзіндік мән-мағынасы бар. Бір ғана ою-өрнектің өзі есеп, дәлдік, тепе-теңдік, үйлесім, жарасым мен сән-сұлулықты талап етеді. Ұлтымыз ою-өрнек арқылы әсемдік пен сұлулықты шеберлікпен паш етті. Бейнелеу өнерін тамаша игерген халқымыздың қолы шебер, көңілі таза, жан дүниесі кіршіксіз болды. Олар өскелең ұрпаққа да бейбіт заманды насихаттап, көрші жұртпен, табиғатпен татулықта үйлесімді өмір сүруді басты мақсат етті. Қазіргі жаһандану процесі жүріп жатқан заманда ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан осы қасиеттерді сақтап қалу – біз үшін үлкен сын. Осындай мәдени мұраларымызды көздің қарашығындай сақтап, кейінгі ұрпаққа аманаттап табыстау – әрбір азаматтың қасиетті парызы.

МУЗЕЙ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

Өзбекстанда заманауи өнердің алғашқы халықаралық биенналесі ашылды

5 қыркүйектен бастап ежелгі Бұхара әлемдік мәдени өмірдің орталығына айналды. Бұнда заманауи өнердің алғашқы халықаралық биенналесі өтіп жатыр. Өзбекстанның Мәдениет және өнерді дамыту қоры ұйымдастырған ауқымды жоба жүздеген қатысушыны – бүкіл әлемнен суретшілер, шеберлер, музыканттар мен аспаздарды жинады.

Көрмелер және бағдарламалар қаланың тарихи алаңдарында: Кәлән мұнарасының жанында, Мири-Араб медресесінде, керуен-сарайлар мен музейлерде өтіп жатыр. Сондай-ақ, көрермендер назарына аспаздық шаралар, дәрістер, шеберлік сабақтары және концерттер ұсынылып отыр.

Биеннале 20-шы қарашаға дейін жалғасады.

Дереккөз: www.bukharabiennial.uz

МУЗЕЙ ТЫНЫСЫ

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПРОЕКТ «ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚАЗЫНАСЫ»: КУЛЬТУРНОЕ ПАРТНЁРСТВО В ДИНАМИЧНОМ ГОРОДСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (КЕЙС НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ РК)

Зауре Конысбекова
Национальный музей РК
г. Астана

Аннотация

В статье рассматривается опыт реализации социокультурного проекта «Қазақстанның ұлттық қазынасы», организованного в рамках государственно-частного партнёрства на территории вокзального комплекса «Нурлы жол». Анализируется модель взаимодействия Национального музея Республики Казахстан с бизнес сектором, визуально-дизайнерские и содержательные решения, а также социальный эффект проекта, реализованного в пространстве с высокой концентрацией транзитной аудитории.

Музей за пределами стен: новая сцена культурной коммуникации

Современные мегаполисы требуют новых подходов к популяризации историко-культурного наследия, и музеи всё чаще выходят за пределы своих зданий – не только в метафорическом, но и в буквальном смысле. Пространства транспорта, торговли и туризма становятся аренами новой культурной активности.

Одним из таких решений стал социокультурный проект «Қазақстанның ұлттық қазынасы», реализованный на территории вокзального комплекса «Нурлы жол» в Астане. Этот проект не только стал важной частью культурного позиционирования столицы, но и продемонстрировал эффективную модель государственно-частного взаимодействия в продвижении культурных ценностей в

повседневной городской среде.

Инициатива и партнёрство как драйвер культурных трансформаций

Проект был инициирован квазигосударственным сектором в лице национальной компании АО «Қазақстан темір жолы», а также его бизнес партнерами ТОО «MYD Production» и ТОО «TCS Engineering». Предложение наполнить пространство вокзального комплекса культурно значимым содержанием – через визуальные решения – было направлено в Национальный музей Республики Казахстан.

Первоначально воспринятая как идея по визуальному оформлению, инициатива благодаря музею была переосмыслена и преобразована в полноценную культурную платформу с научным, художественным и просветительским содержанием.

Национальный музей выступил как контент – партнер и взял на себя разработку визуальной концепции, научного наполнения и дизайнерских решений, превратив проект в выверенный, целостный информационно-маркетинговый продукт. Партнёры по проекту – АО «НК «Қазақстан темір жолы», ТОО «TCS Engineering» и ТОО «MYD Production» – оказали ключевую инфраструктурную, организационную и материальную поддержку, создав необходимые условия для устойчивой реализации культурной инициативы.

Таким образом, проект стал примером успешного кросс-секторального сотрудничества, в котором синергия стратегических интересов и визуально-коммуникационных решений позволила донести ценности национальной культуры до широкой аудитории и оказать значимое влияние на культурный ландшафт столицы.

Визуальный язык как медиатор культурных ценностей

Содержательное и визуальное наполнение экспозиций было основано на музейных коллекциях и научной экспертизе. Команда Национального музея – научные сотрудники, маркетологи, дизайнеры – разработала серию информационных панелей, демонстрирующих ключевые артефакты и основные темы из истории казахского народа: от нематериальной и материальной культуры до символов независимости.

Ключевым стало решение работать преимущественно через визуальный язык: пространство вокзала не предназначено для вдумчивого чтения, поэтому приоритет был отдан выразительному дизайну изображений музейных предметов и лаконичным подписям, соответствующим айдентике музея.

Такой подход позволил органично внедрить культурные смыслы в динамичное и насыщенное визуальной информацией пространство. Графика,

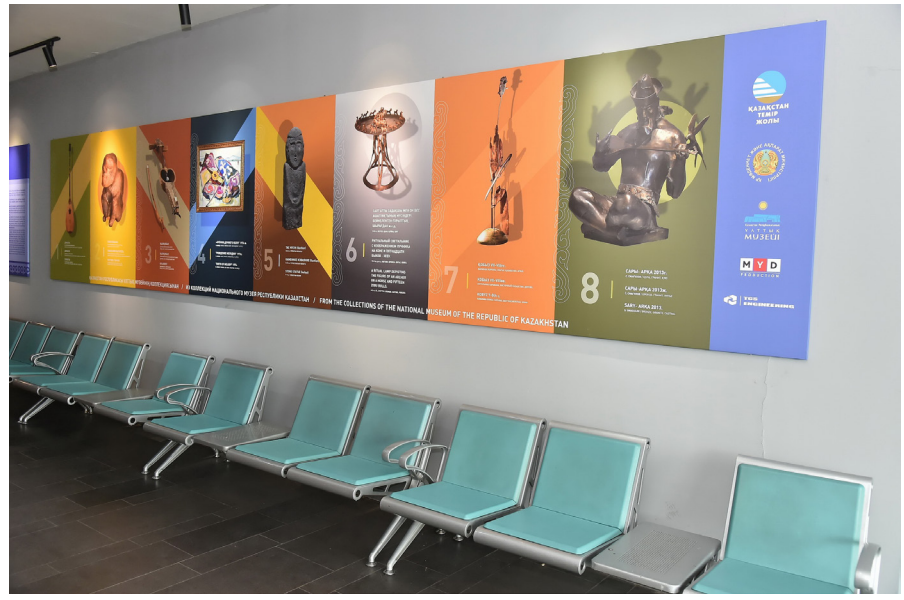

масштаб и точечное размещение панелей обеспечили постоянное культурное присутствие без перегрузки визуального поля и отвлечения от логистики вокзала.

Место культуры в потоке

Расположение проекта – в одном из крупнейших транспортных узлов страны – определяет его значительный охват. Поток пассажиров вокзального комплекса «Нурлы жол» составляет более 7 тысячи людей ежедневно, включая как жителей Казахстана из разных регионов, так и международных путешественников.

Проект выполняет функцию информационного модуля культурной дипломатии, а также гражданского просвещения. Он не только рассказывает о культуре, но и создаёт эмоциональное присутствие музея

за его пределами, расширяя аудиторию, формируя визуальное и смысловое присутствие национального наследия в городской среде.

Ценности, цели и долгосрочный потенциал

Проект направлен на продвижение историко-культурного наследия Казахстана, формирование устойчивой культурной среды и развитие гражданской идентичности. Он ориентирован на широкую массовую аудиторию – пассажиров и гостей вокзального комплекса, включая иностранных туристов.

Реализация проекта показывает потенциал вокзалов, аэропортов и других транзитных узлов как новых точек доступа к культуре, особенно в условиях глобализации и высокой мобильности населения. Такие пространства становятся не менее значимыми площадками, чем традиционные культурные пространства.

Национальный музей Республики Казахстан, реализовав этот проект, не только расширил границы музейной коммуникации, но и задал вектор для будущих форматов взаимодействия между государством, бизнесом и культурными институциями.

Это позволило сформировать позитивный культурный имидж столицы и одновременно создать новую модель культурного партнёрства – устойчивую ко времени, открытую публике и адаптивную к городской динамике.

ҚАСИЕТТІ МҰРА: ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІНЕ 110 ЖЫЛ

Эльмира Алшимова
Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейі
Қостанай қ.

Қостанай өңірі бірегей табиғатымен, терең тарихи тамырларымен және бай мәдени ескерткіштерімен ерекшеленеді. Осы құндылықтардың елеулі бөлігі Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің қорында сақталған.

Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің іргетасы 1915 жылы қаланған, Қазақстандағы ең көне музейлердің бірі. Биыл бұл музейге 110 жыл толып отыр. Музей XX ғасырдың басындағы азаматтық сәулет ескерткіші болып саналатын бұрынғы «Ағайынды Яушевтер» сауда үйі – пассаж ғимаратында орналасқан. Өз жұмысын алғашында қалалық табиғи-тарихи музей ретінде бастаған. Алғашқы жәдігерлерін жергілікті оқу орындары ұсынған: зоология, ботаника, география және астрономия пәндеріне арналған көрнекі құралдар музейдің алғашқы қорын құрады.

Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейі

Көп ұзамай ынталы өлкетанушылар музей қорын айтарлықтай байыта түсті. Жиынтық қорғандардан табылған ежелгі бұйымдармен, көне сауыт-саймандармен, балбал тастармен, тұрмыстық мақсатта қолданылған тас, жез, шойын, саздан жасалған заттармен, жануарлар тұлыптарымен, топырақ үлгілерімен және өзге де сирек кездесетін жәдігерлермен толықты. Құнды заттарды көздің қарашығындай сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізуге күш салған аға буын өкілдерінің қажырлы еңбегінің арқасында музей тарихи-мәдени мұралардың бай

қазынасына айнала бастады.

Музейдің алғашқы жәдігерлерін еске салатын табиғи-тарихи жиынтық зоология, ботаника, геология және палеонтология үлгілерінен құралған. Бүгінде музей қоры тас ғасыры, қола дәуірі және ерте темір ғасырына жататын бірегей археологиялық табылымдармен толыққан. Музейдің ең құнды экспонаттарының қатарында «Тобыл ойшылы» деп аталған антропоморфты мүсін, арқардың басы бейнеленген құрбан шалатын тас, «Балға-құдай» атауымен танымал құрбан шалатын балғаның ұштығы сияқты жаһандық деңгейде танымал жәдігерлер бар.

Музей этнографиялық қорды толықтыруға ерекше мән береді. Қорда өңірімізді мекендеген халықтардың ұлттық киімдері мен әшекей бұйымдарының бай жиынтығы бар. Сонымен қатар, облысты мекендеген түрлі ұлыстардың тұрмыс-тіршілігін сипаттайтын киіз басу мен кілем тоқу өнерінің алуан түрлі әрі көркем туындылары ұсынылған. Металдан жасалған бұйымдар бөлімінде Тула самаурындары, үтіктер, ұста құралдары, сондай-ақ ұсталық өнердің үлгілері: таға, үзеңгі, ат әбзелдері сияқты жәдігерлер жүйелі түрде топтастырылған.

Музей қорындағы ордендер мен медальдар, түрлі марапаттар ерекше құндылыққа ие. Олардың қатарында I Петр мен II Екатерина дәуіріне тиесілі үстелге қоятын естелік медальдар, сондай-ақ ауыл старшындары мен билердің төсбелгілері мен марапаттары бар жинақтар да сақталған. Музейдің коллекциялық қоры әртүрлі бағыттағы сирек кездесетін жәдігерлерге бай.

Музейдің көркемсурет жиынтығы қазақстандық бейнелеу өнерінің негізін қалаған алдыңғы қатарлы қылқалам шеберлерінің, сондай-ақ Ресей, Украина және Күнгей Кавказдың танымал суретшілерінің туындыларымен толығып отыр. Қорда 4 мыңнан астам кескіндеме, графика және мүсіндік жұмыстар бар. Сонымен қатар, музейде кино-бейне материалдар, фонотека, сирек кездесетін кітаптар, сондай-ақ радио мен теледидарға қатысты құрал-жабдықтар, өлшеу және есептеу техникалар жиынтығы қалыптасу үстінде.

Музей қорының бірегей мәдени құндылықтары Қазақстан Республикасының ұлттық-мәдени құндылық нысандарының мемлекеттік тізіліміне енгізіліп, «Қазақстанның музейлік қазыналары» атты мультимедиялық энциклопедияда жарияланды.

Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің бай қор жиынтығы ұлттық-мәдени құндылықтарды тұрақты экспозициялар мен көрмелік жобаларда әртүрлі әрі барынша толық түрде көрсетуге бағытталған негізгі мақсатын айқындайды. Бұл қор сирек кездесетін музей жәдігерлерін өміршең мәдениеттің бір бөлшегі ретінде маңызын арттыруға ықпал етеді.

Сирек кездесетін палеонтологиялық жиынтық

Облыстың палеонтологиялық жылнамасы өткен геологиялық дәуірлердің бейнесін айқын көрсете отырып, бор кезеңіндегі толқыған теңіздер мен от шашқан жанартаулар әлемін, ертедегі палеогеннің субтропиктік ылғалды батпақтары мен ормандарын, сондай-ақ антропоген кезеңінің мұз басқан қарлы дала кеңістігін зерттеуге мүмкіндік береді. Бор кезеңінің фаунасы ұста, белемниттер, устрицалардың бақалшықтары, алуан түрлі акулалардың тістері, теңіздің алып рептилиялары – мозазаврлар мен плезиозаврлардың сүйектері арқылы сипатталады.

Палеогеннің субтропиктік ормандары жылу сүйгіш саз сауырағаштардан, магнолиялардан, емендерден, Шмальгаузен қандағашынан, Ержылансай терегінен және басқа да ағаштар мен бұталардың түрлерінен құралады.

Суаттардың бетін сальвини сулы қырыққұлағы жапқан. Антропоген кезеңі өзіне тән зілдер фаунасымен ерекшеленеді: жүндес зілдер, мүйізтұмсықтар, бизондар, жабайы өгіздер, алып бұғылар, жылқылар мен түйелер өзен аңғарлары, облыстың ормандары мен кең далаларын мекендеген. Осы жануарлардың сүйек қалдықтары – Азия даласының өткен дәуірлердегі биоалуан түрлілігінің айқын куәсі болып табылады.

Археология

Өлкеміздің ежелгі тарихы жоғарғы тас дәуірінен басталады. Осы кезеңге жататын «Желқуар 2» және «Саз 8» тұрақтары алғашқы адамдардың шамамен 40-45 мың жыл бұрын өмір сүргенін дәлелдейді.

Облыс аумағынан табылған «Евгеньевка 1» және «Дүзбай 6» мезолиттік ескерткіштері шамамен б.з.д. VII мыңжылдыққа жатады. Мезолит дәуірінде геометриялық пішіндегі құралдар – трапециялар, үшбұрыштар, ромбтар кеңінен қолданылған, олар жебе ұштықтары мен басқа құралдардың құрамдас бөлігі ретінде қызмет еткен. Шикізат ретінде негізінен өзен малтатасы пайдаланылған.

Неолит дәуірі б.з.д. VII-IV мыңжылдықтармен белгіленетін мақанжар мәдениетінің ескерткіштері арқылы танылады. Мақанжар қышы алғаш рет 1978 жылы табылған. Мақанжар атауы Мақанжар көліне

байланысты берілген, себебі бұл жерде аталмыш мәдениеттің ең алғашқы тұрағы орналасқан. Тілімшелерден жасалған еңбек құралдары мен бүтін ыдыстардың көрнекі жиынтығы Наурызым қорығындағы «Тұзды Көл 2» тұрағынан алынды.

Неолит дәуіріндегі ыдыстар (Мақанжар мәдениеті). Б.з.д. VII-V мыңжылдықтар. «Тұзды Көл 2» тұрағы.

Энеолит дәуірі біздің өлкемізде тірсек мәдениетімен байланыстырылады. Осы мәдениетті қалыптастырған тұрғындар б.з.д. XXVII ғасырдан XIX ғасырға дейінгі аралықта көшпелі өмір сүрген. Көшпелі тұрмыс тіршілігін мал шаруашылығының даму деңгейі, қыш ыдыстардың түбінің дөңгелек болуы және қоныстардың маусымдық сипаты айқын көрсетеді. Торғай ойысының аумағында осы кезеңге жататын екі ірі ескерткіш – Қожай 1 және Құмкешу – зерттелді.

Қола дәуірінде (б.з.д. XX-XIII ғасырлар) өлке аумағында андроновтық мәдени-тарихи қауымдастығының тайпалары мекендеген. Бұл кезеңге жататын ескерткіштер – Алексеев мәдени-тарихи кешені, Бестамақ қорымы мен қонысы, Жангелді қорымы, сондай-ақ Лисаков және Новоильинов қорғанды қорымдары көпжылдық зерттеулердің нәтижесінде жан-жақты зерттелген. Ескерткіштерден алынған жәдігерлер тайпалардың мәдениеті мен тұрмыс-салтын жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Шамамен б.з.д. VIII-VII ғғ. Еуразия даласында, кейінгі қола дәуірінің мәдениетінің негізінде жаңа мәдени-тарихи қауымдастықтар мен этностар қалыптасты. Біздің өлкеміздің аумағы екі ірі этномәдениет – сармат және сақ қауымдастықтарының шекарасына сай келіп өтеді.

Сармат обасының қорымы Наурызым қорығы аумағында, Лисаков қаласы мен Әулиекөл және Қостанай аудандарының маңында орналасқан. Сақтардың жерлеулері сыртқы пішіні бойынша әртүрлі болып келеді. Олар «мұртты обалар» деп аталатын ерекше құрылымдарды салған. Мұндай обалар Жітіқара ауданындағы Тобыл өзенінің оң жағалауынан және Мұқыраят өзенінің оң жағалауынан табылған.

Сармат дәуірі біздің дәуіріміздің IV ғасырының соңына дейін созылған. Кейінгі сарматтар ғұндармен бір уақытта өмір сүрген. Олар, бәлкім, ерте орта ғасырдың басында Еуразия даласында өрістеген маңызды тарихи оқиғаларға қатысқан болуы керек.

Бағалы тарихи және этнографиялық заттар

Адамзат тарихтың барлық кезеңінде эстетикалық немесе танымдық қызығушылық тудыратын киелі әрі құнды заттарды жинауға және оларды сақтауға ерекше мән берген. Этнографиялық жиынтықтың қалыптасуын – өзге ұлыстар өндірген, күнделікті тұрмыста кездесе бермейтін, тосын әрі ғажайып бұйымдардың жинақтала бастаған уақытымен байланыстыруға болады.

Музей қорында XVIII, XIX ғасырлар мен XX ғасырдың басында жасалған этнографиялық бұйымдар сақталған. Олардың көпшілігі тарихи-мәдени тұрғыдан сирек кездесетін, ерекше құнды жәдігерлер қатарына жатады. Бұл бұйымдарда сол дәуірдегі адамдардың өмір салты, мәдениеті, дүниетанымы мен наным-сенімі туралы мол әрі құнды ақпарат сақталған.

Музейдің этнографиялық жиынтығының негізі 1927 жылы бай мүлкін тәркілеу науқаны кезінде алынған тұрмыстық заттар мен киімдерден бастау алады. Сол кезеңде қорымызға бай Алдияровтың отбасынан тәркіленген алтын жіппен зерленген ер адамның шапаны мен қалпағы, әйелдің қамзолы мен бешпенті, қайыс белдік – кісе белбеу, күміспен күптелген әйелдерге арналған ер-тоқым мен жүген, сондай-ақ шығыс стиліндегі металл табақтар бар.

Мұрақ – лауазымды адамдар киетін бас киім. XIX г. киіз, барқыт, зерлі жіп.

Қазақ халқының дәстүрлі киімі құбылмалы ауа райына және көшпелі өмір салтына бейімделген. Мұндай киімдер берік әрі ыңғайлы болумен қатар, қарапайымдылығы мен сымбатты көркемдігімен де ерекшеленеді. Киім-кешек ер адамның, әйелдің және бала киімі, сыртқы және ішкі, маусымдық, күнделікті және мерекелік деп бірнеше санатқа жіктеледі.

Жас әйелдер мен бойжеткен қыздардың киімдері ұлттық оюлармен молынан безендірілген. Ежелден сахарада өмір мен күннің символына баланған сырттан әкелінетін қызыл түсті маталарға айрықша мән берілген.

Музейдің зергерлік бұйымдар жиынтығының ішінен, ең алдымен, әйелдер әшекейлері оның аса бағалы бөлігін құрайды. Бұл зергерлік бұйымдар күмістен, жартылай бағалы тастардан және шыныдан жасалған. Жиынтыққа басқа және кеудеге тағатын әшекейлер, сондай-ақ білезік пен жүзіктің сан алуан түрлері енеді. Пішінінің көркемдігі мен зерлеу әдістерінің үйлесімділігі арқылы ерекшеленетін қазақтың дәстүрлі зергерлік әшекейлері халық шығармашылығының жарқын көрінісі, әрі ұлттық мәдениет қазынасының ажырамас бөлігі саналады.

Түйме. Күміс, ақық, бұрама, өрнек, қарайту.

Қазақтың кілемдері, өрнекті баулары, текеметтері мен сырмақтары – халқымыздың ежелгі және қазіргі заманғы сәндік-қолданбалы өнерінің бай мұрасы саналады. Жүн мен киізден жасалған бұл бұйымдар Қазақстанның солтүстік өңірінде қалыптасқан кілем тоқу және тоқыма дәстүрлері туралы мол ақпарат береді.

Қазақтың дәстүрлі тұрмысында үй шаруашылығына арналған ыдыс-аяқтар негізінен металдан, ағаштан, тастан, сондай-ақ үй жануарларының сүйегі мен терісінен жасалған.Шеберлер әсіресе жылқы терісін кеңінен пайдаланған. Мысалы, қымыз ашытатын сыйымды тері ыдыс – саба осындай материалдан дайындалған. Ал ағаштан тостаған, шелек, ожау, күбі сияқты бұйымдар жасалған.

Облыс аумағында тұратын славян халықтарының дәстүрлі киім-кешектеріне ерекше назар аударылады. Этнографиялық жиынтықтың негізін әйелдер мен ерлердің ұлттық киімдері, сондай-ақ сусындар мен тағамдарды ұсынуға арналған ыдыс-аяқтар, киім мен тұрмыстық керек-жарақтарды сақтауға арналған бұйымдар, үй жабдықтарында қолданылған заттар құрайды.

Кестеленген, тоқымамен безендірілген, көркем ойылып, нақышталып, шекімеленген әрі эмальмен әрленген бұйымдардың ғылыми құндылығы этнографтар үшін айрықша маңызға ие. Аталған жәдігерлермен қатар, музей жинағына қолөнер өндірісінде қолданылған ауылшаруашылық құралдары мен жабдықтар да енгізілген.

Құнды этнографиялық дереккөзі саналатын музейлік жиынтықтар көрмелер ұйымдастыруда және тұрақты экспозициялар құруда кеңінен пайдаланылады. Бұл жәдігерлер зерттеушілердің қызығушылығын тудырып, ғылыми жарияланымдар мен суретті басылымдарда жиі қолданылады.

Бейнелеу өнері шеберлерінің туындылары

Қазақстанның терең тамырлы ұлттық бейнелеу өнері халықтық көркем шығармашылық пен қолданбалы өнердің ежелгі дәстүрлерімен тығыз байланысты. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басы – еліміздегі бейнелеу өнерінде кескіндеме, мүсін және графика тәрізді жаңа бағыттардың қалыптасып, қарқынды дами бастаған кезеңі болды. Бұл кезеңнің бастауында тұрған тұлғалардың бірі – суретші Николай Хлудов.

Орыс реалистік кескіндеме мектебінің дәстүрінде тәрбиеленген суретші XIX ғасырдың соңында Қазақстанға келіп, мұндағы бейнелеу өнерінің дамуына елеулі үлес қосты. 1921 жылы ол жас суретшілер білім алған студияны басқарды. Сол студияда тәлім алғандардың бірі – қазақтың алғашқы кәсіби суретшісі, бейнелеу өнерінің негізін қалаушы Әбілхан Қастеев еді. Ол ұстазы Хлудов туралы өмір бойы ізгі естеліктерін құрметпен еске алып өтті.

1930-шы жылдардың ортасында Қазақстан суретшілері Одағы құрылып, алғашқы Көркемсурет галереясы ашылды. Ұлттық бейнелеу өнері мектебінің қалыптасуына өз тағдырларын ұзақ жылдар бойы елімізбен байланыстырған және

Қазақстанның табиғаты мен халқының дарынды шығармашылығына бас иген Ресей суретшілері Николай Крутильников, Абрам Черкасский, Леонид Леонтьев, Баки Урманче мол үлес қосты.

1930-жылдардың ортасында Қазақстанда Суретшілер одағы құрылып, алғашқы Көркемсурет галереясы ашылды. Бейнелеу өнері мектебінің негізін қалауға өз тағдырларын Қазақстанмен тығыз байланыстырып, ұзақ жылдар бойы еліміздің табиғатына, халқының дарындылығына, көркем шығармашылығына терең құрметпен қараған Ресей суретшілері – Николай Крутильников, Абрам Черкасский, Леонид Леонтьев және Баки Урманче сынды тұлғалар зор үлес қосты.

1950-1970 жылдары Қазақстанның көркемсурет кеңістігіне Мәскеу, Ленинград, Харьков, Киев және Алматыдағы жетекші жоғары оқу орындарында кәсіби білім алған кескіндеме, графика және мүсін өнері шеберлерінің жаңа толқыны келіп қосылды. Олардың арасында Молдахмет Кенбаев, Сабыр Мәмбеев, Хәкімжан Наурызбаев, Үкі Әжиев, Кәміл Шаяхметов, Евгений Сидоркин, Жаңатай Шәрденов, Салихитдин Айтбаев сынды қылқалам шеберлерінің туындылары бүгінде Қазақстан бейнелеу өнерінің алтын қорына, ұлттық көркем өнер классикасына айналды.

Қостанай облысында туып-өскен Қазақстанның халық суретшісі Молдахмет Кенбаевтың туындылары – түстері жағынан қанық әрі айқын, көрерменге қуанышты көңіл-күй сыйлайтын шығармалар. Оның жұмыстары жасампаздық шабыт пен терең психологизмге толы.

Ұлттық монументалды өнердің негізін қалаушылардың бірі – Қазақстанның көрнекті қайраткерлерінің көлемді галереясын құра біліп, олардың мінез-құлқын нәзік психологизм арқылы ашып көрсеткен жерлесіміз, мүсінші Хакімжан Наурызбаев.

Суретші Сабыр Мәмбеевтің сәнді кескіндемелік жұмыстарындағы түстердің нәзіктігі мен таза үйлесімі қазақтың ою-өрнек өнерінің ежелгі дәстүрлерімен тығыз үндеседі.

Жаңатай Шәрденовтің картиналарына сезімге толы асқан шеберлік пен үйлесім тән. Суретшінің өзіндік шығармашылық ерекшелігі – бояуды қалың әрі әсерлі пайдаланып, сүйсіне салған таулы пейзаждарының кенеп бетін тұтас жауып кетуінен көрінеді.

Салихитдин Айтбаевтың туындыларында түстердің үйлесімді гаммасы мен композициялық шешімдердің жан-жақты талданған құрылымы айқын байқалады.

Ұлттық бейнелеу өнерінің әрбір шебер туындысы туған жерге және халқына деген терең сүйіспеншілікпен, Қазақстан табиғатының маңғаз сұлулығына деген шексіз таңданысқа толы.

Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің көркемсурет жиынтығы оншақты жылдар бойы қалыптасты. 1938 жылы музей кәсіби суретшілер мен қолөнер шеберлерінің алғашқы көрмесін ұйымдастырды. Сол көрмедегі үздік туындылар музей қорына сыйға тартылып, бүгінгі күні 4 мыңнан астам кескіндеме, графика және мүсіндік туындыларды қамтитын көркемсурет жиынтығының негізі болды.

1962 жылы Алматы қаласының Көркемсурет көрмелер дирекциясы тапсырысымен музей қорында қазақстандық бейнелеу өнерінің негізін қалаған, еліміздің алдыңғы қатарлы суретшілері – Николай Хлудов, Әбілхан Қастеев, Баки Урманче, Молдахмет Кенбаев, Сабыр Мәмбеев, Жаңатай Шәрденов шығармаларының жинағы музей қорындағы баға жетпес қазынаға айналды. Олар Қазақстан бейнелеу өнерінің тарихы мен байлығы, алуан түрлілігін айнадай дәл бейнелейді.

1995 жылы музейдің көркемсурет жиынтығы қазақстандық және қостанайлық суретшілермен қатар Ресей, Украина, Грузия, Армения және Әзірбайжан шеберлерінің кескіндемелік және графикалық шығармаларымен толықты. Түрлі тақырыптағы, әртүрлі шығармашылық шешімдері бар және жоғары орындау шеберлігін көрсететін бұл туындылар Кеңестік мәдениет қорының Қостанай бөлімінен Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейіне тапсырылды.

Соңғы жылдары музей қоры Қостанай облысының белгілі бейнелеу өнері шеберлері – А.Никифоров, Г.Соков, Н.Торшин, А.Шестакова, Ю.Новоселов, А. және С.Шалуновтар, А.Захарченков, Р.Цечоев, С.Луговой, Н.Халифаева, Ю.Матюшко, Г.Кислицин, С.Ищанов және басқа да суретшілердің туындыларымен бірнеше рет толықты. Сонымен қатар, музейге өз қызметін тоқтатқан Затобол картина галереясынан 200-ден астам кескіндеме жұмыстары келіп түсті.

Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің көркемсурет жиынтығы өзінің хронологиялық, типологиялық және сюжеттік алуан түрлілігімен ерекшеленеді. Сонымен қатар, музей қоры Қазақстанның алдыңғы қатарлы суретші-графиктері – В.Антощенко-Оленев, Е.Сидоркин, А.Дроздов, В.Поликарпов, Қ.Қаметов, Т.Ордабеков, И.Исабаев, К.Баранов, В.Тимофеевтің туындыларынан тұрады.

Музей жетістіктері

Бүгінгі таңда музейдің тұрақты экспозициясы археология және палеонтология залдарынан тұрады. Жекелеген залдар өңірдің табиғи байлығы, оның тарихы мен мәдениеті, өлке халықтарының тұрмысы, Қостанай қаласының құрылу тарихы, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қала өмірі және басқа да тақырыптарға арналған. Сонымен қатар, музейде екі көрме залы бар.

Келушілерге қазіргі заманғы техникалық құралдар қызмет көрсетеді: экспозиция залдары бойынша үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) аудиогидтер, музей холлындағы сенсорлық киоск, сондай-ақ әрбір залда экспозициялық кешендердің тақырыптары бойынша үздіксіз (non-stop) режимде қосымша бейнематериалдарды көрсетуге арналған теледидарлар орнатылған.

Музей қонақтарының қызықты әрі тартымды өлке тарихы әлеміне бір сәтте енуіне барлық жағдай жасалған. Музей құрамына Қостанай қаласында, Алтынсарин көшесі, 113 мекенжайында орналасқан бейнелеу өнері бөлімі кіреді. Сонымен қатар, Жітіқара қаласында қорды толықтыру және көрмеге қоюды ғылыми-зерттеумен қамтамасыз ету бөлімі, Қарабалық кентінде өңірлік тарихты ғылыми-зерттеумен қамтамасыз ету бөлімі жұмыс істейді.

Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейінің мол жиынтығы – еліміздің көп ғасырлық тарихының айнасы іспеттес. Музей залдарын аралап, көне кітаптың парақтарын парақтағандай, біздің жалпы тарихымыздың азалы да даңқты беттерімен танысасыз.

Музей қоры 150 мыңнан астам жәдігерді қамтиды. Олардың әрқайсысы кездейсоқ емес, тарихи оқиғалармен немесе көрнекті тұлғалармен тығыз байланысты.

Музей бүгін білім беру қызметтері нарығында жетекші орындардың бірін иеленеді және қоғам өміріндегі белсенді әрі маңызды элемент болып табылады. Қызметкерлердің қажырлы еңбегінің арқасында музейге келушілер мен көшпелі мәдени-білім беру бағдарламаларына қатысушылар саны жылына 300 мыңнан астам адамға жетеді.

Болашақта музей тиімді қызмет пен музей ісін жетілдіру мақсатында қазіргі заманғы мультимедиялық технологияларды қолдану, Қостанай облысының жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіші – «Көпес Яушевтер пассажына» реэкспозиция жүргізу жоспарда бар. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін ғылыми тұжырымдама жасалып, тақырыптық-экспозициялық жоспар құрылып, сәулеттік-көркем жоба дайындалды.

Музейдің мерейтойына дайындық аясында ғимарат ішіндегі ғылыми-реставрациялау жұмыстары мен инженерлік коммуникацияны жаңарту жұмыстары жүргізілді.

МУЗЕЙ ІСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Бахтияр Нұрпейсов
Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі
Ақтөбе қ.

Бүгінде адам өмірін ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Денсаулық сақтау, ұлттық қауіпсіздік немесе әлеуметтік-мәдени мекемелер болсын қоғамның барлық саласында ақпараттық технологияларды барынша қолданып келеді. Музей – тарих және мәдениет нысандарын сақтайтын, зерттейтін және насихаттайтын институт ретінде, заман талаптарына сай өз жұмысында заманауи технологияларды үнемі интеграциялап отырады.

2010 жылы американдық зерттеуші Н. Саймонның Participatory Museum еңбегі музей қызметкерлерінің үлкен қызығушылығын оятқан болатын. Ол өз жұмысында келушілерді пассивті тыңдаушы ретінде емес, белсенді серіктес болуға шақыру керектігіне назар аударған. Сондай-ақ, музей интерактивтілігіне негізделген келушілермен байланыс орнатудың жаңа моделін насихаттады (Ю.М.Комлев, 2015, 159-б). 2024 жылы 23-24 қыркүйекте Астанада өткен Халықаралық «Қазақстан музей конгресінің» 1-ші панельдік сессиясында «Заманауи музейлер: ғылым, білім және жаңашылдық» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы ұйымдастырылды. Конференция барысында заманауи технологиялардың музей әлеміндегі

орны қарастырылып, әлем музейлеріндегі оның ішінде Қазақстан музейлеріндегі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ұтымды пайдалану мәселелері көтерілді.

Осы орайда, Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің жәдігерлерді насихаттау және келушілермен тиімді байланыс орнату мақсатында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тәжірибесі арқылы атқарылып жатқан жұмыстарына тоқталып өтсек.

«Ақпараттандыру туралы» Қазақстанның 2014 жылғы 24 қарашадағы Заңының 1-бабының 28-тармағына сәйкес, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – электрондық ақпараттық ресурстармен жұмыс істеу әдістерінің және аппараттық-бағдарламалық кешен мен телекоммуникациялар желілерін қолдана отырып жүзеге асырылатын ақпараттық өзара іс-қимыл әдістерінің жиынтығы.

Ақпараттық технологиялар құрылымына қарай аналогтық және цифрлық болып бөлінеді. Біз цифрлық технологияларға арнайы тоқталамыз, себебі компьютерлік техниканың қарқынды дамуы мультимедиялық өнімдер жасауды, кеңістікті виртуалдандыруды мүмкін етті. Бұл өз кезегінде, қазіргі таңда музей қызметін ұсынудың жаңа техникалық жобаларының пайда болуына алып келді. Олардың ішінде музейлер белсенді қолданатын виртуалды турлар, кеңейтілген экспозициялар, интерактивті көрмелер, цифрландырылған мәліметтер базасы, мобильді қосымшалар, аудиогидтер және басқа да инновациялық шешімдерді атап өтуге болады.

Цифрлық технологиялардың мынадай:

- *ақпараттық-танымдық қызметі* – экспозиция материалдарында қосымша виртуалды құралдарды пайдалану;
- *білім беру қызметі* – ақпараттық технологияларды музей құралдарымен бірге қолдана отырып оқыту процесі;
- *маркетингтік қызмет* – музейдің мәртебесі мен имиджін насихаттау мақсатында пайдаланылатын негізгі қызметтері бар (И.А.Пичкурова, 2020, 276-б).

«Виртуалды тур» – пайдаланушыға музей экспозициясына немесе басқа тарихи-мәдени мұра нысандарына виртуалды саяхат жасауға көмек беретін, жоғары сапалы суреттер мен веб-парақшаларды біріктіру арқылы жасалған цифрлық кеңістік. Бұл кеңістік көбінесе көлденең жазықтықта 360º бұрышында нысанды кез келген бағыттан толық көруге мүмкіндік береді.

Ақпараттық тақта. «Ақтөбе облысының киелі жерлерінің картасы».

Интерактивті экспозициялар – музей қонақтарына ақпаратты қабылдауға көмектесетін сенсорлық экрандар мен мультимедиялық панельдер. Мысалы, жоғарыда аталған виртуалды турды жасауға мүмкіндік беретін LED экрандар да осы қатарға жатады.

Цифрландырылған мәліметтер базасы – қызығушылық танытқан келушілерге немесе зерттеуші ғалымдарға тарихи мәліметтерге (заттай немесе жазбаша) қолжетімділікті қамтамасыз ететін бағдарламалар.

Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің тарихы 1929 жылдан бастап өлке тарихын таныстыратын көрме ретінде басталды. Бірнеше даму кезеңінен өткен музей 2018 жылы заманауи талаптарға сай 11 көрме залы бар жаңа ғимаратқа көшірілді. Алғашында «Табиғат», «Археология», «Құнды және сирек экспонаттар залы», «Қазақ хандығы» және уақытша көрме залдары ашылған болатын. Кейін, 2019 жылы «1869-1940 жж. өлке тарихы», «Ерлік пен Даңқ», «1945-1991 жж. Ақтөбе өлкесінің тарихы», «Тәуелсіздік жолымен» және «Этнография» залдары қосылды (А.Ержанов, 2020).

Сонымен қатар, 2024 жылы өлкеміздің шыққан тұлғалардың өмірі мен қызметіне арналған «Тарих және тұлға» залы ашылып, «Құнды және сирек экспонаттар» залы «Алтын зал» ретінде қайта жасақталды.

Көрме залдары толықтай заманауи технологиялармен қамтамасыз етілген. Яғни, ақпараттық киоскілер, интерактивті кітаптар, әр тақырыпта бейне-роликтер мен деректі фильмдер қосылатын LED экрандар орнатылды. Мысалы, Ақтөбе облысының киелі жерлеріне виртуалды саяхат жасауға мүмкіндік беретін арнайы экрандар облыс аумағындағы 78 нысанды қамтиды.

Оның ішінде «Археология залында» диаграммасы бар Қызылүйік ғибадатханасы (б.з.д. V-б.з.II ғғ.), республикалық маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіші Абат – Байтақ қорымы (XIV-XV ғғ.), 2019 жылы құнды археологиялық олжа табылған Тасқопа I қорымы (б.з.д. IV ғ.) мен тағы да басқалары бар. Виртуалды саяхат негізінде келушілер нысанның табиғи-тарихи ортасымен танысып, байланыс орнатуға мүмкіндік алады.

Әр залдың тақырыбына сәйкес ақпараттық киоскілер орнатылған. Бұл киоскілерде экспонаттар туралы ақпараттық мәтіндер, бейнемазмұн, фотосуреттер және музейлік заттардың 3D үлгілері көрсетіледі.

Соңғы онжылдықта ақпараттық технологиялардың негізгі қызметтері көбінесе мекемелердің веб-сайттары мен әлеуметтік желілердегі парақшалары арқылы жүзеге асады. Бүгін Қазақстан музейлерінің сайттары тек мекеменің жұмыс уақыты, билет бағалары, мекенжайы сияқты деректемелермен шектелмей, заманауи талаптарға сай музей құрылымын толықтай қамтиды.

Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің ресми веб-сайтының «Виртуалды музей» бөліміне кіргенде, жоғарыда аталған музейдің барлық көрме залымен танысуға мүмкіндік беріледі. Бұл бөлімде кеңейтілген экспозициялар көрсетіліп, пайдаланушыға қосымша ақпарат ұсынылады. Қажет болған жағдайда виртуалды экскурсовод көмегіне жүгінуге де болады (Ақтөбе облыстық

Абат-Байтақ кесенесі. 3D модель.

Музей сайтындағы виртуалды тур.

тарихи-өлкетану музейі, 2025).

Айта кететін маңызды мәселелердің бірі – аса құнды әрі қызығушылық тудыратын жәдігерлердің 3D үлгілерін жасау арқылы пайдаланушылар экспозицияда немесе қорда тұрған музейлік затпен жан-жақты таныса алады. Мысалы, табиғат залына кіріп, мезозой диаграммасына назар аударсақ, климениянның, кендегі пелециподалар мен гастроподалардың және басаяқты ұлулардың 3D форматындағы фотосуреттері ұсынылған. Бүгінге дейін 343 музейлік заттың 3D моделі түсірілді.

Экспонаттардың 3D моделін жасау екі негізгі мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Біріншіден, музейлік затты толықтай ұсыну мүмкіндігі туып, оны ұзақ мерзімді сақтау құралы ретінде пайдалану қамтамасыз етіледі және қолжетімділікті жеңілдетеді.

Екіншіден, 3D модельдер талдамалық зерттеулер жүргізуге көмектеседі. Мысалы, нысан өлшемдерін, көлемін, бетінің ауданын, тығыздығын, кедір-бұдырлығын және басқа да физикалық қасиеттерін өлшеу; геометриялық сипаттамаларды анықтау (масса орталығы, симметрия осьтері, ауытқулар, қималардың құрылысы және т. б.) мүмкіндігі беріледі.

Осы мәліметтерге негізделе отырып, заттың өндіріс технологиясын болжау немесе ықтимал қолдану аясын тексеру мақсатында компьютерлік сынақтар жүргізуге болады. Бұл заттың беріктігі мен серпімділік сипаттамаларын қосымша енгізуді талап етеді. Бірақ қазіргі уақытта зерттеу деректерін өңдеуге арналған бағдарламалық жасақтамалар көптеген салада бар және белсенді түрде қолданылып келеді (С.Ю.Бондаренко, 2023, 133-б).

Заманауи технологияларды музей әлемінде қолданудың тағы бір маңызды аспектісі – 3D принтер арқылы нысанның көшірмесін жасау мүмкіндігі. Келушілерге заттай деректі қолмен ұстап көру мүмкіндігін беретін бұл жаңашылдық музейлік зат пен келушілер арасындағы кедергіні жояды. Аталған ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мүмкіндігі шектеулі және зағип жандармен тиімді байланыс орнатуда маңызды рөл атқарады. Бұл тәжірибе көптеген музейде кеңінен қолданылып келеді (А.В. Вострокнутов, 2014, 11-б).

Музей сайтының статистикасына назар

Музей сайты бойынша статистика (география).

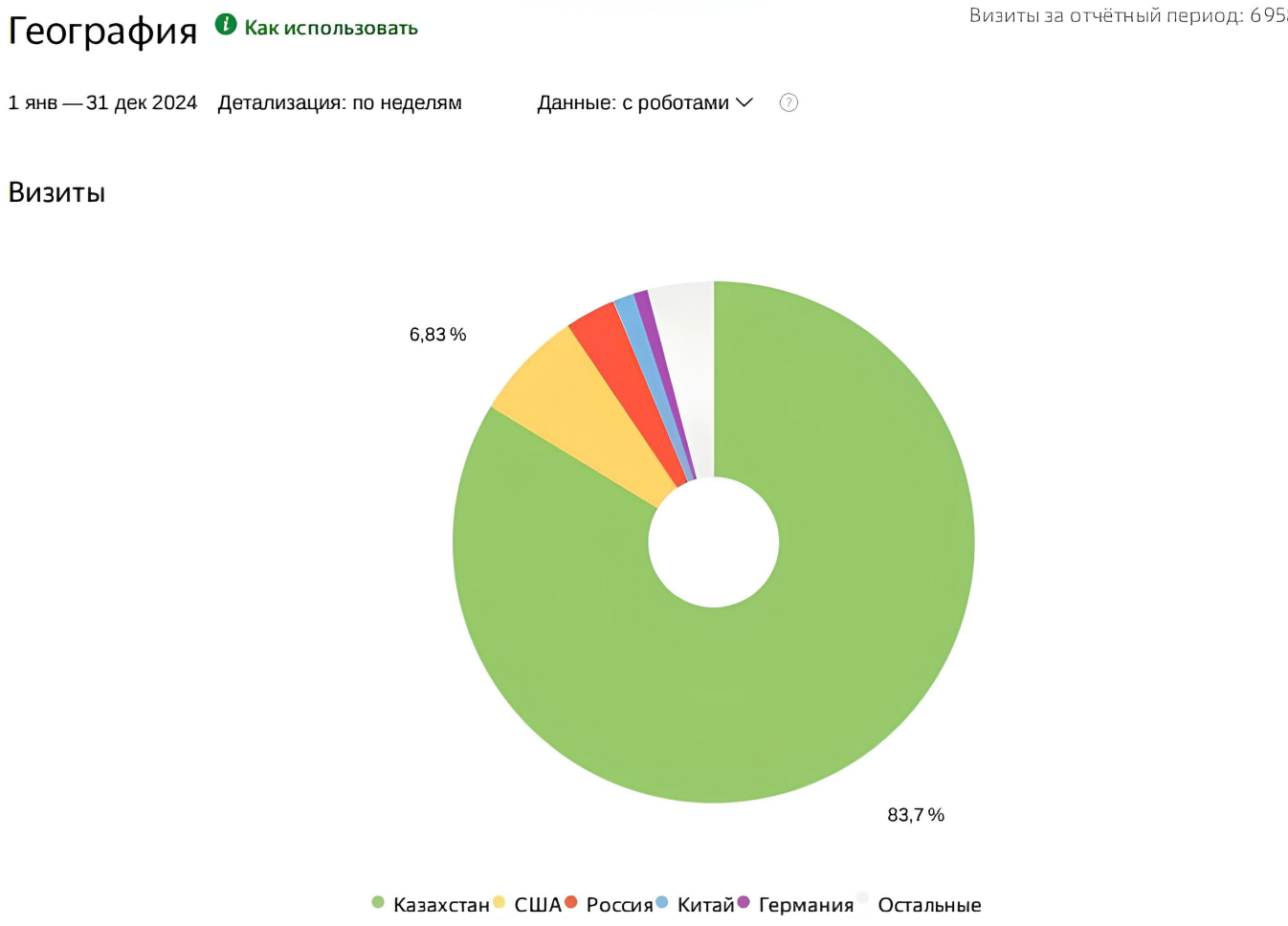

аударар болсақ, 2024 жылы жалпы 6958 виртуалды келуші музей сайтына кірген, бұл 2023 жылмен салыстырғанда 62%-ға артық. Пайдаланушылардың 83,7%-ы Қазақстаннан болса, 16,3%-ы әлемнің 37 елінен, оның ішінде АҚШ, Ресей, Қытай, Германия және басқа да мемлекеттер бар.

Жаһандану дәуірінің талаптарына сәйкес, веб-сайт қызметі мобильді құрылғылар арқылы оңтайландырылған. Қазіргі таңда мобильді қосымшалар музейлер қызметін кеңейтіп, мәдени мұраны ұсынудың жаңа тәсілі ретінде қолданылып келеді. Мысалы, 2011 жылы голландиялық инноваторлар командасы ойлап тапқан izi. TRAVEL халықаралық мобильді платформасы музейлер, тарихи орындар мен көрнекі жерлер үшін мультимедиялық гид қызметін атқарады. Бұл платформа арқылы Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейімен де танысуға болады.

Музей мен қоғам арасындағы байланысты қалыптастыруда әлеуметтік желілердің маңызы зор. Біріншіден, әлеуметтік желілердің танымалдылығы музей мамандарына келушілермен тікелей диалог құру мен кері байланыс орнату мүмкіндігін береді. Екіншіден, келушілер музеймен үнемі байланыста болады, ал музейлер өз кезегінде келушілер санын арттыру мақсатында өз коллекцияларымен, жүргізілетін іс-шараларымен және жаңалықтарымен тұрақты түрде бөлісіп отырады (А.А. Никуличева, 2022, 300-б).

Бүгін Қазақстан музейлерінің барлығында Facebook, Instagram мен соңғы жылдары танымал болған TikTok әлеуметтік желілерінде өз парақшалары бар. Оқырмандар саны бойынша Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі, Қастеев музейі, Алматы қаласының музейлер бірлестігі және басқа да бірнеше музейді атап өтуге болады.

Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің Instagram парақшасында қазіргі таңда 6 мыңнан астам оқырман бар. Сонымен қатар, әлеуметтік желілердің танымалдылығын ескергенде, орташа есеппен бір аптада 9 мыңға жуық адам парақшаны қарайды. Instagram парақшасының статистикасына сүйенсек, ер адамдар мен әйел адамдардың үлесі, пайдаланушылардың жас ерекшеліктері, Қазақстанның қай өңірлерінен келгені туралы мәліметтерді көруге болады. Осындай деректер негізінде музей қызметкерлері беріліп жатқан ақпараттың мазмұнын үнемі түзетіп, реттеп отырады.

Цифрландырылған мәліметтер базасы мәселесіне тоқталсақ, «Қазақстан мәдени саясатының 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында» тарихи-мәдени мұраны сақтау мақсатында заманауи технологияларды пайдалану қарастырылған. Бұл тұжырымдамада музейлер мен тарихи-мәдени мұра объектілеріне келуді 2019 жылғы деңгейден 2030 жылға дейін 20%-ға ұлғайту мақсатында музей заттарын цифрландыру арқылы музей ісінде цифрлық технологияларды дамыту жоспарланған.

Қазіргі уақытта Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінде SAQTAU автоматтандырылған ақпараттық жүйесі толықтай енгізіліп, қорда сақталған экспонаттарды сандық форматқа көшіру үдерісі жүйелі түрде жүргізіліп жатыр (Г.С. Шоққарина, 2024, 480-б). 2025 жылғы наурыздың негізгі сандық көрсеткіштеріне сәйкес, сандық форматқа көшірілген экспонаттар саны 18 450, бұл жалпы қор санының 15,3%-ын құрайды.

Музей мен келушілер арасында байланыс орнатудың негізгі қызметтерінің бірі – экскурсиялық қызмет екені сөзсіз. Қазіргі таңда бұл қызмет заманауи технологиялар көмегімен, мысалы, арнайы аудиогидтер мен бағдарламалар арқылы атқарылып жатыр. Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі қазір музей қызметіне HENGDA технологиялық компаниясының өнімдерін енгізуде (Экспомир, 2025).

Аудиогидтің жұмыс қағидаты мультимедиялық мазмұнды құрылғының жадына жүктеу арқылы жүзеге асырылады. Бұл мазмұнға экспонаттар туралы аудио файл, фото, бейнемазмұн және мәтіндер кіреді. Аудиогидтер музейде мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін ақпаратқа қолжетімділікті арттыруға, сонымен қатар олардың мәдени тәжірибесін байытуға мүмкіндік беретін маңызды құрал ретінде қолданылады.

Қорытындылай келе, музейдегі заманауи технологиялар ақпараттық ресурстарды жинау, сақтау, өңдеу, оңтайландыру және пайдалану күрделілігін жеңілдетуді мақсат етеді. Музейлердегі ақпараттық, цифрлық және коммуникациялық технологиялардың дамуы тек интеграциялық сипатта болады. Яғни, музейлік заттар ақпараттық технологиялардың көлеңкесінде қалмай, заманауи технологиялар негізінде жаңа қырынан ашылуы тиіс.

Бұл ретте, атақты кеңестік және ресейлік музейтанушы Т.П. Поляков музейлік затқа мынадай анықтама береді: «Музейдің қызметтік шеңбері музейлік заттың басталу мен аяқталу

нүктелерінен туындайды. Яғни, әлеуметтік маңызы бар тарихи-мәдени үдерістердің, құбылыстар мен оқиғалардың шынайы куәгері саналатын затты музейлік зат деп атаймыз» (И.А. Пичкурова, 2020, 276-б).

Бұнымен бірге, ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жаңашылдықтарды үнемі бақылауды, бағдарламалық жаңартуларды және техникалық қызмет көрсетуді уақытында жүзеге асыруды талап етеді.

Бүгінде тарихи-мәдени мұраны сақтайтын, зерттейтін және насихаттайтын мекеме ретінде Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі заманауи технологияларды құжаттамалық және трансляциялық қызметінде белсенді пайдаланып келеді. Осы негізде ақпарат келушілерге тартымды әрі қолжетімді түрде жеткізіліп, музей әлемінің шекаралары кеңейе түсуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің сайты [электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: https://aqtobe-museum.kz/kz/ (қол жеткізу күні: 02.04.2025)

2. Бондаренко С.Ю., Кирюшин К.Ю., Фролов Я.В. Возможности технологии создания цифровых копий археологических артефактов на примере пешни с памятника Фирсово-XI (Барнаульское Приобье). Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки». 2023. Т. 10, № 1 (37). С. 129–142

3. Вострокнутов А.В., Вострокнутова Г.И. Археологические материалы и их 3D копии в работе со слабовидящими и слепыми посетителями музея. Вестник Музея археологии и этнографии Пермского Предуралья. 2014. 10-13 с.

4. Ержанов А., Ұлықпанов С. Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің қалыптасуы мен даму тарихынан [электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: https://kazmuseum.kz/aza-stan-muzejleri/item/2010-aktobe-oblystyk-tarikhi-olketanu-muzejini-kalyptasuy-men-damu-tarikhynan (қол жеткізу күні: 03.04.2025)

5. Комлев Ю.Э. Коммуникации в музее: теория и практика: монография / Ю.Э. Комлев. – Оренбург: ОГАУ, 2015. –316 с.

6. ҚР «Ақпараттандыру туралы» ҚРЗ 24.11.2015 ж. № 418V Заңы [электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418 (қол жеткізу күні: 01.04.2025)

7. Никуличева А.А., Вахитова Р.Р., Влияние цифровизации на развитие музейной коммуникации. Наука и практика в образовании: электронный научный журнал. 2022. Т. 3. № 5. 297-302 с. [электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-tsifrovizatsii-na-razvitie-muzeynoy-kommunikatsii (қол жеткізу күні: 27.03.2025).

8. Пичкурова И.А., Кутькина О.П. Информационно-коммуникационные технологии и их возможности в музейном мире. Вестник кемеровского государственного университета культуры и искусств. Журнал теоретических и прикладных исследований. 2020. № 53. С. 274-279

9. Шоққарина Г.С. Музей саласында заманауи технологияларды қолдану//Халықаралық «Қазақстан музей конгресі» материалдарының жинағы (2024 жылғы 23-24 қыр күйек). – Астана: ЖК «Бекзат», 2024. – 479-483 бб.

10. Экспомир [электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: https://expomir.ru/ (қол жеткізу күні: 05.04.2025).

11. Izi.travel [электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: https://izi.travel/ru/ee8c-aktyubinskiy-oblastnoy-istoriko-kraevedcheskiy-muzey/ru (қол жеткізу күні: 07.04.2025).

МУЗЕЙ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

Египетте теңіз түбінен үш көне мүсін шығарылды

Мысырдың солтүстігіндегі Александрия жағалауының маңында орналасқан Абу-Кира портында Жерорта теңізінің түбінен Ежелгі Египет пен Рим империясы дәуіріндегі үш алып мүсін шығарылды.

Мысырдың Туризм және көне жәдігерлер министрлігінің мәліметінше, мүсіннің бірі кварцтан, екіншісі граниттен, ал үшіншісі ақ мәрмәрдан жасалған.

Ведомство басшысы Шериф Фатхидің айтуынша, бұндай артефактілер соңғы 25 жылда алғаш рет Жерорта теңізінен шығарылып отыр.

Дереккөз: «Известия» сайты

БІР ЖӘДІГЕР ТАРИХЫ

КАРТА ЭНТОНИ ДЖЕНКИНСОНА 1562 ГОДА

Айгуль Кадыльчина
Актюбинский областной историко-краеведческий музей
г.Актобе

Человечество нуждалось в картах всегда. Сотни лет назад мореплаватели и путешественники уже нанесли расположение материков, большинства островов, крупных рек и гор. Карты были одним из важнейших изобретений человека на протяжении тысячелетий, позволяя людям объяснять окружающий мир и ориентироваться в нем. Когда и как были составлены самые ранние карты, неясно, но считается, что карты местного рельефа были независимо изобретены многими культурами. Первые карты появились тысячи лет назад. Самые ранние сохранившиеся карты включают наскальные рисунки, гравюры на бивнях и камнях. Карты широко создавались в древнем Вавилоне, Греции, Риме, Китае и Индии. На самых ранних картах не учитывалась кривизна земной поверхности, так как форма Земли была неопределенной. Конечно, это были непривычные в современном понимании карты, а скорее схемы, где прямыми и волнистыми линиями изображались изгибы рек морей, вершины гор и т.д. История карт началась с двумерных чертежей. Однако, начиная с эпохи классической Греции, карты больших регионов, и особенно мира, использовали проекцию модели земного шара, чтобы контролировать распределение неизбежных искажений на карте. По мнению некоторых учёных картирование представляет собой значительный шаг вперёд в интеллектуальном развитии человечества.

В период Великих географических открытий для масштабного изучения и нанесения на бумагу множество географических объектов были изобретены компас, телескоп и другие навигационные приборы. Середина прошлого тысячелетия считается расцветом картографии. Картография – наука об исследовании, моделировании и отображении пространственного расположения, сочетания и взаимосвязи объектов и явлений природы и общества, является неотъемлемой частью человеческой жизни и истории. Примерно в то время были изобретены основные картографические проекции, математические методы и принципы построения карт. Но все равно этого было недостаточно, чтобы создавать точные карты.

Новый этап в картографии начался с топографической наземной съемки местности, а позже и аэросъемки. Первые снимки труднодоступных участков были сделаны с борта самолета в 1910 году. Сейчас наземной и аэросъемкой занимаются все меньше, а на смену им пришли спутники дистанционного зондирования Земли. Спутниковые снимки открывают перед современными картографами намного более широкий спектр возможностей. На основе спутниковых снимков и замеров местности создаются векторные карты, которые потом продаются компаниям, печатающим бумажные карты или создающим картографические сервисы. В настоящее время картографирование в значительной степени зависит от компьютерного программного обеспечения для разработки и предоставления разнообразных услуг, которое зародилось еще в конце прошлого века.

Начало развития картографии в Казахстане связано с российской и советской картографией.

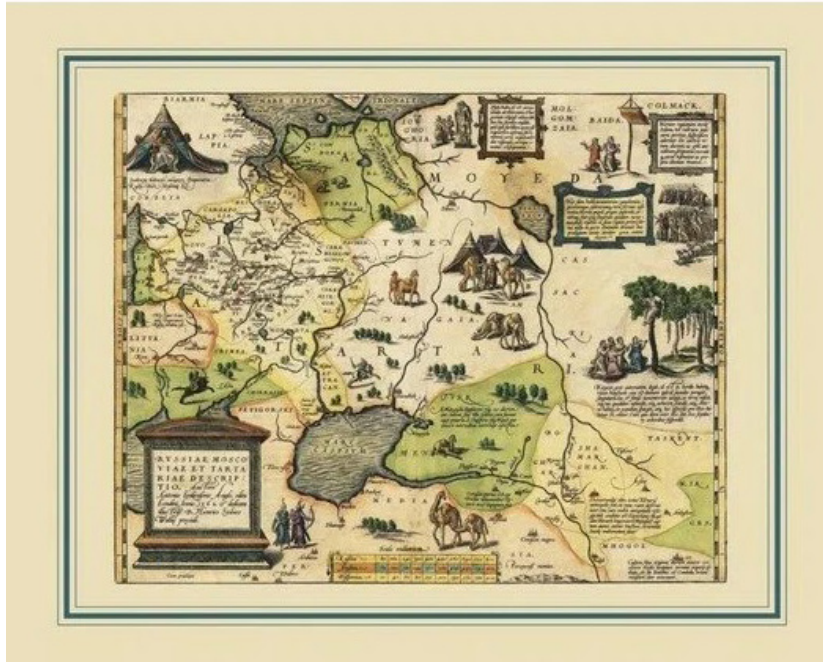

Первую известную карту Казахстана создал английский посол Энтони Дженкинсон. Это – уникальное изображение территории Казахстана того времени, ценный исторический источник.

В 1672 году С.У.Ремезовым была составлена оригинальная по тому времени карта размещения народностей Сибири в прилегающих районах Европейской России и Средней Азии. В 1914 году на Азиатскую часть России, в частности на территорию Казахстана, был составлен «Атлас Азиатской России». В нём было много специальных отраслевых карт и порайонные карты землепользования.

В фонде областного музея в коллекции географических карт хранится копия Карты Русского государства и Средней Азии 1562 года, составленная английским путешественником-купцом Энтони Дженкинсоном.

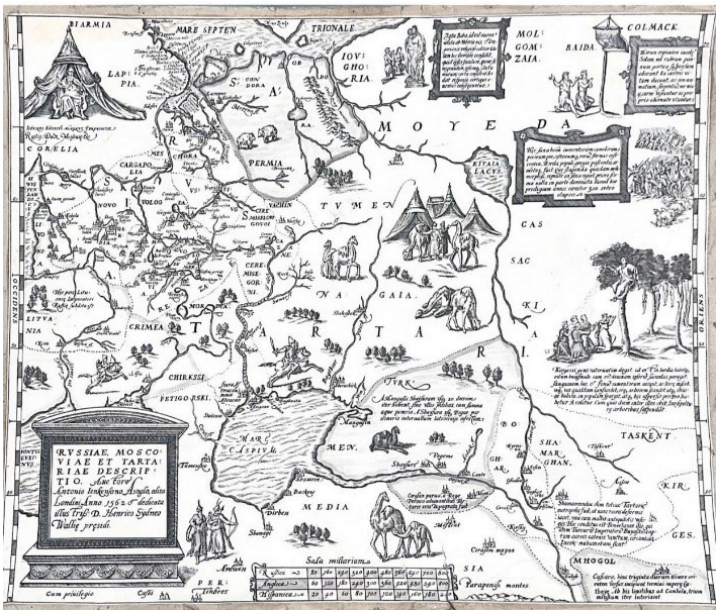

Копия написана художником А. Алабиным в 1966 году. Копия представляет собой настенную карту размерами – по горизонтали 60см на 53см по вертикали. На внутренней вертикальной части рамки вычерчена широтная разметка. По центру каждой из сторон рамки обозначены стороны света. На черно-белой версии (копии) все четко рассматривается и можно уверенно определить насколько внешний вид оригинала (фото представлено выше в тексте) богат декоративностью: карта усилена раскраской и множеством всевозможных бытовых, жанровых и батальных сценок и тексты – помещенные в рамки латинские надписи [1].

Энтони Дженкинсон (1529/1530 - 1610/611) – английский дипломат и посол в Российском государстве, путешественник, купец [2].

Дженкинсон в Лондоне в 60-х годах XVI века издал карту России, Каспийского моря и Средней Азии под названием Nova Absolutaque Russiae, Moscoviae et Tartariae descriptio. Один прекрасно сохранившийся экземпляр этой оригинальной карты Дженкинсона в середине 90-х годов XX века нашелся в Польше и был приобретен Библиотекой Вроцлавского университета у частного владельца. Карта датирована 1562 годом и была издана в Лондоне в 1570 году для «Великого Атласа» нидерландского картографа Абрахама Ортелиуса «Theatrum Orbis Terrarum». Карта имеет пять известных оттисков, которые отличаются либо иной цветовой гаммой, либо более глубокой графической прорисовкой рисунков, либо монохромной (черно-белой) версией. Карты Ортелиуса хорошо представлены в мировых картографических коллекциях. Таким образом, это была первая карта, созданная на основе реальных исследований, сделанных во время путешествий английского дипломата, купца и путешественника Энтони Дженкинсона. (Карта Московии и Тартарии, составленная Энтони Джекинсоном в 1562 году, из атласа Ортелиуса «Theatrum Orbis

Terrarum») [3].

В 1558 году Дженкинсон выехал из Москвы и совершил путешествие по рекам Ока и Волга до Астрахани, затем пересёк Каспийское море, вошёл в Мангышлакский залив, где сошёл на берег полуострова Мангышлак. Вышел на берег в старом Мангишлаке, иначе Сарташем (Пристань Сарташ (Желтый Камень) получила наименование от небольшого Восточный Каратау и далее к узловой точке у родника Чепе (современный поселок Шетпе, Казахстан), называемом и лежащем при входе в залив Кочак (73,9 км на северо-восток от Актау). Дженкинсон ездил в Бухару, но столкнувшись с рядом серьёзных препятствий и угроз от отдельных групп степных кочевников, он возвратился, не достигнув поставленной цели. Англичане не были остановлены сею неудачею и впоследствии неоднократно пытались утвердить торговлю на западных и южных берегах Каспийского моря. (Записки Императорского русского географического общества, 1883 г. Том 10, стр. 435) [4].

Энтони Дженкинсон основательно изучил русские и татарские земли, Каспийское море и Среднюю Азию. Он несколько раз бывал в России и создал одну из самых известных европейских карт Московии 16-го века. Дженкинсон использовал старые русские чертежи московских земель как основу, к которой добавил собственные наблюдения. На его «Карте России, Московии и Тартарии» (1562) последней названы земли к северу от Каспийского моря. Энтони описал подробно очертания Каспия и пытался воспроизвести сложную сеть дельты Волги. Современных географов и историков поражает точность нанесения Волги на карту, необычная для того времени. Это объясняется тем, что Дженкинсон составлял карту по своим впечатлениям и зарисовкам.

Карта украшена рисунками с пояснениями к ним, как принято было в те века в картографии. Это своеобразные комментарии, рассказывающие вкратце о жителях или обычаях какой-либо территории. В левом нижнем углу указано название карты и авторы: (Russiae, Moscoviae et Tartariae descriptio. Auctore Antonio Ienkensono Anglo, edita Londini Anno. 1562 et dedicata illustriβ: D. Henrico Sÿdneo Walliae praesidi). В левом верхнем углу изображен Иван Грозный, восседающий на раскошном троне под шатром и прописана надпись с указанием титула, в которой он именуется императором, согласно международному этикету, признанному в Англии: Ioannes Basilivs Magnus Imperator Russie; Dux Moskovie». То есть «Иоанн Базилевс Великий Император Руси и князь Московский. «Басилевс» – это титул византийских императоров, а императором он назван от «царя» (а «царь» это – от «Цезарь»). Удивительный титул, признающий и императорское достоинство русского царя.

Дженкинсон создал эту карту в результате своих экспедиций в поисках сухопутного торгового пути в Китай. Английский путешественник 4 раза посетил этот регион Евразии, в период с 1557 по 1571 годы. Именно его сведения, его графические зарисовки государственного устройства, военного, экономического, культурного быта казахов легли в основу карты Ортелиуса в качестве иллюстраций. Это одна из красивейших карт Средних веков, где указано Казахское государство. Карта богато иллюстрирована. Каждое государство, указанное на карте, снабжено тематической, содержательно насыщенной иллюстрацией.

Земля казахов вполне логично обозначена как Cassakia (Казакиа - Казахия). Государство Cassakia на карте написано в четыре ряда, сверху вниз по слогам Cas-sak-ki-a. На северо-западе государство Ногаев (Nagaia), на юго-западе – государство Туркмен, на севере – государство Калмыков (Baida Colmack). Английский купец Э.Дженкинсон, посетивший в 1558-59 годы Среднюю Азию отзывался о «Кассаках маголитовой веры, как весьма сильном и многочисленном народе».

...А на карте, изданной в Лондоне в 1852 году английским торговым агентом Антонио (Энтони) Дженкинсоном, приведена на пространстве к северу от Сырдарьи надпись «cassak», т.е. казах [5].

Ученый Мухит-Ардагер Сыдыкназаров отметил: «В 1558 году экспедиция Дженкинсона уехала, чтобы исследовать и найти новые рынки сбыта в Азии, и найти кратчайший сухопутный путь в Индию. Он естественным образом пролегал через земли Қазақии. С Хак-Назар ханом наладил теплые, прагматичные отношения и заручившись его охранной грамотой, смог безопасно под выделенной ему охраной путешествовать и изучать страну его дипломатического пребывания. Англичанин создал ее когда искал в Азии новые рынки сбыта» [6].

Позднее карту дополняли, вносили в нее поправки в угоду политическим интересам или связанные с новыми открытиями. Копии оригинальной карты Энтони Дженкинсона встречаются достаточно редко, так как ее изначальный вариант был установлен только в

конце прошлого века. Именно поэтому эта карта ценна как наглядный материал, помогающий открыть новые страницы истории. Карта будет великолепным подарком как ценителю истории, так и любителю антиквариата.

Список литературы и источников:

1. Книга учета основного фонда №4 – ГКП-5151.

2. Фото Энтони Дженкинсон. Источник: Wikimedia Commons

3. «История Казахтана в русских источниках, 1 том «Посольские материалы русского государства (XII-XYII вв.)», Алматы, 2005, 433 с.

4. Информационное агенство ИА El.kz (https://el.kz/ru/)

5. Ярошенко О.Г., Жумагалиев Н.Н. О48. «Ойыл. История в архивных документах» – Актобе, 2019. – 14 с.

6. https://ru.ruwiki.ru/wiki/Дженкинсон Энтони.

ҚАРШЫН

Марат Шөмекей
Жалағаш аудандық тарихи-өлкетану музейі
Қызылорда обл.

Қаршын – көрпе-төсек салатын қоржын тәрізді қап. Ол аткөліктерге (түйе, жылқы, өгіз мен басқалар) жолаушы көрпе-төсектерді ерге тең артып немесе бөктеріп тасымалдауға және төсекағашта жинастырып сақтауға арналған.

Бір қалталы бұл бұйым екі қабатты, қалың әрі берік матадан тігілген. Қаршынның негізі саналатын қалта тұсы қап тәрізді тұтас болып келеді. Негізгі беті мен екі бүйірі тұскілем тәрізді жасалып, оларға «төрткүл» өрнегі құрақтала тігілген. Негізгі бетінің жиектері айналдыра қаракөк түсті, қалың әрі берік шибаркыт матамен безендірілген. Артқы жағы – арқалығы – қоңыр түсті, қалың әрі мықты матадан тігілген. Қаршынның ішкі бөлігі ақ түсті, қалың және берік бидайшүберек матамен астарланған.

Баулары қоңыр түсті, қалың әрі берік матадан жасалып, қаршынның аузының ішкі жиектеріне қапсарлана тігілген. Бұйым мата материалынан пішу мен тігу әдісі арқылы жасалған. Оның өлшемдері: 80х75 см және 80х40 см; бауларының ұзындығы – 1 метр, ал ілгектері – 7 см.

Аталған қаршынның жасалу мерзімі шамамен XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басына жатады. Бұйым өте ескі болғандықтан, оның беттері тозған, қалтасының кейбір тұстарының тігісі сетінеп, бау мен ілгектерінің кейбір жерлері жыртылған.

Бұл қаршын 2024 жылы Қызылорда облысы, Жалағаш ауданы, Бұқарбай батыр ауылының тұрғыны, Бұқарбай батыр Естекбайұлының шөбересі Асылхан Алданазаровтан (руы – Теке Табын) «Бұқарбай батыр музейінің» экскурсоводы Мереке Әбілдаева арқылы сыйға беріліп, аудандық музейдің негізгі қорына қабылданды.

Бұқарбай батыр Естекбайұлы (1812-1898) – Кенесары Қасымұлының он жыл бойы сенімді серігі, хан Кененің соңғы демі қалғанда қасында бірге шайқасқан батыр қолбасыларының бірі. Бұқарбайдың бел баласы Алданазар да батыр әрі би болған тұлға. Жалағаш музейіндегі аталған сирек кездесетін, көне әрі ерекше бұйым Алданазардың отбасында жасалып, қолданылған.

ҚОР ҚАЗЫНАСЫ

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЕ АЙШИ ГАЛИМБАЕВОЙ В ФОНДАХ ПАВЛОДАРСКОГО ОБЛАСТНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО МУЗЕЯ ИМЕНИ Н. НУРМУХАММЕДОВА

Гульнара Аубакирова
Павлодарский областной художественный музей им. Н. Нурмухаммедова
г. Павлодар

Зарождение казахского изобразительного искусства пришлось на период XX века, когда завершилась борьба разных художественных течений и произошла кристаллизация их в искусство социалистического реализма.

Казахское народное искусство стало для многих художников отправной точкой в творчестве, как источник аутентичного воплощения эпоса с условностью и декоративизмом.

Становление национальной живописи и формирование первых профессиональных художников в Казахстане происходило на основе заимствования визуальных элементов в народном прикладном искусстве. Как отмечала Е. Малиновская, самоопределение школы опиралось не на конкретные исторические прототипы, а было обусловлено привлечением целого комплекса народных художественных традиций. Сознательное и подсознательное воздействие декоративного искусства выступало мощным фактором становления творческой индивидуальности художников.

Айша Гарифовна Галимбаева (1917-2008) родилась в станице Надеждинской, Пржевальского уезда, Семиреченской области. В 1943 году окончила Алма-Атинское художественное училище и в 1949 году – художественно-декоративное отделение ВГИК (Москва). Советская и казахская художница кино, живописец. Начала творческую деятельность на киностудии «Казахфильм», где выполнила эскизы к фильмам «Поэма о любви» (1954), «Девушка-джигит» (1955), «Это было в Шугле» (1955). Автор альбома «Казахский народный костюм» (1976). Заслуженный деятель искусств Казахской ССР (1961). Народный художник Казахской ССР (1967). Первая профессиональная художница-казашка.

Её творчество, отличающееся яркими красками и глубоким национальным колоритом, отразило формирование казахстанского искусства, как синтез национальной и универсальной художественных традиций. Орнаменты, костюмы, посуда, как элементы бытовых сцен, несут глубокий культурный смысл, отражая идентичность казахского народа. Использование текстур и сочетания цветов подчёркивают связь с национальным искусством, делая её работы уникальными. Изучая живописные произведения, попадаешь под очарование войлочных катаных ковров – текеметов, в которых переплетаются и взаимопроникают цветосочетания натурального и крашеного войлока.

В фондах Павлодарского областного художественного музея им. Н. Нурмухаммедова хранится 9 живописных произведений, поступивших в 1960-1980-е годы XX века. С Айшой Гарифовной музейщиков долгое время связывала большая дружба и теплые отношения. В архиве хранятся личные письма художницы директорам музея и поздравительные открытки коллективу музея, но все они об одном: о работе, о формировании музейной коллекции, о художественной жизни в Алма-Ате.

Последняя закупка у автора – произведение «Беседа» была сделана музеем в 1988 году. Живописные произведения А. Галимбаевой, хранящиеся в Павлодарском художественном музее: «Портрет цыгана» 1953 года, «Портрет матери» 1956 года, переданы 1966 и в 1969 годах от Художественного фонда КазССР, «Портрет матери М. Маметовой», 1975 года, натюрморт «Цветы» и большая работа (170х160 см.), «Весна» были закуплены в 1978 году. Работа «Чаепитие» 1984 года, приобретение датируется 1986 годом.

Основная тема, прослеживаемая в произведениях Айши Галимбаевой – судьба женщины-казашки, начиная с детского возраста до умудренной жизненным опытом бабушки. Не случайны парные и множественные портреты – фигуры статичны, лица приветливы и спокойны. Цветовое решение яркое, позитивное. Портреты

молодых девушек обычно выполнены на фоне весенних цветущих садов или украшенных буйным цветением летних парков.

Центральным в творчестве А. Галимбаевой становится образ казахской женщины. Ее картины и портреты, собирательные или остро индивидуальные, не связанные между собой сюжетно, в целом образуют тематическое, образное, идейное единство, в совокупности раскрывают, характер казашки, ее жизнь, счастливую судьбу в советское время.

Традиционное чаепитие превращается в тихий диалог художника и зрителя. На столе все необходимые атрибуты, женщины в национальной одежде, цвета естественны, спокойны.

Погружение в лирический пейзаж с цветущими садами, цветочные натюрморты, обилие фруктов и яблок – это и решение живописных задач, а также восхищение жизнью, красотой и богатством природы. Присущий творчеству Айши Галимбаевой символизм раскрывается через орнаменты, поддерживающие связь с национальным искусством.

Натюрморты по-настоящему декоративны, нарядны, праздничны и выразительны. Они очень своеобразны как по выбору предметов для изображения, так и по отношению художницы к ним. И очень современны по характеру исполнения, по смысловым акцентам, по чувствам, выраженным в них.

Картина «Натюрморт с чайником» (1964-1965, графика, бумага, акварель, пастель, 53,5х72,5) представляет собой яркий пример ее мастерства в жанре натюрморта, где она с любовью и вниманием передает красоту повседневных предметов. На картине изображены чайник и чашка на подносе и яблоки, расположенные на столе с цветным покрывалом. Цветовая палитра включает насыщенные оттенки красного, синего и зеленого, создавая ощущение праздничности и свежести. Художница использует энергичные пастозные мазки и свободное обращение с формой, что подчеркивает фактуру предметов и их эмоциональную выразительность. Эта работа отражает ее способность находить красоту в обыденных вещах, наполняя их глубоким смыслом и теплом.

Натюрморт «Цветы» (1977, картон, смешанная техника, 82х80, 635-ж) - это яркий пример ее мастерства в жанре натюрморта, созданный в 1977 году. На полотне изображена композиция с букетами цветов, размещенными в вазах, включающая красные, желтые и белые оттенки. Фон выполнен в абстрактной манере с использованием синих и оранжевых тонов, что создает контраст и подчеркивает насыщенность цветов. Художница применяет энергичные пастозные мазки, что характерно для ее стиля, создавая ощущение праздничности и свежести. Эта работа отражает ее глубокую любовь к цветам и

способность импровизировать, черпая вдохновение из внутреннего видения, а не только с натуры.

Картина «Подруги» (1970, холст, масло, 124х130, 442-ж) представляет собой живописное полотно, где центральное место занимают две женские фигуры, изображенные в платьях с яркими цветочными узорами, напоминающими национальные мотивы. Девушки стоят близко друг к другу, что подчеркивает их эмоциональную связь и дружбу, что, вероятно, и отражено в названии произведения. Их позы спокойные, руки одной из них нежно держат красный цветок, добавляя сцене теплоты и лиризма. Фон картины наполнен пышной растительностью: деревья с розовыми и белыми цветами, возможно, вишни или яблони, переплетаются с зелеными листьями, создавая ощущение весенней свежести и природной гармонии.

Цветовая палитра картины богата и разнообразна: доминируют мягкие розовые и зеленые тона, дополненные синими и фиолетовыми акцентами в одежде и фоне. Художница использует энергичные, пастозные мазки, что характерно для ее манеры письма, позволяя цветам сливаться и создавать динамичные переходы.

Айша Галимбаева, как мастер цвета, мастерски играет с оттенками, создавая ощущение света и воздуха. Красные узоры на платьях девушек контрастируют с природным фоном, подчеркивая их значимость в композиции. Работа передает не только портретный образ, но и глубокое чувство связи с природой и культурой. Эта картина создана под влиянием ее любви к национальному искусству и вниманию к деталям традиционного быта, что прослеживается в декоративных элементах одежды и окружения.

Живописная работа «Весна» (1977, холст масло, 170х160, 636-ж) представляет собой экспрессивное полотно, полное эмоциональной насыщенности и природной гармонии. Композиция строится через образ цветущего сада, где слева раскинулись деревья с пышными белыми и розовыми цветами, напоминающими весеннее цветение вишен или яблонь.

Их кроны, выполненные мягкими, пастозными мазками, переливаются оттенками розового, белого и легкими зелеными акцентами, создавая ощущение воздушности и легкости.

В центре видны человеческие фигуры, стоящие близко друг к другу. Их силуэты слегка размыты, акцент делается не на деталях, а на передаче эмоций и атмосферы. Фигуры окружены легкой дымкой, которая сглаживает контуры и усиливает ощущение глубины, создавая иллюзию удаленности.

Цветовая палитра картины богата и разнообразна: розовые и белые тона цветущих деревьев переплетаются с красными акцентами листвы, зеленой травой и синими тенями, которые добавляют прохладу. Художница использует энергичные мазки, накладывая краски слоями, что придает работе текстурность и движение. Небо, едва проглядывающее сквозь ветви, окрашено в мягкие голубые и фиолетовые оттенки, что усиливает контраст с яркими передними планами. Картина передает ощущение обновления, умиротворения и связи человека с природой.

Творчество А. Галимбаевой многообразно по жанрам, по живописным задачам, по техническим приемам. Все ее работы объединяет поэтичность

образов, красочность, жизнерадостность, живописная сила и национальное своеобразие, проявляющееся в выборе персонажей и сюжета, пейзажного мотива, предметов для натюрмортов и их трактовки.

Айша Галимбаева – не только живописец-станковист, но и художник кино. Она окончила ВГИК и работала на киностудии «Казахфильм». В числе её эскизов – фильмы «Поэма о любви», «Девушка-джигит», «Песни Абая», где она создала цикл картин по мотивам сцен (такие как, «Суд биев», «Свадебный вечер», «Встреча», «Той», «Айтыс»).

«Той чабанов» (1966, бумага, гуашь, 83х66), один из эскизов к кинофильму «Поэма о любви», находится в Павлодарском областном художественном музее им. Н.Нурмухаммедова. Здесь изображена сцена праздника – события, где люди представленные в вихре танца, играют центральную роль.

Айша Гарифовна Галимбаева – большой знаток не только истории народного быта, прикладного искусства, она великолепно понимала музыку, сказания и легенды казахского народа, часто создавала эскизы костюмов для казахских танцев, поставленных коллективами «Казахконцерта» или Республиканской филармонии. Используя новые ткани, стилизуя традиционные образцы народной одежды, художница создавала сценические, удобные для танца, нарядные костюмы.

В 1958 и 1976 годах в Алма-Ате был издан альбом А. Галимбаевой «Казахский народный костюм», в который вошли рисунки женских и мужских костюмов, праздничных и обыденных. Рисунки ценны не только с художественной, но и с историко-этнографической точки зрения. Исполняя рисунки костюмов, художница всякий раз стремилась создать и образ человека, носящего эту одежду. Альбом 1976 года с дарственной подписью самой художницы хранится в фондах музея.

В течение многих лет Айша Галимбаева преподавала в Алма-Атинском художественном училище и вела классы рисования и живописи в Казахском педагогическом институте. Являясь членом актива Общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами, депутатом Алма-Атинского городского Совета народных депутатов, художница принимала самое горячее участие в общественной жизни своего города и своей республики.

Искусство А. Галимбаевой – это праздничное искусство, ставшее для зрителей предметом эстетической радости и восхищения. Она словно сама была воплощением казахской культуры – не только в своих картинах, но и в жизни. Её узнавали издалека: яркие платки, свободные халаты, нарядные жилеты, вышитые вручную орнаменты. В её облике сочетались тепло земли и колорит неба, традиция и личная свобода. Она не просто носила одежду – она жила в ней, будто бы продолжала свои полотна на ткани. Айша Галимбаева умела видеть в орнаменте больше, чем украшение, для неё это был язык, с которым она говорила о казахской душе. И в её картинах, и в её личной эстетике чувствуется тонкая связь с национальным костюмом, с тем, как одевались наши бабушки, прабабушки. Одежда для неё – это тоже искусство, не мода, не костюм, а живое продолжение человека. Интерес к традиционной казахской одежде растёт постоянно. Художники, дизайнеры, исследователи и просто влюблённые в культуру люди всё чаще обращаются к этому наследию, чтобы не забыть, чтобы вдохновиться, чтобы почувствовать себя частью исторического наследия предков.

Это наследие сохранено Айшой Галимбаевой в ее работах, где она говорит языком цвета, живого образа, материальности предметов. Суть ее творчества одна: любовь к родной земле и гордость за свою культуру.

МУЗЕЙ ҚОРЫНДАҒЫ СҮЙЕКТЕЛГЕН БҰЙЫМДАР

Гүлзира Урдашева
Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі
Ақтөбе қ.

Сүйек ұқсату өнері – дәстүрлі қазақ қолөнерінің ерекше әрі нәзік түрі. Бұл өнер қазақ халқының мәдениетінде маңызды орын алып, көшпелі тұрмыстың көркемдік ерекшеліктерін айқын көрсетеді. Қазақ халқы өз күнкөрісіне қажетті үй-жай салуды, киім тігу мен азық-түлік өндіруді кәсібіне айналдыра отырып, тұрмыста оларды тиімді пайдаланып қана қоймай, әсем әрі сәнді бұйымдар жасап, өмірге ерекше сән-салтанат қосқан. Бұл өнерде негізінен малдың – ірі қара, түйе немесе қойдың сүйегі өңделіп, тұрмыстық бұйымдар, әшекейлер, музыкалық аспаптардың бөлшектері, сондай-ақ көркемдік сәндік заттар жасалады.

Сүйек өңдеумен айналысатын шеберді сүйекші деп атаған. Бұл өнер түрі мал шаруашылығымен тығыз байланысты болып, сүйек, мүйіз, жауырын сияқты малдың сүйегін өңдеу арқылы түрлі тұрмыстық және сәндік бұйымдар жасауға негізделген. Ата-бабамыз сүйек өңдеуді және одан жасалған бұйымдарды киелі деп санап, ерекше наным-сеніммен құрметтеген. Ел арасында ру мағынасында қолданылатын «сүйек», «сүйектес», «сүйегі бір» сияқты атаулар бар. Сонымен қатар, туыстық қатынасты нығайту мақсатында «сүйек жаңғырту» деген ұғым да қолданылады.

Дәстүр бойынша, жауырыншы деп аталатын болжаушылар сүйектің белгілеріне қарап, ауа райы, жұт, көші-қон сияқты оқиғаларды болжаған. Бұнымен бірге, қазақ халқы асық, бесіктің астына салатын шүмек, шақша, тарақ және тұяқтас аспабын негізінен сүйектен жасайтын болған.

Шеберлер тілінде сүйек кесінділерін ағаш бетіне орнату сүйек шабу деп аталады. Осыған байланысты «сүйек шапқан кебеже», «сүйек шапқан сандық» деген атаулар қалыптасқан. Алайда кейінгі уақытта бұл атаулар сирек қолданылып, олардың орнына «сүйектелген кебеже», «сүйектелген сандық» деген тіркестер кеңінен қолданылады (Энциклопедия 5 том., 2017, 219-б.).

Алғашында сойылған малдың қабырғаларын пышақ ретінде, жіліктерін шоқпар ретінде, бас сүйектің ми қатпарын ыдыс ретінде, ал жауырындарды қалақ ретінде пайдаланған. Уақыт өте келе адам сүйекті сүйекпен жону, таспен егеу, отқа күйдіру сияқты әдістерді ойлап тапты. Соның нәтижесінде сүйек пен мүйізден түрлі қолөнер бұйымы жасала бастады.

Сүйек ұқсату барысында шеберлер түрлі әдіс қолданған. Үй бұйымдарын әсемдеуде негізінен жылқы мен түйе сүйектері пайдаланылған. Бұның себебі – осы малдардың сүйектерінде қара кемік болмайды және уақыт өткен сайын сарғыш тартып, бұйымдар әсем әрі тартымды көрінеді деп есептелген. Малдың жауырын сүйектері мен қабырғалары жиі қолданылғанымен, кейде бұйымдарды әсемдеу үшін жіліктің қақ сүйегі де пайдаланылған. Әсіресе, қыста соғымға сойылатын ірі жылқы мен түйенің жарамды сүйектерін тастамай, мұқият жинап отырған. Шеберлердің айтуынша, шикі сүйектерге қарағанда, асылған еттің сүйектері өңдеуге қолайлы болады. Егер семіз соғымның сүйектері майлы болса, оларды артық майдан арылту мақсатында өңдеу алдында бірнеше сағат суға қайнатып алады. Сүйекті пайдалану алдында суға қайнатудың тағы бір себебі – кеуіп қалған сүйекке қарағанда, қайнатылған сүйекті өңдеу әлдеқайда жеңіл болады. Алдымен жылқы мен түйе жауырындарының кеміксіз, қақ сүйегінің екіге жарылатын жалпақ жақтары мен қабырғалары қол арамен кесіліп, кесінділер кеміктен толық тазаланады да, содан кейін ғана жұмыс басталады (Х. Арғынбаев., 1987, 83-б.).

Әсемдейтін бұйымдардың ыңғайына қарай, дайындалған сүйектерден мүмкіндігінше көлемі біркелкі тікбұрыш, төртбұрыш, шаршы, үшбұрыш немесе ромб тәрізді әшекейлер кесіліп алынады. Олардың беттері тегістеліп, өңделеді. Сүйек әшекейлерді ағаш бұйым бетіне шеге арқылы бекітетіндіктен, шеге қағылатын жері жіңішкелеп тесіліп алынады. Бұған қоса, сүйек бетіне жүргізілген бедерлі оюлар қызыл, қоңыр, жасыл бояулармен боялады. Сүйек әшекейлерімен әсемделетін үй бұйымдарының түрі көп. Олардың ішінде көбінесе кебеже, төсағаш, сандық, ер, піспек, адалбақан, қантшаққыш, домбыра және т.б. кездеседі. Сүйекті түзеп, жонып, тегістейтін құралды бастырық немесе қысқы деп атайды. Жалпы, сүйекті жону, өрнектеу, шегелеу және сүйекке күміс қақтау жұмыстары ерекше шеберлік пен дәлдікті талап етеді (А.А. Абросимова, Н.И. Каплан, Т.Б. Митлянская., 1989, 36-б.).

Сүйектен жасалатын бұйымдар бірнеше

топқа бөлінеді:

- Тұрмыстық бұйымдар: қасық, пышақ сабы, ине қадағыш, тарақ.
- Әшекей бұйымдар: білезік, сырға, тұмар, шашбау, моншақ.
- Музыкалық аспап бөлшектері: домбыра, қобыз сияқты аспаптардың шегін ұстайтын бөлшектері сүйектен жасалуы мүмкін.
- Сәндік бұйымдар: тұмарша, кестелі сүйек қаптамалар, сандықтың немесе ер-тоқымның сүйекпен көмкерілген бөлшектері. (Қ.Әмірғазин., 2004, 76-б.).

Сүйектермен қатар, шеберлер мүйізді де қажетті заттарды жасау үшін пайдаланған. Мүйіз сүйекке қарағанда жонуға, июге, қалыпқа салуға, тесуге және шегелеуге ыңғайлы болып келеді. Үй жануарларының мүйіздерін тиімді пайдалану үшін оларды жинап, үнемі көлеңкеде сақтау қажет. Өйткені далада көп жатып, құрап кеткен мүйіздер жарамсыз болады. Суыған мүйізді пышақпен, егеумен, шыны сынығымен және киізбен өңдеген. Мүйізден түрлі пайдалы зат жасалған. Мысалы, сиыр мүйізінен тарақ, ақбөкен мүйізінен қамшы сабы, ал арқар мен таутеке мүйіздерінен пышақ, семсер, қанжар, қылыштың сабы жасалған (С. Қасиманов., 1962, 84-б.).

Қазақстан аумағында сүйек өңдеу өнерінің ең алғашқы археологиялық деректері Орталық Қазақстандағы Беғазы-Дәндібай дәуіріне жататын Кент қалажұртынан табылған. Онда ою-өрнектермен безендірілген сүйек пен мүйізден жасалған бұйымдар табылды. Мамандар бұл сүйек өңдеу жәдігерлерінің нақты мақсатын анықтай алмады. Сондай-ақ, осы қоныстың қазу барысында археологтар сүйек өңдеу өнерінің автохтондық сипатын дәлелдейтін көптеген құрал мен қалдықтар тапты. Алғашқы сүйектен жасалған бұйымдар қатарына қазіргі таңда Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі қорында сақталған сүйекті қасықтарды жатқызуға болады.

Сүйек қасықтар

Олар Сынтас 1 қорғаны, №1 қорғаннан табылды. Б.з.д VI-V ғғ. 1973-74 жылдары Қазақ КСР Ғылым академиясы Шоқан Уәлиханов атындағы археология-этнография институтының маманы, тарих ғылымдарының кандидаты М.Қ.Қадырбаев бастаған экспедиция Сармат тайпалары жерленген «Бесоба» және «Сынтас» қорғандарынан табылған ең көне қолөнер туындыларының бірі – скифтердің жануар түрінде бедерленген сүйектен жасалған қасығына мынадай анықтама берген: «Наиболее

(АОТӨМ, НҚТ-№11973, НҚТ-24)

искусная резьба по кости представлена на ложке из третьего погребения кургана. На широкой ее рукояти длиной 8,3 см и шириной 2,3 древний художник вырезал несколько изображений. Первая фигура – это лежащий волк с повернутой назад головой и оскаленной мордой. Шея и тело волка гравировано двумя параллельными линиями со штриховкой внутри. Следующее изображение – фигура орла с обращенной назад головой. Крыло этой птицы акцентировано косыми насечками, а оперение передано разными кружками в виде чешуек. Лапа орла гравирована как кольцо. Прямо под ней изображена такая же голова орла, в перевернутом виде, и древний мастер вырезал головку сайги, прямой рог которой заканчивается у передней лапы лежащего волка. Прямых аналогии ей нет, но изделие подобного типа из кости все-таки встречаются в совроматском мире прикладного искусства. Единственные экземпляры вещей в стиле «головоломки» известны и в других районах степной полосы Евразии, в частности в Центральном Казахстане и Туве» (Р. Ілиясова., 2001, 112-б).

Батыс Қазақстандағы ерте көшпенділердің ескерткіш орындарын зерттеу барысында көптеген жәдігермен бірге сүйектен жасалған заттар да табылды. Соның ішінде сүйек қасықтар Еуразия көшпенді тұрғындары үшін қолжетімді әрі өңдеуге ыңғайлы болды. Көшпелі сармат тайпаларының қоныстану аймағынан табылған бұл жәдігерлер көбінесе Батыс Қазақстан мен Оңтүстік Қазақстан өңірлерінде кездеседі. Табылған сүйек қасықтар ғалымдар арасында түрлі пікір туғызды.

Қасықтардың нақты функционалдық қызметі әлі күнге дейін толық анықталмаған. Мысалы, К.Ф.Смирнов оларды бояуларды сүрту немесе араластыру үшін қолданылған деп есептейді, ал М.Г.Мошкова сүйек қасықтар адам денесін бояу үшін де пайдаланылған болуы мүмкін деген пікір білдіреді. Себебі қазба жұмыстары кезінде табылған қасықтарда бояулардың қалдықтары да анықталған. Алайда В.К. Федоров бұл пікірлерге келіспейді. Ол өзінің «Совромато-Сарматские костяные ложки» еңбегінде К.Ф. Смирнов пен М.Г. Мошкованың пікірлерін толық мойындамайтынын білдірген. Ол замандағы бояулар қатты болғандықтан, сүйек қасықтар бояуды араластыруға жарамайтынын, ал түрлі жөн-жоралғы кезінде немесе дәрілік шөптерді езіп, жараға таңу үшін пайдаланылуы әбден мүмкін екенін алға тартты. Бұл тұжырымды сүйек қасықтардың қасынан табылған қарасора өсімдігінің дәндері дәлелдейді.

XX ғасырдың 70-80 жылдары көптеген материалдың жиналуына және елдегі жоғары оқу орындарындағы археология бөлімінің дамуына байланысты, бірқатар материал жинақталған болатын. Бесоба, Сынтас, Целинный-1, Танаберген қорымдарына жүргізілген археологиялық жұмыстар кезінде табылған сүйек қасықтар барлығы ер адамдардың жерленген жерінде жебе ұштарының үйінділерінің астыңғы жағынан табылып отыр. Осыған сүйене археолог М.Қ.Кадырбаев сүйек қасықтарды ер адамдар пайдаланды деген тұжырымға келеді. (Б.К. Даутеев., 110-б).

Сонымен қатар, музей қорындағы сүйектелген жәдігерлердің бірнеше түріне тоқталсақ:

Сүйектелген домбыра

Авторы: шебер Қ.Жилыбаев. Музейге 1978 жылы тапсырылған. Өлшемі - 103 см. Музыкалық аспаптар жасауда да сүйек кең көлемде пайдаланылған. Қобыз, домбыра, сыбызғы сынды аспаптарға сүйектен сәндік өрнектер салынып, дыбыс сапасын арттыру үшін сүйек тиектер қолданылған. Домбыраны сүйекпен әсемдеу – қазақ халқының көне дәстүрлі шеберлік өнерлерінің бірі саналады. Бұл әдіс домбыраның үн сапасын жақсарту, әуезділігін арттыру, бұнымен бірге оны эстетикалық жағынан көркемдеу мақсатында қолданылған. Домбыраның перне, тиек секілді кейбір бөлшегі көбіне қой, ешкі немесе бұғы сүйегінен жасалған материалдармен жабдықталған. Сүйектің тығыз әрі қатты материалы домбырадан шығатын үннің анық әрі қоңыр болуына ықпал етеді. Сүйектен ойып жасалған өрнектер домбыраны көркемдеп, әр беріп тұрады. Осындай аса шеберлікпен әсемделіп жасалған сүйектелген домбыра үлгілері қазіргі таңда облыстық музейдің экспозициясына қойылған (Каталог., 2013, 40-41-б.).

Сүйектелген қант шаққыштар

(АОТӨМ. НҚТ-504, 505, 506)

XX ғ. 1947 жылы тапсырылған. Қол тоқпақ бейнесіндегі қант шаққыштардың басы жұмыр келеді. Бұл – көне дәуірлерде немесе этнографиялық кезеңдерде кеңінен қолданылған тұрмыстық құралдардың бірі (Каталог., 2013, 41-б.). Мұндай құралдар көбінесе мал сүйектерінен, әсіресе ірі қара немесе түйе сүйектерінен жасалған. Әдетте жуан әрі қатты жілік, омыртқа, жауырын, тоқпан жілік тәрізді сүйектер пайдаланылған. Қант шаққыштар жақсы өңделіп, кейде сабы бар, балға тәрізді формада жасалған. Бұл қарапайым, бірақ аса тапқырлықпен жасалған тұрмыстық құралдардың бірі саналады.

Сүйектелген шай сандық

1947 жылы тапсырылған. XX ғасыр. Материалы: металл, ағаш, сүйек. (Каталог., 2013, 42-б.).

Сандықты сүйекпен әсемдеу – дәстүрлі қазақ қолөнерінің бір түрі. Бұл өнерде ағаштан жасалған бұйымдар (көбінесе сандықтар) мал сүйегімен өрнектеліп, көркемделеді. Әдіс қазақ халқының көне дәуірден келе жатқан ағаш ою және зергерлік

(АОТӨМ, НҚТ – 248 (36х51)

өнерімен тығыз байланысты. Сандықтың сыртқы көрінісін әсемдеу көркемдік құндылығын арттыру мақсатымен жасалған. Бұған қоса, сүйектелген сандық жеке адамның немесе отбасының әлеуметтік мәртебесін көрсеткен. Сүйекпен әсемделген бұйымдар көбіне дәулетті адамдардың үйлерінде болған. Олар той жасау, ұзату, жасау дайындау кезінде ерекше орын алған (Энциклопедия., 5 том, Алматы, 219-б).

Сүйектелген қамшы

(АОТӨМ, НҚТ – 17095)

Құралдың сабы сүйектен жасалған және 12 өріммен өрілген. Әрбір өрім 22 таспен әшекейленген, ал өрімдер ешкі терісінен иленген қайыспен біріктірілген. Құралдың ұшы мен түбіне мүйіз бекітілген. Авторы: шебер Е. Әбілов. Қамшының сабын сүйектеу әсемдікпен қатар, қолға ұстауға өте ыңғайлы және сүйек ұзаққа әрі ылғалға шыдамды болғандықтан ұзақ жылдар бойы қолдануға жарамды болған. Сондай-ақ, сүйекпен әсемделген қамшылар көбінесе құрметті сыйлық ретінде тартылып отырған (Каталог., 2013, 37-42 б.).

Сүйектелген шүмек

2014 жылы музей қорына сыйға тапсырылған. Шебері: Е. Әбілов. Шүмек сүйектен өңделіп жасалған. Ол қойдың жіңішке түтікшелі сүйегінен дайындалып, бесікпен бірге ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып беріліп келген. Шүмек ұлттық ою-өрнектермен әсемделген. 2012 жылы Ирандағы «Көкса» қаласында «ЮНЕСКО» сапа белгісін алған. Сүйектен шүмек жасау аса жоғары шеберлікті талап етеді. Сүйек жарықсыз және берік болуы қажет. Ол алдымен ыстық суға қайнатылады, содан кейін ағарту үшін күнге кептіріледі. Шүмектің орта тұсы тесіліп, тегістеліп, пайдалануға ыңғайлы етіп жасалады. Әр қолданған сайын маймен майлап отырады. Табиғи материалдан дайындалған шүмек баланың денсаулығына зиян келтірмейді.

Сүйек мұрындық

Түйені жетелеу және шаруаға көндіру үшін сүйектен жасалған мұрындық қолданылған. Мұндай мұрындық түйенің танауына өткізіліп, сыртынан жіп немесе арқан арқылы байланады. Бұл құрал түйені басқаруды жеңілдетіп, оны жетектеуге немесе байлауға мүмкіндік береді. Жүк тасымалдау кезінде түйенің бағытын өзгерту қажет болғанда, мұрындық арқылы тартып, бағытты өзгертуге болады.

Сүйек тарақ

(АОТӨМ, ҚҚТ – 8288 (12х8 см)

2020 жылы Г.Дәкешева музей қорына тапсырған. XX ғасырдың басында сүйектен жасалған тарақ. Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы, Молтық ауылының тұрғыны Зәлиха Қожбағанбетова (1904-1990 жж.) 1919 жылы шеберден сатып алып, өзі тұтынған. Кейін 1988 жылы немересі Оразғали Сұлушашқа берген. Кейін ол 2012 жылы қызы Гүлжайна Дәкешеваға табыстаған. Тарақтар көбінесе малдың жіліктерінен немесе басқа да мықты сүйектерінен жасалған. Олар қазақ халқының дәстүрлі тұрмысында кеңінен қолданылып, әрі сәндік, әрі тұрмыстық бұйым ретінде жоғары бағаланған. Кейбір сүйек тарақтар

ою-өрнектермен безендіріліп, иесінің әлеуметтік мәртебесін білдірген. Мұндай тарақтарды жасау үлкен шеберлікті талап еткен. Сүйекті өңдеу, тегістеу, тіс жасау және ою салу – барлығы қол еңбегімен атқарылған күрделі жұмыс болған.

Тұяқтас аспабы

(АОТӨМ, НҚТ – 17089)

Жылқы малының тұяғынан жасалған бұйым. Авторы: шебер Е. Әбілов. Тұяқтың бетіне қазақтың ұлттық ою-өрнектері бейнеленіп, реактивті химиялық әдіспен күйдірілген. Ою-өрнек сары түспен салынған. Дауылпазды қолға ұстауға ыңғайлы ету үшін оның екі жақ шетінен жұқа былғары өрім өріліп, екі шегемен бекітілген. Бұйым былғары қорапқа салынып сақталған. Тұяқтас – дәстүрлі қазақ халық музыка аспаптарының бірі. Аспаптың атауы малдың тұяғы («тұяқ») мен қатты затты («тас») білдіретін сөздерден шыққан. Ол негізінен жылқының немесе ірі қараның кептірілген тұяғынан жасалады. Тұяқтас – соқпалы аспап болып, көбінесе музыкалық шығармаларға сүйемелдеу ретінде пайдаланылады.

Тұяқтас халық билері мен ойын-сауықтарда ырғақ беру үшін, сонымен бірге балалар ойындарында кеңінен қолданылған. Қазіргі кезде этнографиялық ансамбльдер мен фольклорлық топтар құрамында маңызды аспап ретінде пайдаланылып келеді. Тұяқтас қазақтың музыкалық мұрасын сақтап, дәріптеуде үлкен рөл атқарады. Ол қолмен сілкіп немесе тұяқтарды бір-біріне соғу арқылы дыбыс шығарады.

Сүйектелген ертоқым

(АОТӨМ, НҚТ – 100084 (38х39 см)

1972 жылы жасалып, 1984 жылы музейге тапсырылған. Авторы: шебер Қ.Басшин. Бұғы сүйегінен жасалған.

Ертоқымды сүйекпен қаптау – бұл сәндік элемент қана емес, бұнымен бірге оның иесінің әлеуметтік мәртебесін, байлығын көрсететін көрініс болған (Каталог., 2013, 37-39-б.).

Сүйек ұқсату өнерін дамытуда Батыс Қазақстаннан шыққан белгілі шеберлердің үлесі зор. Облыстық музейдің экспозиция залында олардың еңбектері ерекше сақталған. Солардың ішінде Сұлтан Нұрымұлы мен Қарамұқан Басшиннің шығармашылығын ерекше атап өтуге болады. Қазіргі таңда сүйек өңдеу өнері дәстүрлі қолөнер түрі ретінде біртіндеп жоғалып бара жатқанына қарамастан, ол қайта жаңғырып, этнодизайн мен кәдесый бұйымдарының өндірісінде кеңінен қолданыс тауып келеді.

Сүйек өңдеу өнері – қазақ халқының көшпелі тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымын және эстетикалық талғамын айқын көрсететін маңызды мәдени дәстүр. Бұл өнер тек тұрмыстық бұйымдар жасаумен шектелмей, рухани және мәдени құндылықтарды сақтау мен ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге қызмет етеді. Сондықтан сүйек өңдеу өнерін жаңғырту мен дамыту – ұлттық мәдениетті сақтаудың әрі дамытудың маңызды қадамы саналады.

Сүйектен бұйым жасау – Ақтөбе облысының бай этнографиялық мұрасының бір бөлшегі. Бұл өнер халық пен табиғат арасындағы үндестікті, бұған

қоса шеберліктің жоғары деңгейін айқындайды. Оны сақтап, дамыту – мәдени мұрамызды болашақ ұрпаққа аман-есен жеткізудің сенімді жолы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. Алматы: «Өнер», 1987 ж. 83 б.
2. Каталог. Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі қорында сақтаулы дәстүрлі қазақ мәдениетінің этнографиялық бұйымдары. Ақтөбе: «Хабар Сервис» 2013 ж. 37-42 б.
3. Абросимова А.А., Каплан Н.И., Митлянская Т.Б. Художественная резьба по дереву кости и рогу. Москва: «Высшая школа» 1989 г. 36 б.
4. Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері. Алматы: «Қазақ мемлекеттік баспасы». 1962 ж. 84 б.
5. Ілиясова Р. Қазына. Алматы: «Зерде», 2001 ж. 112 б.
6. Әмірғазин Қ. Қазақ қолөнері. Алматы: «Дайк-Прес», 2004 ж. 76 б.
7. Даутеев Б.К. Біздің дәуірімізге дейінгі VI-IV ғғ. Батыс Қазақстан және Оңтүстік Орал ерте көшпенділерінің сүйек қасықтары//Ахинжановские чтения-2023: материалы международной научной конференции студентов и молодых ученых. (г. Алматы, 28-30 апреля 2023 г.) Институт археологии им. А.Х. Маргулана. стр. 110-112.
8. ҚР Мемлекеттік Орталық музейі. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия 5 том. Алматы. 219 б.

ОРИГИНАЛЬНАЯ ГРАФИКА КАЗАХСТАНА XX В. РИСУНОК И АКВАРЕЛЬ ИЗ СОБРАНИЯ ПАВЛОДАРСКОГО ОБЛАСТНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО МУЗЕЯ ИМЕНИ Н. НУРМУХАММЕДОВА

Елена Дубовая
Павлодарский областной художественный музей им. Н. Нурмухаммедова
г. Павлодар

Графика в собрании Павлодарского областного художественного музея насчитывает 3743 экспонатов, из них более 1500 произведений составляет оригинальная графика Казахстана – рисунок, акварель, гуашь, исполненные на бумаге или картоне.

18 декабря 1965 года Павлодарский областной музей был открыт для посетителей, и уже в первые годы сложились основные пути формирования коллекции – передачи из дирекций выставок, художественного фонда Союза художников, центральных музеев, подарки авторов и владельцев, закупки из мастерских художников.

В комплектовании фондов большой вклад внесли директора музея Иван Васильевич Лагутин, в 1965 году продолжил работу молодой директор Владимир Алексеевич Фрейман - искусствовед, приехавший в Павлодар из Москвы после окончания института, Ксения Иосифовна Величко (с 1964 по 1984 год), искусствовед Людмила Афанасьевна Кузнецова (с 1965 по 1988 год).

В формировании Павлодарской коллекции оказала высоко оценненную помощь Казахская Государственная художественная галерея им Т.Г. Шевченко, ныне Государственный музей искусств им. А. Кастеева (КГХГ им. Т.Г. Шевченко, ГМИ им. А. Кастеева, Алматы), передавшая с 1966 по 1982 годы акварели и рисунки художников К. Баранова, М. Белова, Е. Говоровой, А. Исмаилова, А. Кастеева, В. Кузнецовой, Ю. Мингазитинова, Х. Рахимова, С. Романова, Б. Чекалина.

А. Кастеев. Дворик. 1962.

В 1969 году после посмертной выставки из КГХГ им. Т.Г. Шевченко была передана коллекция произведений С. Калмыкова, среди них 29 рисунков и акварелей 1940-х годов. В 1973 году Павлодар получил из КГХГ им. Т.Г. Шевченко 100 рисунков и акварелей Р. Великановой.

Р. Великанова. Вечер музыки. 1924.

В 1966 году состоялась первая закупка произведений из мастерских казахстанских художников-графиков, среди них работы А. Исмаилова, Е. Сидоркина, А. Дячкина, В. Антощенко-Оленева, Н. Гаева, С. Романова.

С 1966 по 1990-е Павлодарским художественным музеем, помимо отдельных произведений, собирались представительные коллекции оригинальной графики алматинских художников, среди них 44 акварели Уке Ажиева, 105 произведений Регины Великановой, 14 рисунков тушью Елизаветы Говоровой, 19 акварелей и

В.Поляков. Зимняя Алма-Ата. 1967.

рисунков Павла Зальцмана, 30 акварельных листов Аубакира Исмаилова, 29 рисунков и акварелей Сергея Калмыкова, 35 акварелей Абылхана Кастеева, 22 пейзажа, исполненных гуашью Ивана Квачко, 27 театральных эскизов, выполненных акварелью Владимира Колоденко, 12 акварелей Василия Полякова.

Были собраны большие коллекции произведений павлодарских художников, закупленных или переданных в дар музею с 1960 по 2013 годы: рисунки и акварели Михаила Колмогорова (75), Ивана Лагутина (31), Василия Мартынцева (61), Зои Соболевой (16).

В Павлодарской музейной коллекции оригинальной графики собраны произведения, характеризующие все основные этапы становления и развития этого вида искусства в Казахстане. Наиболее ранние – произведения 1920-1930-х гг. Среди них замечательные произведения этого периода: «Детская головка» и «Последний луч» А. Бортникова, «Вечер музыки» (1924) и «Рисунки с лодками» (1934) Р. Великановой, «Великое бедствие» (1928) и «Балуан-Шолак и Туйе-Балуан» (1939) А. Исмаилова, «Женский портрет» (1939) и «На джайляу» (1944) А. Кастеева, «Джамбул едет на джайляу» (1938) Б. Чекалина. Графика была передана из КГХГ им. Т.Г. Шевченко, ДХВ МК КазССР с 1966 по 1970-е годы.

В 1940-е годы в Алма-Ате трудился и создавал свои произведения С. Калмыков. В музее хранятся его листы, исполненные цветным карандашом и акварелью, среди которых 4 пейзажных этюда, написанных в горах с одной точки зрения, но в разное время суток, и помеченные художником одним днем - 22 февраля 1940 года. Это большая удача, иметь в музейном собрании такие этюды, характеризующие работу художника. В коллекции хранятся акварели А. Подковырова «Под виноградом» (1943), «Январь» (1945), «Молодой месяц» (1947), поступившие от Л. Плахотной в 1974 и художественного фонда Союза художников в 1967, акварельный портрет Джамбула, работы Н. Крутильникова, относящийся к этому же периоду.

1950-е годы представлены творчеством многих алматинских графиков – К. Баранова, Р. Великановой, Е. Говоровой, Н. Александрова, М. Белова, Х. Рахимова, этюдами А. Дячкина, акварельными пейзажами, портретами и жанровыми сценами А. Кастеева, написанными художником в родных местах. Произведения были переданы из КГХГ им. Т.Г. Шевченко, ДХВ МК КазССР и ХФ СХ КазССР с 1966 по 1970-е годы.

В 1960-1980-е художники Алматы и других городов Казахстана много путешествовали, привозя из поездок замечательные этюды. Среди таких акварелей

в музее собраны портреты и серии У. Ажиева «По Балхашу» (1961), «По родной республике» (1964-1965) и акварели, привезенные из путешествий в Хиву, по Причерноморью, по Югославии (1972). Коллекцию акварелей А. Исмаилова украшают его ранние работы и крымские этюды «Туман в Аюдаге», «Музей. Бахчисарай» (1963). В музее хранятся дальневосточные акварели В. Антощенко-Оленева «Гуанчжоу» (1960); «Хмурится» (1963) и акварель «Клайпеда» (1964), поступившие от автора.

Особо стоит отметить музейную коллекцию высокохудожественных листов гуаши, исполненных на бумаге и картоне. Серия У. Ажиева «По Гане и Нигерии» (гуашь, акварель, 1962-1964); гуаши А. Дячкина «Зейсниц», «Мейсен. Улочка» (1959); листы В. Кузнецовой «Диксон», «Аисты на острове Барса-Кельмес» (1961) и А. Школьного «Воронцово» (1963); А. Андриюка «Отроги Алтая» (1963) и И. Квачко «Яхты». Из серии «Восточный Казахстан» (1962); листы гуаши карагандинского художника С. Саносяна «На Карагандинской земле» (1963); произведения С. Романова «Будапешт. Замок» (1969); серия «Время», состоящая из трех листов, павлодарской художницы Ю. Мазиной (1991). Данная коллекция собирается с 1960-х годов по настоящее время.

Смешанная графическая техника характерна для творчества А. Галимбаевой. В музее с 1965 года собрана коллекция рисунков углем, пастелью и акварелей художницы. Пастельные портреты Е. Сидоркина собирались в коллекции музея с 1966 по 1990 годы. Кроме автопортрета и исторических портретов, хранится кубинская серия «Юность острова Свободы» (1976), которая появилась в коллекции благодаря передаче из дирекции художественных выставок Алматы в 1982 году. Пастели А. Дячкина «У Петропавловска-Камчатского» (1977), «Натюрморт с перцем», «Натюрморт с балыком», «Охотничьи трофеи» (1985) характеризуют совершенное владение художником техникой рисунка пастелью. Приобретено у автора в 1981-1987 годах.

Очень интересны акварели В. Полякова: алматинские пейзажи 1965-1967 и этюды из путешествия по Индии «Храмы Каджурахо» (1981), «Варанаси. На берегу Ганга» (1982). Яркие, индивидуальные по своему видению, 7 акварелей И. Стадничука «Ломти арбуза» (1965), «Доктор микробиологии» (1976) вызывают заслуженный интерес и привлекают внимание зрителей. Работы собирались с 1968 по 1982 годы путем передачи. Большая удача для музея, что в 1970-1990 годы была собрана коллекция из 19 акварелей П. Зальцмана, характеризующая творчество художника, ученика П. Филонова, за четверть века – с 1960-х по 1985 год. Это были приобретения у автора. Последние 4 листа музей получил от ДХВ Госкомитета КазССР по культуре в 1990 году.

Казахстан за годы своей истории помог многим талантливым людям, которые оставили значительный след в культуре и искусстве республики. Два портрета Г. Мусрепова и С. Кожамкулова, выполненные углем и сангиной на бумаге в 1943 году, представляют в музейных фондах творчество художника Татарстана Б. Урманче, работавшего в Казахстане до 1958 года.

Б. Урманче. Портрет Г. Мусрепова. 1943.

Музей хранит один рисунок углем и три акварели А. Черкасского, переданных ДХВ МК КазССР в 1970 году и датированных 1963 и 1967 годами. Четыре акварели венгерской художницы Илоны Токай, жившей в Алматы, созданные в 1966-1968 годах, поступили в музей от Л. Плахотной в 1974 году.

Книжная иллюстрация представлена рисунком тушью и пером К. Ходжикова к книге сказок «Тысяча и одна ночь» (1948), иллюстрациями С. Романова «Мальчик на ослике» и «Сцена казни»

к сказке «Сорок небылиц» (1955), выполненными карандашом и акварелью. Работа А. Гурьева над повестью А. Абу-Бакара «Даргинские девушки» (1963) представлена 2 иллюстрациями, титульным листом и фронтисписом выполненными тушью, пером и гуашью. Произведения поступили в 1969 году. Хранится в коллекции 6 миниатюрных иллюстраций Д. Джумабекова к казахской народной сказке «Курай дед» (1970), переданных ДХВ Госкомитета КазССР по культуре в 1990.

Эскиз декорации к кинофильму Д. Джаббарли «Невеста огня» (1934), исполненный акварелью, представляет раннюю работу А. Исмаилова поступившую в 1970 из дирекции выставок Алматы. В 1982 из дирекции поступил рисунок К. Ходжикова «Слушают айтыс. Раскадровка к кинофильму «Джамбул» (1943), в 1940-е годы работавшего для казахстанского кино. Созданные в 1940-1950-е годы эскизы театральных костюмов В. Колоденко к опере Е. Брусиловского «Ер Таргын», операм «Аида», «Князь Игорь», «Биржан и Сара», «Борис Годунов», «Морозко», эскизы оформления спектакля «Красный мак», эскизы оформления сцены в 1984 году поступили в дар от З.И. Колоденко в 1984 году. Три эскиза А. Галимбаевой «Той чабанов», «Свадебная юрта» и «Матери» (1966), работавшей для кинофильма «Поэма о любви» в 1966 году, хранятся в коллекции музея.

В 1990-х - первом десятилетии 2000-х годов музейная коллекция оригинальной графики Казахстана пополняется произведениями алматинских художников Л. Блиновой, А. Есдаулета, Р. Нурекеева, С. Березовской, Б. Нурпеисовой.

Художники Павлодара с 1970-х годов и по настоящее время дарят музею свои произведения, среди них М. Колмогоров, Н. Петерш, П. Величко, А. Игембаев, В. Приходько, К. Катлеев, И. Лагутин, О. Ловина, П. Лысенко, Ю. Мазина, В. Мартынцев, В. Поликарпов, З. Соболева, А. Балин, Н. Залюбовский, А. Ерашов. Фонд оригинальной графики музея с 1960 годов пополнялся акварелями и рисунками карагандинских художников П. Антоненко, В. Ворохобина, В. Крылова, С. Саносяна, М. Байтенова, художника из Усть-Каменогорска Б. Исина, семипалатинского графика Н. Утебаева.

В музее создан каталог оригинальной графики Казахстана, куда вошли произведения казахстанских художников, чьи имена связаны со становлением и развитием графического искусства страны. Коллекция оригинальной графики Казахстана в фондах Павлодарского областного художественного музея, собранная на протяжении полувека, продолжает пополняться и развиваться. Сохранение культурных традиций, подлежащих передаче из поколения в поколение, является приоритетом в собирательской и исследовательской работе музея.

Изучение коллекции графики является в научно-исследовательской работе музея важной попыткой систематизировать сведения о казахстанских художниках, работавших в оригинальной графике XX века, решить многие вопросы атрибуции и датировки произведений.

МУЗЕЙ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

Алматыда екі ірі мәдени кеңістік ашылды

Алматы қаласында қыркүйекте екі ірі мәдени орталық ашылды. Олар: Tselinny Center of Contemporary Culture («Целинный» заманауи мәдениет орталығы) және Almaty Museum of Arts (Алматы заманауи өнер музейі).

«Целинный» заманауи мәдениет орталығы 5 қыркүйекте көпжылдық қайта жөндеуден кейін ашылды. Осылайша, 1964 жылы салынған бұрынғы кинотеатр ғимараты британдық сәулетші Асиф Ханның жобасы бойынша тарихи мұра элементтерін сақтап қалған заманауи арт-орталыққа айналды. Арт-кеңістік әзірге шектеулі форматта жұмыс істеп тұр, ал толыққанды бағдарлама 2026 жылдың қаңтарында іске қосылады.

Бұған қоса, Алматы орталығында Қазақстандағы алғашқы жекеменшік заманауи өнер музейі өз жұмысын бастады. Оның негізін қалаушы – коллекционер әрі меценат Нұрлан Смағұлов. Музейде меценаттың 30 жылдан астам уақыт бойы жинаған жеке коллекциясы, оның ішінде 700 астам қазақстандық өнер туындысы бар. Коллекция одан әрі толықтырылып тұрмақ. Әсіресе, Орталық Азия өнері мен халықаралық тәжірибелерге баса назар аударылады. Музей көрме залдары, іс-шаралар бөлмелері, шеберхана, реставрациялау зертханасы, қор қоймасы, кафе және кітаптар дүкенінен тұрады.

Дереккөз: www.almaty.art, www.tselinny.org

МҰРА ЖӘНЕ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ

ҚАЗЫНАМЫЗҒА ҚАЙТА ОРАЛҒАН ЖӘДІГЕРЛЕР

Эльвира Мұхамедина
Ұлытау облыстық музейі
Жезқазған қ.

Музей – кез келген ұлт пен этностың тарихын таныстатын құнды жәдігерлердің ақ сарайы.

Ақпарат ағыны толассыз, технологиялық жаңалықтар жарыса дамып, бүгінгі жаңалық ертеңгі күні әбден ескіріп қалуы мүмкін жедел заманда адам баласының бір сәт аялдап, бір сәт халқының өткеніне көз жіберіп, кешегі тарихи жолдың сабағын ой елегінен өткізіп, сөйтіп бабаларымыз жүріп өткен жолдың қадір-қасиетіне өзіндік бағасын беріп жататын орын – осы музей.

Ал музей көрмелері, экспозициялары оның қорында сақталған жәдігерлердің молдығы, тарихи құндылығы, сирек кездесетін дүниелердің болуы арқылы бағаланады.

Бұрынғы Жезқазған тарихи-археологиялық (қазіргі Ұлытау облыстық музейі) музейінің көрме залдарын аралай қалсаңыз, таңғалдыратын тарихи жәдігерлерге кезігетініңіз анық. Бұл – музей ашылған алғашқы жылдардан бері сала қызметкерлерінің ел арасына шығып, там-тұмдап жинаған бағалы бұйымдарының сақталып, кәдеге асуының айқын дәлелі.

«Музей – тамашалауға келген адамдарды адамзаттың материалдық және рухани мәдениетінің сәулелі шақтарына алып баратын уақыт машинасы», – деген қанатты сөз бар. Біз бұл сөзді «кез келген уақытта музейдің көрмесін тамашалаған адам көне тарих қойнауына, сол замандағы адам қолымен жасалған кереметтер әлеміне сүңгіп кетеді» деген мағынада түсінеміз. Шынында солай. Бір сөзбен айтсақ, «музей – тарих иісі аңқыған ерекше орын». Осы шағын мақалада айтпақ болған ойымыз – музей кереметін жасау жолында еңбек етіп жүрген мекеме қызметкерлерінің, өлкетанушылардың, тарихи жәдігерлер жанашырларының көпшілікке беймәлім, ал маңызы ерекше еңбегін дәріптеу.

Мәдениет және өнер саласы қызметкерлерінің кәсіби мерекесіндегі салтанатты шарада (2024 жылғы 21 мамыр) Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Қазіргі заман талабына сай музей қоғам санасын жаңғыртуға зор ықпал ететін озық институтқа айналуы керек. Сол арқылы жас ұрпақ төл тарихымыз бен салт-дәстүрімізді терең танып, одан тағылым алуы қажет», – деп музей қызметінің маңызын атап көрсеткен болатын.

Шын мәнінде, қазіргі музей – тек тарихи жәдігерлерді сақтап, оларды жұрт назарына ұсынатын орын ғана емес. Ол – тәрбие мен тәлімнің ордасы, тарихи жадыны оятып, ұлттық болмысымыз бен ерекшелігімізді санада қайта жаңғыртатын маңызды мәдени кеңістік.

Музейдегі археологиялық артефактілер мен этнографиялық құнды жәдігерлер – бабалар жолын баяндайтын, тарихымызды тарқатып көрсететін, ұлттық мәдениетіміздің биік деңгейін айқындайтын музей тілі. Осыдан-ақ осы құнды дүниелерді тауып, жинастырудың, бүліне бастаған жәдігерлерді қалпына келтірудің, бағалы бұйымның көшірмесін жасаудың қаншалықты маңызды екенін бағамдай беріңіз. Бұл бағытта еңбектеніп жүрген жандардың

Ергазы Исатаев

еңбегі – барынша жоғары бағалауға тұрарлық. Ісіне, кәсібіне адал, көптің қажетіне жарар дүниелер үшін көз майын тауысып, бойындағы дарын-күшін игілігі зор іске арнап жүрген әріптестеріміздің бірі – Қазақстан Суретшілер одағының, Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі, ҚР «Мәдениет қайраткері», Ұлытау облыстық музейінің суретші-шебері, дизайнері, реставраторы Исатаев Ерғазы Кеңесұлы.

Ерғазы Кеңесұлы – сан қырлы өнер иесі. Ол – суретші, ол – ұста, ол – зергер, ол – дизайнер т.с.с. Ерғазы ағаның шебер қолынан шыққан дүниелер қазақстандықтарды ғана емес, алыс-жақын шетел өкілдерін де сүйсінткенін мақтанышпен айта аламыз. Осы орайда, темірден түйін түйген, ағаш пен сүйекті, бағалы асыл тастарды өз қажетіне шеберлікпен жарата отырып, ерекше бұйымдар жасайтын шебер ағамыздың бізді де, музей жанашыры болып жүрген көпшілікті де қуантқан бірқатар еңбегіне тоқтала кеткім келіп отыр.

Ұлытау өңірінде де айтулы қолөнер шеберлері өмір сүрген. Алайда уақыт өте келе олардың есімдері де, еңбектері де ұмытыла бастады, олардың шебер қолынан шыққан асыл бұйымдары заман ағымымен бірге жоғалып, із-түссіз кетті. Сол дүниелердің бірер түрі немесе тозығы жеткен, шаршап жеткен үлгілері қолға түссе – соның өзіне қуанасың.

Жезді кентіндегі Мәкен Төрегелдин атындағы тау-кен және балқыту ісі тарихы музейіне бара қалған адамның көзіне бірден шалынатын экспонат бар. Ол – кебеже. Кебеже XX ғасырдың шамамен 30-шы жылдарында жасалған екен. Жанбосын Текқұлұлы деген шебердің қолынан шыққан. Музейге немересі Шахмардан Жанбосынов тапсырған. Ағаштан жасалып, темір және сүйекпен әшекейленген кебеженің музей қорына енгені қуантады.

Жағлан сандық. Жезді кентіндегі Мәкен Төрегелдин атындағы тау-кен және балқыту ісі тарихы музейі қорынан.

Ерғазы Кеңесұлы – аталған кебежені және осы музейдегі тағы бір қымбат жәдігерді қалпына келтірген шебер. Ол – ұлытаулық ұста Данияр Кәрібайұлының тұтас бұзау терісімен қапталып, бетіне ою-өрнек бедерленген, жүз жылдық тарихы бар жағлан-сандық.

Ұлытау облыстық тарихи-археологиялық музейінің қорында сақталған сүйектелген кебежелер, сандықтар, ас үй бұйымдары, ат әбзелдері, зергерлік заттар – ерекше күтімді қажет ететін, қола, темір, ортағасырлық кезеңдерге жататын тарихи маңызы бар экспонаттар. Осы құнды жәдігерлерге реставрациялық жұмыстарды Ерғазы Исатаев жүргізеді.

Музей қорындағы ат әбзелдері коллекциясы XIX–XX ғасырлардағы шеберлердің туындыларымен ерекшеленеді. Бұл бұйымдар көркем безендірілуі, дәстүрлі ортада қолданылғаны және бірегейлігімен құнды. Ат әбзелдерінің әшекей бұйымдарының басты элементтері күміс, металл шытыралар, тоғалар мен күміс айылбастардан құралған. Олар соғу, құю, күміспен күптеу, кескіндеу, қырнау, бедер салу, қарала жүргізу сияқты техникалармен орындалған. Ақық және тағы басқа асыл тастармен безендірілген. Қолөнер шебері Ерғазы Исатаев

Ертоқымдар коллекциясы.
Ұлытау облыстық тарихи-археологиялық музейі қорынан.
Фото: Т.Ломоносова.

ертоқым, жүген, таралғы, үзеңгі, құйысқан, өмілдірік, тебіңгі сияқты жәдігерлердің түсіп қалған элементтерін қайта жасап, қалпына келтірген.

Уақыт әсерінен тозған тұстарды қалпына келтіріп, кәдеге жарату да зор еңбек. Бұл жұмысқа шеберлік пен шыдамдылық қана емес, тарихи жәдігердің мән-маңызын терең түсінетін көзқарас пен жан қазығы қажет. Тарихи мұраны жаңғыртып, оны жұртшылыққа танытып, тамашалауға мүмкіндік беретін туындыға айналдыру – ерекше

мәртебе әрі құнды олжа. Ерғазы Кеңесұлының осы бағыттағы еңбектері айрықша. Ұлт рухының тұғырындай көрінетін киелі Ұлытау өңірі тарихи-мәдени ескерткіштерге бай. Сондай тарихи-мәдени ескерткіштердің бірі – Болған ана кесенесі.

Аталған кесене Ұлытау облысы аумағында орналасқан. Сарысу өзені мен Қаракеңгір өзенінің арнасы тоғысатын тұста бой көтерген бұл кесенені ғалымдар Алтын Орда дәуірінің туындысы деп санайды. Кесене академик Ә.Марғұланның назарын аударып, оның зерттеуіне тақырып болғаны белгілі.

Соңғы археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде жерленген адамның әйел екені анықталды. Бұл табылған олжаға алтын тостаған, алтын сырға мен шаш қыстырғыш кіреді.

Болған ана кесенесінен табылған экспонаттар көшірмесі. Тостаған, сырға, шаш қыстырғыш. Ұлытау облыстық тарихи-археологиялық музейі қорынан. Фото: Т.Ломоносова.

Табылған алтын бұйымның түпнұсқасы Қарағанды облыстық музейінде сақтаулы. Ал осы құнды дүниенің көшірмесі Ұлытау облыстық музейінің көрмесіне қойылды. Көшірмені жасаған – қолөнер шебері Ерғазы Исатаев. Түпнұсқаның бастапқы қалпын, әшекейлерін дәл сақтай отырып жасалған көшірме – егіздің сыңары іспеттес. Айырмашылығы – түпнұсқа алтыннан, ал көшірмесі мыстан жасалған. Декоративтік-қолданбалы өнер майталманы Ерғазы Кеңесұлының қолынан шыққан тостаған мен сырғаның көшірмесі бүгінде құнды дүниелеріміздің бірегейі саналады.

Ерғазы Кеңесұлы «24 kz» сайтында жарияланған сұхбатында: «...Көне замандағы аталарымыз қолданған құралдарымен айналысам. Сонымен қалыптасып қалғам. Кезінде аталарымыз бәрін жасап кетті деген ойдамын. Технологияны, техниканы бәрін солар игерген. Соны біз қайталап жатырмыз. Кезіндегі өрнектердің өзін әлі күнге дейін қайталап жатырмыз», – дейді. Алтын Орда заманына қатысты жәдігер ретінде танылған монеталарды қалпына келтіру ісіне зор үлес қосқан Ерғазы ағамыздың шеберханасы біз үшін көне тарих таңбаларына жан бітірген қасиетті орын саналады.

Алтын орда дәуірі теңгелерінің көшірмесі Ұлытау облыстық тарихи-археологиялық музей қорынан. Фото: Т.Ломоносова.

Уақыт ағысы мен тарих толқындарында талай құнды жәдігеріміз қолымыздан шығып кеткені белгілі. Дегенмен, жер қойнауында әлі де қаншама құпия, қазына жасырынып жатыр. Айтар ойымыз – шаршап, тозығы жеткен асыл бұйымдар мен сақталып келген құнды жәдігерлер – біздің елдің ұлы байлығы. Бұл жәдігерлер халқымыздың рухани биігін, өмір сүру салтын, мәдениет пен өнердің көркемдік кеңістігін танытатын айна іспеттес.

Сол қайталанбас асыл мұраны ел игілігіне арнап, шын ниетімен еңбек етіп жатқан суретші-реставраторлардың қызметі мен еңбегін бағалау қиын емес. ЮНЕСКО тізіміне енген мәдени мұраның рухани мұрагері, Ұлытау облыстық музейінің суретші-реставраторы Ерғазы Исатаевтың тарихи жәдігерлерді қалпына келтіру саласындағы еңбегі дәл осындай әділ таразымен бағаланатыны анық.

РЕСТАВРАЦИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ФРАГМЕНТИРОВАННЫХ СОСУДОВ ИЗ МЕТАЛЛА

Ольга Ченченкова
Свердловский областной краеведческий музей им. О.Е.Клера
Екатеринбург, Россия

Аннотация. В статье приведены примеры различных подходов к реставрации фрагментированных археологических сосудов из металла с учетом особенностей сохранности каждого памятника и индивидуальных экспозиционных задач. Программы реставрации при всех различиях неизменно нацелены на сохранение информации, обеспечение стабильности памятника и минимальное вмешательство.

Ключевые слова: археология, металл, фрагментация, реконструкция, восполнение утрат, обратимость реставрационных материалов.

Археологические находки из металла часто бывают фрагментированными и в разной степени разрушенными коррозией. В статье рассматриваются различные варианты реставрации таких предметов, обусловленные особенностями сохранности и экспозиционными задачами.

В 2010 г. в реставрацию поступило **ситечко бронзовое** из раскопок могильника Магнитный в Агаповском районе Челябинской области (3 в.н.э., раскопки совместной экспедиции Южно-Уральского государственного университета и Уральского филиала института истории и археологии УрО РАН, под руководством А.Д. Таирова и С.Г. Баталова).

Судя по фотографии в раскопе, ситечко с просечным орнаментом имело полусферическую форму, отогнутый венчик и ручку.

В реставрацию предмет был передан фрагментированным.

Металл сохранился на венчике и части стенок. Большинство фрагментов были минерализованы полностью, деформированы и имели разрывы. Присутствие рыхлых коррозионных соединений ярко-зеленого цвета на дне изделия вынуждало предположить активную коррозию.

В процессе расчистки на медной ручке сита сверху и снизу были обнаружены минерализованные остатки заклепки из железа.

Расчищенные фрагменты ситечка были обработаны ингибитором коррозии (бензотриазол), просушены и законсервированы. Выполнена подборка и подклейка фрагментов (паралоид В-72). Швы склейки продублированы изнутри ситечка полосками стекловолокна.

Из-за деформации не все фрагменты удалось соединить встык. На стенках остались небольшие утраты. Минерализованный предмет был очень хрупким, поэтому для обеспечения стабильности экспоната, для того чтобы клей выдержал вес фрагментов, а предмет воспринимался более целостно, утраты были восполнены и тонированы.

Сохранность предмета позволила полностью

восстановить его форму: высота 5,5 см, диаметр венчика 10,2 см, длина рукояти 2,8 см.

Части железной заклепки, обнаруженные на ручке, было решено хранить отдельно, так как форма заклепки видна только на внутренней стороне этих фрагментов.

После реставрации ситечко передано в музей «Народы и технологии Урала» Южно-Уральского государственного университета [1, 272].

Другое изделие – **котел медный** с железной ручкой (10-13 вв. н.э.) было найдено при раскопках могильника Ликинский в Гагаринском районе Свердловской области. Раскопки 1962-1963 гг. проводились под руководством В.Д. Викторовой экспедицией Уральского отделения РАН. Предмет хранится в Свердловском областном краеведческом музее им. О.Е. Клера (СМ 23142/1), в реставрацию поступил в 2000 г.

Кованый котел был представлен фрагментами (более 40), в том числе значительной частью дна,

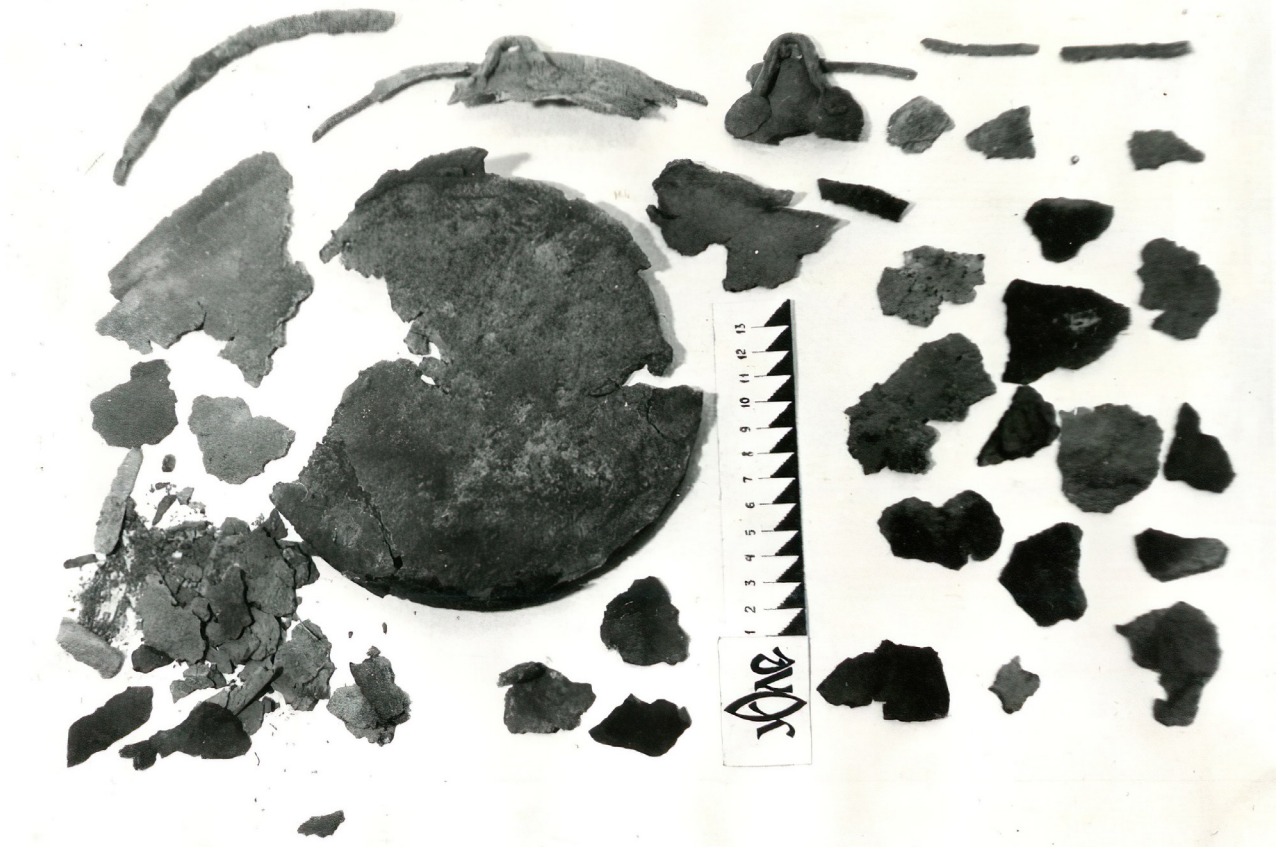

двумя кусками горловины с коваными петлями-ушками для крепления ручки и несколькими обломками железной ручки.

Все они были почти полностью минерализованы и сильно загрязнены почвенными наслоениями.

Во время реставрации была произведена расчистка, просушка и консервация фрагментов, а затем по возможности подборка и подклейка. Швы склейки дублированы полосками стеклоткани.

Во время работы были выявлены конструктивные особенности изделия. Выяснилось, что стенки котла были изготовлены из двух листов меди, соединенных между собой кузнечной сваркой «врасщеп» [2, 127-128]. Тем же способом тулово крепилось ко дну. Вертикальные швы кузнечной сварки фиксировались на двух противоположных участках тулова в придонной части, а также на двух фрагментах горловины с петлями-ушками. Еще один небольшой шов кузнечной сварки на дне – от края к центру - придавал дну слабую выпуклость.

Точки соприкосновения придонной и верхней части, к сожалению, обнаружить не удалось. В зависимости от того, какую из двух верхних частей с ушком-петлей и швом кузнечной сварки расположить над двумя аналогичными швами в придонной части, высота котла без ушка варьировала в пределах 10-12,5 см.

Поскольку этот экспонат был важен для экспозиции музея, реставрационным советом было принято решение сделать условную реконструкцию. В полевом дневнике автора раскопок сохранился рисунок котла, выполненный на миллиметровой бумаге.

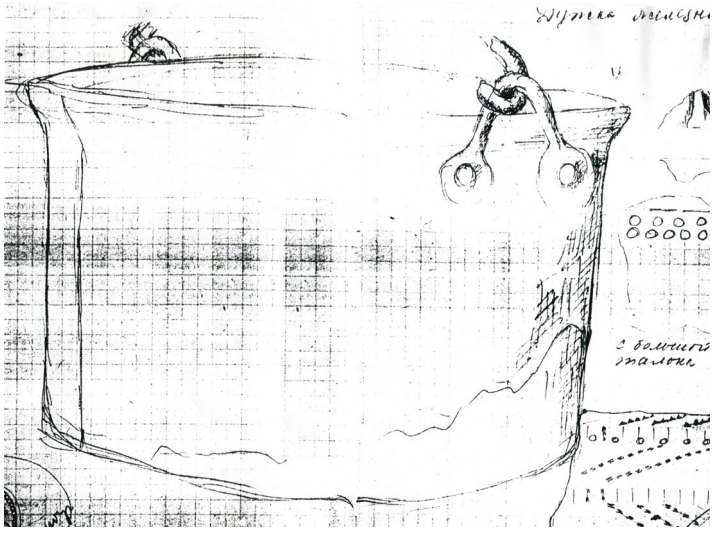

Для реконструкции была выбрана высота, соответствующая рисунку археолога (11,5 см).

Для демонстрации технологических особенностей оригинала, был сделан котел из винипроза (стенки) и оргстекла (дно и ручка). Тонкий гибкий винипроз позволил имитировать шов кузнечной сварки «врасщеп», а оргстекло придало изделию необходимую жесткость и позволило воспроизвести форму выпуклого дна. На основу из пластика были наклеены крупные и конструктивно значимые фрагменты. Все склейки осуществлены раствором ПБМА в ацетоне.

Условность реконструкции подчеркнута тем, что между фрагментами верхней и придонной части оставлены промежутки.

Если утраты оригинала незначительны, не мешают сохранности и целостности восприятия памятника, то на археологических объектах их, как правило, не восполняют.

Ковш с ручкой в виде головы дракона (14 в. н.э.) был найден в 1988 г. при раскопках могильника Сайгатинский IV в Сургутском районе Ханты-Мансийского автономного округа. Раскопки проводились под руководством Л.М.Тереховой археологической экспедицией Уральского госуниверситета.

Ковш серебряный, высотой 6,2 см (с ручкой) и диаметром 10, 4 см, был найден практически целым и в таком виде неоднократно публиковался [3, 24-25].

По бортику и на дне ковша выгравирован растительный орнамент, на котором местами сохранилась позолота. Ручка в виде протомы рогатого дракона сварена из двух половин, изготовленных в технике выколотки по матрице с последующей прочеканкой. К голове дракона были припаяны рога из серебряной проволоки диаметром 0,2 см.

При поступлении в реставрацию в 2000 году ковш оказался фрагментированным: сломана верхняя часть головы дракона и утрачена одна из ее половин. Форма ковша была искажена современной пайкой: рога дракона развернуты в сторону противоположную первоначальной.

В двух точках современной пайки (у основания рогов и на «носу» дракона) натеки припоя, скрывали рисунок чеканки. На стенке чаши под бортиком фиксировалась утрата металла 2х4 см с рваными, загрязненными клеем краями. От утраты расходились трещины. На всей поверхности ковша был желтовато-серый налет продуктов коррозии с многочисленными черными пятнами, что характерно для сернистых соединений серебра.

Старый клей по краям утраты довольно легко был снят ацетоном. Тонкий слой сернистых соединений не портил внешний вид предмета, поэтому была достаточна очистка спиртом этиловым. Наибольшую трудность представляло удаление современного припоя. Исследование показало, что в нем отсутствует серебро. Небольшое количество современного припоя было снято шабером и нагрето тепловым пистолетом, припой расплавился при температуре 3800С. В то же время древний припой содержал серебро и не был поврежден при недавнем ремонте, следовательно, в отличие от современного, был тугоплавким. Это позволило разъединить шов современной пайки с помощью нагрева пистолетом горячего воздуха КХ/1683 (фирмы Black and Decker).

Сложнее было устранить натеки современного припоя на «носу» дракона.

Механическая обработка могла повредить гравировку, поэтому был выбран электролитический способ очистки. Был использован выпрямитель переменного тока (сила тока 0,5-1 А/дм2). Очистка проводилась локально только на загрязненном участке. В качестве анода использовался железный прут с ватно-марлевым тампоном, увлажненным в насыщенном растворе поваренной соли. Загрязненный участок обрабатывался кратковременно (0,5-1 минута), многократно, чередуясь с промывкой дистиллированной водой (кисть). Очистка шла до выявления рисунка чеканки[1] .

Очищенные ковш и его фрагменты были просушены спиртом этиловым и законсервированы 7% ПБМА-НВ в ксилоле. Произведена подклейка фрагментов на тот же клей и дубляж швов склейки стеклотканью. Утраты не восполнялись, но во избежание дальнейшего разрушения их края были укреплены дубляжом из полосок стеклоткани, подклеенной изнутри предмета на 15% раствор ПБМА-ВВ в ацетоне.

После реставрации ковш передан в Сургутский художественный музей, где и хранится по настоящее время. (СХМ КП-384 А-351-с; № Гк-

Метод демонстрировался киевским реставратором А.И.Минжулиным на стажировке по реставрации металла под руководством М.С.Гринкруга (ВНИИР), которая в 1983 г проходила в Алма-Ате.

43934394).

Далеко не всегда на археологических памятниках возможно и необходимо исправление деформации. Пример такого подхода дает серия средневековых (7-11 вв. н.э.) **латунных чаш,** выполненных в технике горячей ковки, чеканки и гравировки. С 2002 по 2025 гг. реставрацию прошли девятнадцать предметов такого рода. Четыре чаши найдены при раскопках могильника Зеленый Яр в Приуральском районе Ямало-Ненецкого АО. Раскопки проводились под руководством Н.В. Федоровой (Институт истории, археологии и этнографии УрО РАН) в 2002 г. Остальные чаши – случайные находки: одна в Ветлужском районе Нижегородской области, другая под г. Сургут, две в Белоярском районе Ханты-Мансийского автономного округа, одна под г. Нижний Тагил.

Высота чаш варьирует от 3,5 см до 6,9 см; диаметр от 12,3 см до 17,7 см. Чаши имеют полусферическую форму и украшены циркульным гравированным и прочеканенным орнаментом, чаще с внутренней, иногда с внешней стороны. Толщина стенок таких чаш не превышает 0,1 см, а металл в процессе изготовления методом горячей ковки становился нагартованным – твердым и хрупким, поэтому не удивительно, что чаши поступают в реставрацию с разрывами и утратами. Из-за внутреннего напряжения металла разорванные части иногда невозможно соединить встык, так как при разрыве они пружинили и расходились в разных плоскостях. Чтобы соединить такие края потребовалось бы либо отжечь металл (тогда мы теряем историческую информацию), либо уменьшить зазор, разломав чашу на еще более мелкие фрагменты. То и другое недопустимо. Задача реставратора в таких случаях состоит в том, чтобы зафиксировать фрагменты пусть со смещением, но стабильно, чтобы избежать дальнейшего разрушения и увеличения разрывов.

Трещины и края утрат дублируются с оборотной стороны чаши полосками стеклоткани, прессованного стекловолокна или микалентной бумаги. Дубляж подклеивается на полимерный клей. Утраченные участки заполняются мастикой только в той мере, насколько это необходимо для сохранности предмета. Мастику делают из того же клея и инертного порошка: сухого пигмента, талька или стеклянных микросфер. Дубляж и восполнения тонируются. Деформация не исправляется.

Для изделий с большими утратами изготавливается упаковка из вспененного полиэтилена.

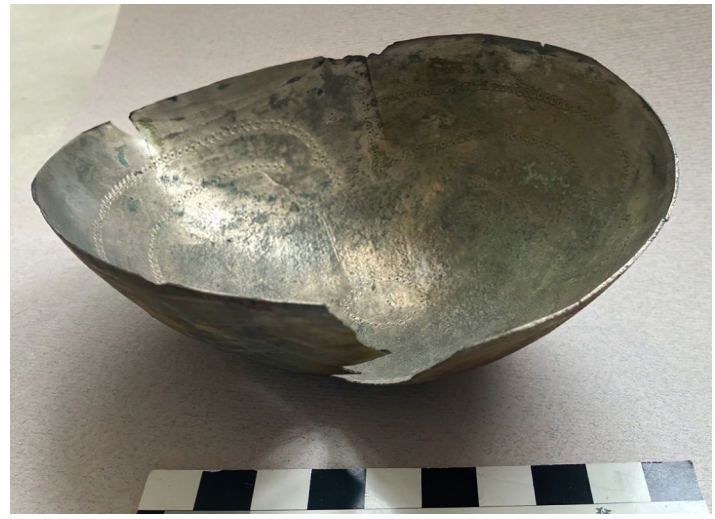

Все приведенные примеры работы с разнообразными фрагментированными археологическими сосудами из металла сводятся к одному: реставрационные мероприятия всегда направлены на сохранение имеющейся информации, обеспечения стабильности памятника и минимальное вмешательство.

Список литературы:

Статья в научном сборнике: Боталов С.Г., Иванов А.А. Новый комплекс кочевой аристократии гунно-сарматского времени в Южном Зауралье // Проблемы истории, филологии, культуры. 2012. № 4. С. 269-288.

Каталог: Крамаровский М.Г., Федорова Н.В. Восточный художественный металл из Среднего Приобья. Новые находки: Каталог временной выставки. К 70-летию отдела Востока. – Гос. Эрмитаж. – Ленинград, 1991.

Книга: Юсипов З.И. Ручная ковка. – М.: Высшая школа, 1984.

ПРИЧИННАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ БИОПОВРЕЖДЕНИЙ МУЗЕЙНЫХ ПРЕДМЕТОВ

Алексей Кащеев
Всероссийский художественный научно-реставрационный центр им. академика И.Э.Грабаря, (Москва, Россия)

Во всем мире с биоповреждением предметов сталкивается любой музей, библиотека, архив, в разной степени проявления и в разных условиях хранения. Человек сосуществует с живыми организмами, которые внедряются в его деятельность, в том числе как материальной, так и духовной культуры. В хранилищах музеев, библиотек, архивов собраны предметы, состоящие из материалов, которые могут быть использованы живыми организмами, видимыми и не видимыми невооруженным глазом, по-разному: либо в качестве источника питания либо в качестве среды обитания или и то и другое.

Накопление знаний и их осмысление в области сохранения объектов культурного наследия привели к возникновению понятия «превентивная консервация». Этим термином, в отличие от известных ранее терминов «консервация» и «реставрация», обозначается особая сфера деятельности по предупреждению старения и разрушения объектов культуры и искусства. Именно предупредительный (или профилактический) характер такой деятельности и привёл к появлению термина «превентивная консервация» (Prevent (англ.) – предотвращать, предупреждать) [1].

В современной практике обеспечения сохранности музейных предметов для них создают особые условия, которые направлены на предотвращение проникновения биологических агентов во внутреннюю среду музея и на сдерживание активации их жизнедеятельности.

В практике превентивной консервации предметов материальной и духовной культуры, долговременно хранящихся в музеях, архивах, библиотеках частые вопросы установления причинности повреждений связаны с последствиями воздействия биологического повреждающего фактора (агента, БПА). Последствием воздействия биологического повреждающего фактора является образование биоповреждения. К биологическому повреждающему фактору относят: микроорганизмов, насекомых, грызунов. К биологическим повреждающим агентам необходимо добавить и человека, деятельность которого может привести в некоторых случаях к повреждению предмета. При оценке каузальности биологического фактора необходимо рассматривать два основных процесса: взаимодействие биологического фактора с интактным предметом; взаимодействие биологического фактора с дискредитированным повреждением (от действия механического (и/или иного) повреждающего фактора) предметом.

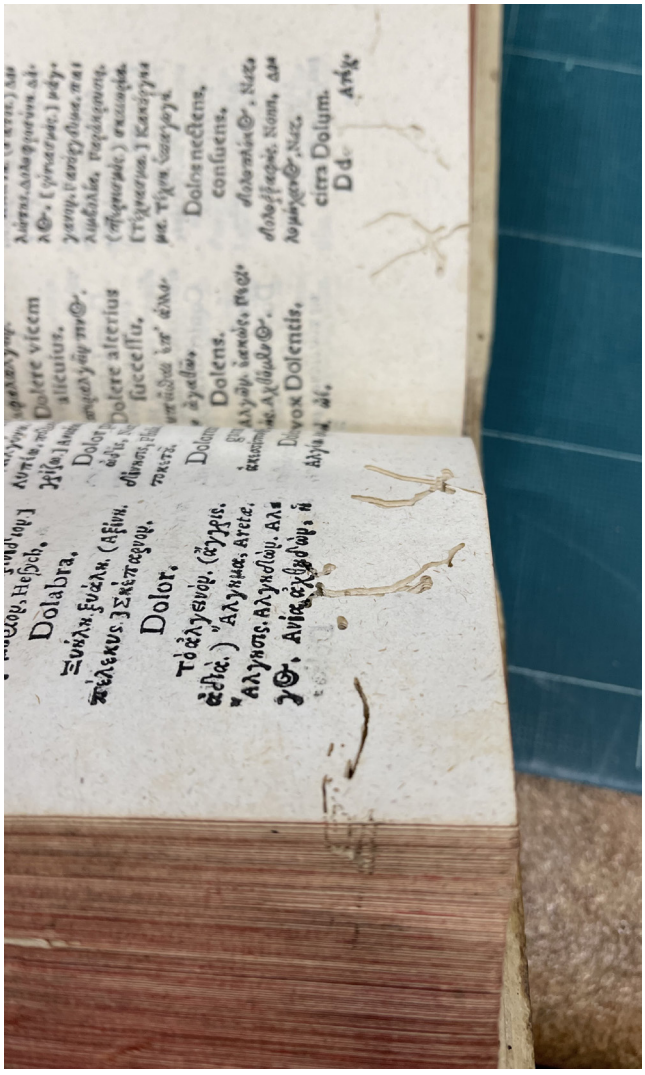

Повреждение бумаги насекомым.

Каузальностью считают принцип, при котором одно событие (причина) приводит к возникновению другого события (следствия). Это есть идея причинно-следственных отношений, где событие А является причиной события В, и между ними существует необходимая связь. В практике превентивной консервации памятников искусства и культуры биологические повреждения предметов являются следствием причин, связанных с нарушением определенных правил, норм, рекомендаций в обеспечении их сохранности.

Процессы разложения (деструкции) разнообразных соединений, материалов, как природных, так и синтетических, и изделий из них, используемых в различных отраслях народного хозяйства, под влиянием организмов различных систематических групп (бактерий, грибов, простейших, водорослей, растений и животных) обозначают термином «биодеструкция». В ходе биодеструкции материалы разрушаются живыми организмами посредством физического, химического (ферментативного) действия.

Именно эти процессы чаще всего и описывают термином «биоповреждение». Понятие «биоповреждение» относят к ситуациям, когда живые организмы своей деятельностью вызывают изменения или нарушения структурных и функциональных характеристик объектов антропогенного происхождения или природных объектов, используемых в качестве сырья [2].

Для этого необходимо постоянное изучение биосостояния хранилищ и предметов (биоконтроль) и проведение экспериментальных работ по биозащите, что позволяет выстроить и научно обосновать систему защиты и профилактики биоповреждений. Биоконтроль представляет собой комплекс мер, предусматривающих обследование коллекций предметов, хранилищ, зданий, вентиляционных систем и систем кондиционирования воздуха, прилегающей территории с целью выявления признаков (возможного) биопоражения, выявления поражающего агента, путей проникновения и (возможных) путей распространения поражающего агента [1].

Поскольку биологические повреждающие агенты (БПА) сами являются биологическими объектами, то их существование и жизнедеятельность протекают согласно основным биологическим законам. Действие основного биологического закона – сохранение популяции (численности особей) – обусловлено в первую очередь наличием в музеях, архивах, библиотеках колоссального запаса источников питания. Помимо этого, численность особей зависит от условий обитания и от скорости размножения.

Обеспечение сохранности должно складываться из мер по предупреждению попадания БПА в места хранения и созданию условий, препятствующих агентам использовать предметы в качестве источника питания и размножения. При этом в системе мер биозащиты можно обозначить два главных элемента: меры превентивной защиты (предупредительные меры) и меры истребительные.

Применение превентивных мер исключает жесткое воздействие на предметы, опасное влияние на персонал, не требует участия специалистов других профессий и применения специфических устройств. Предупредительные меры направлены на подавление размножения биоагента, ограничение доступа к пищевым ресурсам, т.е. приводят в конечном счете к снижению численности популяции [3].

Способность микроорганизмов завоевывать все новые и новые среды обитания, осваивать новые питательные ресурсы связана с их возможностями синтеза широчайшего спектра индуцированных ферментов и ряда других внеклеточных метаболитов. Богатый ферментативный аппарат грибов, способствует доминирующей роли грибов среди микроорганизмов в процессах биоповреждений. С его помощью они осуществляют разнообразные химические превращения сложных субстратов, которые не доступны другим микроорганизмам. Многим грибам свойственна способность образовывать токсические продукты, что еще более повышает их конкурентноспособность за освоение субстрата. Немалую роль в микологическом повреждении материалов играет способность грибов расти в биологически экстремальных условиях. Споры стойки к высыханию. Значительная часть грибных спор переносит низкие температуры без потери биохимической активности. Отличительной способностью некоторых грибов, вызывающих повреждение материалов, является их способность расти на твердых сухих субстратах за счет атмосферного увлажнения.

Основным фактором, способствующим развитию микроорганизмов является влажность субстрата. При обильном содержании влаги или соприкосновении с жидкостью, на поверхности и толще материалов активно развиваются

микроскопические грибы. Если материал имеет незначительную влажность, то сначала развиваются менее требовательные к влажности грибы, а затем уже начинают развиваться более влаголюбивые виды или такие, для которых первые микромицеты являются питательной средой.

Черные колонии микромицета на холсте.

Региональная специфичность биологического воздействия более выражена, чем специфичность химического воздействия. На состав и разнообразие биодеструкторов материалов, кроме региональной особенности антропогенного воздействия на природную среду, существенное влияние оказывают географические, геологические и метеорологические особенности региона.

Причина – последствия.

Причина «госграница». Нарушения в системе биоконтроля, связанные с возможностью случайного проникновения насекомых, грызунов внутрь здания музея, архива, библиотеки. Отсутствие (испорченность) антимоскитных сеток на открываемых оконных проемах, фильтров на воздухозаборе системы вентиляции, открытые окна и т.п. способствуют легкому проникновению макроорганизмов внутрь помещений.

Причина «вода»: затопление помещений во время стихийных бедствий (наводнений, штормов и пр.); при тушении пожаров; нарушение вертикальной и горизонтальной гидроизоляции; протечки водопроводных, канализационных и сетей отопления; нарушение целостности кровельного покрытия; выпадение конденсата из-за нарушения температурно-влажностного режима помещений; конденсация водяных паров на поверхности и внутри из-за высокой относительной влажности воздуха, резкого перепада температур, наличия «мостиков» холода и других причин; повышенная влажность воздуха в помещениях из-за несоблюдения температурно-влажностного режима в помещениях.

Книга после аварийного намокания.

Для живых организмов вода является важным фактором, определяющим их физиологическую активность. Прежде всего, предметы по-разному реагируют на взаимодействие с водой. Большинство насыщаются влагой и становятся благоприятным субстратом для роста и развития БПА, другие наоборот. Аварийные ситуации, приводящие к затоплению водой музейных предметов и не своевременного их поставарийного восстановления приводят к развитию микроскопических грибов на их поверхностях.

Периодическое временное повышение влагосодержания воздуха, приводящее к повышению влагосодержания материалов предмета тоже приводит к активации биоповреждения микромицетами. В то же время, повышенная влажность строительных материалов является основной причиной возникновения биодеструкции

Таким образом, причинами биоповреждения музейных предметов, находящихся в закрытых хранилищах в специально создаваемых условиях режима хранения, являются нарушения в процессе обеспечения их сохранности (режима хранения), а биодеструкция в данном случае является следствием, которое может привести к потере

предмета. Поэтому биоконтроль как часть системы превентивной (профилактической) консервации музея, библиотеки, архива является необходимым при долговременном хранении предметов искусства и культуры.

Список использованной литературы:

1. Оганесова Ю.Ю. Превентивная консервация музейных коллекций и ее роль в сохранении объектов культурного наследия / Ю.Ю. Оганесова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2011. – № 131. – С. 363-368. 365

2. Ильичев В.Д. Проблемы биологического повреждения материалов. Экол. аспекты: сб. ст. АН СССР, Научный совет по биоповреждением. Ин-т эволюц. морфологии и экологии животных им. А.Н. Северцова, М., 1988. 122 с.

3. Большакова Т.Н., Кащеев А.А. Стабильная система защиты документов от биоповреждений как часть системы обеспечения сохранности архивных фондов / Т.Н. Большакова, А.А. Кащеев, Н.А. Ткаченко // Вестник ВНИИДАД. – 2018. – № 2. – С. 14-20.

РЕСТАВРАЦИЯ ФРАГМЕНТОВ КОЖАНОГО ФУТЛЯРА, РАСШИТОГО ШЕЛКОМ ИЗ МОГИЛЬНИКА VIII-IX ВВ. В СЕВЕРНОЙ ОСЕТИИ

Елена Чехова
Государственный Эрмитаж
Санкт-Петербург, Россия

Аннотация

В статье рассматривается случай практической реставрации фрагментов кожаного футляра, расшитого шелком, из могильника VIII-IX вв. у селения Чми в Северной Осетии. Описывается состояние сохранности материалов памятника, приводятся результаты проведенных анализов, предлагается методика удаления загрязнений и консервации для данного конкретного случая.

Ключевые слова: археология, Северная Осетия, могильник, консервация, кожа, шелк, Фунори.

В связи с подготовкой в 2022 г. выставки «Сокровища Аланского царства. К 1100-летию крещения Алании» в нашей Лаборатории прошли реставрацию кожаный мешочек (рис. 1) и деревянный гребень с фрагментами кожаного футляра (рис. 2), найденные в свое время в могильнике Суаргом у селения Чми в Северной Осетии.

Могильник датируется VIII-IX вв. Находки поступили в Эрмитаж в 1889 г. в составе собрания К.И.Ольшевского.

Казимир Игнатьевич Ольшевский проработал большую часть жизни на Северном Кавказе в Управлении путей сообщений, археолог-любитель и коллекционер. В его коллекцию, которая составляла 3000 предметов, частично вошли находки из его собственных раскопок, но основная масса являлась покупками у местного населения, систематически грабившего богатые высокогорные могильники (Чми, Кобан, Камунта, Кумбулта и др.) в Северной Осетии. В феврале 1889 года коллекцию К.И. Ольшевского покупает Императорская археологическая комиссия.

После продажи коллекции часть предметов поступила в Императорский Эрмитаж в Санкт-Петербурге, а часть – в Императорский Российский Исторический Музей в Москве (современный Государственный Исторический Музей).

Несмотря на значимость археологических находок, поступающих из частных собраний, большая их часть, как правило, лишена информации о подробностях их обнаружения, а часто – и о связях с археологическими комплексами, что затрудняет их атрибуцию, оставляя пробел в их «биографии».

Кожаные поверхности обоих кожаных предметов, поступивших к нам в реставрацию,

Рис. 1. Мешочек в процессе реставрации.

Рис. 2. Фрагменты футляра до реставрации.

декорированы шелковыми шнурами, свитыми из непряденых шелковых нитей, Z и S – круткой, пришитых «в прикреп» в технике вышивки и аппликации.

Первоначальный цвет нитей не сохранился.

По результатам анализов, которые были сделаны в Отделе научно-технической экспертизы Государственного Эрмитажа методами оптической микроскопии, микрохимического анализа, жидкостной хроматомасс-спектроскопии обнаружены красильные источники животной природы красного цвета: лаковые червецы, кермес, кошениль; протравные красители растительного происхождения: красные – морена красильная; фиолетовый – воробейник краснокорневой; желто-коричневый – щавель конский или ревень; желтые – дрок красильный и датиска коноплевая; кубовый синий краситель из индигоносных растений.

На поверхности кожи одной из частей футляра обнаружен слой красного цвета, видимый без микроскопа. По результатам исследований, кожа была окрашена смесью красного красителя червеца кермеса и желтого красителя растительного происхождения из смеси плодов, коры и листьев крушины[1] .

Так как мешочек был археологически целым, то работы начались с него и методика реставрации отрабатывалась на нем. Подробнее речь пойдет о реставрации футляра для гребня.

Футляр представлен двумя блоками фрагментов, наклеенных на бумагу в связи с сильной фрагментарностью. Фрагменты являются частью клапана и частью одной из стенок футляра.

Кожа футляра стала ломкой во всех направлениях, включая расслоение по толщине, с тенденцией выкрашивания мелких фрагментов кожи.

Характер загрязнений также был разным. Большая часть поверхности была покрыта равномерным пылевым слоем серого цвета с участками более плотного слоя загрязнений, переходящего в жесткую корку.

Кроме того, части футляра были наклеены на бумагу **клеевой массой,** превратившейся в жесткие растрескавшиеся пластинки. Судя по пленкам клея на фрагментах футляра, пленки были разновременные и разных составов. Анализы, выполненные методами оптической микроскопии, рентгенофлюоресцентного анализа, инфракрасной Фурье-микроскопии, подтвердили многокомпонентный состав веществ, присутствующих на поверхности – силикатный клей, полисахариды (камеди), растворимые вещества белковой природы[2] .

Шелк пересох и сильно разрушен: нити стали хрупкими, шнуры - сыпучими, распадающимися на отдельные нити и фрагменты - выкрошки; местами вышивка представляет нитяной лом (рис. 3); на отдельных участках отмечается замятость шнуров напоминающая бесформенную массу, но с

[1]*Исследования проведены ст.н. с. ЛФХИМ ОНТЭ В.В. Вирт, зав. ЛФХИМ ОНТЭ Л.С. Гавриленко, ст. лаб. ЛФХИМ ОНТЭ О.С. Леденевой.*

[2]*Исследования проведены старшим научным сотрудником ОНТЭ ГЭ И.А. Григорьевой.*

Рис. 3. Сохранность шелковых нитей

сохранением монолитности.

Основные **задачи реставрации** заключались в удалении загрязнений, по возможности, и консервации материалов памятника, т.е. шелка и кожи. В данном случае мы имели дело с таким деликатным и хрупким материалом, как археологические шелковые нити, и достаточно капризным и коварным материалом, как археологическая кожа. Очень хотелось ограничиться минимальным реставрационным вмешательством, и, самое главное, не перегрузить материалы памятника реставрационными консервантами. Сухая расчистка шелка не дала видимых результатов. Было решено попробовать дистиллированную воду. Тонкой беличьей кистью №2, смоченной дистиллированной водой и отжатой на фильтровальной бумаге, движениями точечного прикосновения к поверхности шнуров и работая небольшими участками, загрязнения постепенно уходили, но не на всех участках. Для профилактических целей в воду было добавлено антисептическое средство Катамин АБ (alcyl dimethyl ammonium chloride) в количестве необходимом для получения 0,5% водного рабочего раствора.

Влажное обеспыливание показало, что шелковые шнуры сохранили плотность крутки, не растрескались, не сдвинулись с места. При выборе консерванта для шелковых нитей основными требованиями были: водный несинтетический консолидат, долговечный, со свойствами легкого клея. Был выбран природный материал Funori, часто называемый для удобства клеем. Funori - природный полисахарид, выделяемый из слизи определенных видов красных морских водорослей, произрастающих в водах Японии, Кореи, Южного Китая и Северной Америки. Фунори используется в Японии с XVII века, а точнее - с 1673 года. Изначально его коммерческое производство связывают с производством шелка для кимоно и работы с бумагой для традиционных раздвижных ширм.

В Японии Фунори нашел широкое применение, помимо работы с шелком и бумагой: используется в качестве моющего средства; добавляется в меловую и другие штукатурки; используется как стабилизатор и загуститель в пищевых, косметических и фармацевтических продуктах [1].

Использование Фунори в реставрации продиктовано такими его уникальными свойствами, как возможность связывать большое количество воды по отношению к его массе, его оптическими свойствами, низким поверхностным натяжением: отсюда его способность не изменять внешний вид окрашенной поверхности, не оставлять блеска и линий разводов. Также отмечаются его антимикробные свойства, нейтральное pH (pH – показатель кислотности или основности водных растворов), полная растворимость в воде. Как реставрационное средство, Фунори применяется для укрепления порошащего красочного слоя в живописи; в реставрации восточноазиатской живописи на бумаге и шелке; для придания нужной вязкости другим реставрационным растворам, например, клеям животного происхождения и крахмалам.

За пределами Японии Фунори стал известен с середины XX столетия. Его преимущества перед другими реставрационными материалами позволяют расширять области его применения и продолжать исследования и эксперименты по его использованию в различных областях реставрации. Однако, статей реставрационной направленности по поводу его использования не так много [2]. В нашей Лаборатории уже был опыт работы с Фунори во время реставрации японских театральных масок из коллекции Эрмитажа [3].

Перед началом работы были проведены пробы по нанесению водного раствора Фунори разной концентрации (не более 1%) на современные неокрашенные нити из натурального шелка. Нити не утратили гибкости, не приобрели дополнительного блеска, под микроскопом отмечалось уменьшение разлохмаченности. При использовании разных концентраций происходила консолидация нитей в скрутке, а также при необходимости фиксация

нитей к основе.

Удалить загрязнения с поверхности шелка кистью, смоченной дистиллированной водой, было возможно только на участках, сохранявших монолитность. На участках с подвижными и сильно разрыхленными жгутами шелк сначала

Рис. 4. Клапан футляра после реставрации.

Рис. 5. Стенка футляра после реставрации.

обрабатывался 0,5% водным раствором Фунори для устранения сыпучести, после чего кистью, смоченной водой для удаления загрязнений. Корка загрязнений размягчалась и частично удалялась 5% водным раствором ПЭГ 400 (полиэтиленгликоль с молекулярной массой 400 г/моль), после чего эти участки вышивки также пропитывались 1% водным раствором Фунори. После удаления загрязнений и консервации шелка подобранные фрагменты футляра были соединены встык бумажной массой, используемой в реставрации для отливки бумаги.

В качестве связующего был применен 1% водный раствор Фунори. Этой же массой были восполнены трещины и утраты кожаной основы.

Закрепление лицевой поверхности позволило перевернуть подобранные части футляра и работать с оборотной стороной. Поверхность кожи была обеспылена и законсервирована также как шелковые нити (рис. 4, рис. 5).

Для хранения, транспортировки и экспонирования сделан охранный бокс из бескислотного картона и органического стекла, позволяющий видеть обе стороны фрагментов футляра.

Литература:

Бринцева, URL – Бринцева А.А. Фунори как укрепляющий состав. ГосНИИР электронная библиотека. URL: https://www.gosniir.ru/library/articles/conservation/funori.aspx (дата обращения: 25.07.2024).

Козлова, Мотолянец. 2023 – Козлова Е.В., Мотолянец Я.П. Опыт реставрации японских театральных масок: влияние специфики технологии изготовления на выбор консолиданта. //Искусство и наука. Актуальные вопросы образования, исследований и технологий. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной памяти М.В. Доброклонского (11-13 ноября 2021 г.). Часть I. СПб. 2023. С. 347-367.

Swider, Smith 2005. Swider Joseph R., Smith Marta. Funori: overview of 300-year-old consolidant. Journal of American Institute for Conservation. Washington, 2005, Vol.44, №2, p. 117-126.

Список сокращений:

ЛФХИМ ОНТЭ – Лаборатория физико-химических исследований материалов Отдела научно-технической экспертизы Государственного Эрмитажа

ЛНРДиАМ – Лаборатория научной реставрации драгоценных и археологических металлов

ЕСТЕЛІК ІЗІМЕН

ЖАУЫНГЕР ЕРЛІГІНІҢ АЙҒАҒЫ

Гаухар Молдагулова
Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі
Ақтөбе қ.

XX ғасыр адамзат тарихындағы ең ауыр кезеңдердің бірі болды. Оның ішінде 1941-1945 жылдар аралығында өткен Ұлы Отан соғысы – Кеңес халқының, оның ішінде қазақ ұлтының да басына түскен үлкен сынақ, ауыртпалық пен ерлікке толы кезең болды. Бұл соғыс тек майдан шебінде ғана емес, сонымен қатар тылда жанқиярлықпен еңбек еткен жандардың, миллиондаған бейбіт тұрғын мен сарбаздың тағдырымен тығыз байланысты болды. Соғыс жылдарында майдан даласында да, тылда да ел мен жерді қорғау жолында ерен ерлік пен жанқиярлық танытқан азаматтар аз болмады.

1941 жылдың 22-маусымында фашистік Германияның Кеңес Одағына тұтқиылдан шабуыл жасауы миллиондаған адамның тағдырын түбегейлі өзгертіп жіберді. Жауға қарсы тұру үшін ел жұмылып, түрлі ұлт өкілдері Отанды қорғауға аттанды.

Сол жылдары Қазақстаннан майданға 1,2 миллионнан астам адам аттанса, олардың жартысынан көбі майдан даласында қаза тапты немесе хабарсыз кетті. Бірақ бұл тек статистика емес – бұл әр адамның артында қалған өмір, отбасылық тарих, балалық арман, ерлік пен өшпес із.

Соғыстың алғашқы күндерінен бастап Кеңес сарбаздары өз елінің тәуелсіздігі мен халқының амандығы үшін өмірлерін қиып, ерлік көрсетті. Бұл ерліктің ауқымы әртүрлі: кейбірі ұрыс даласында жауды тойтарып, танкке қарсы шабуыл жасаса, енді бірі жарақат алып, қайтадан соғысқа сұранып, ерлікпен қаза тапты. Батырлық – тек көзге көрінетін жауынгерлік әрекет емес. Ол – өз өмірін елі үшін құрбан етуге дайын болу, антына адал болу, соңғы демі қалғанша күресу.

Майдандағы ерлік әртүрлі формада көрінді. Бір жауынгер пулемет нүктесін жойып, ротаны құтқарса, екіншісі от ішінде қалған жолдасын алып шықты.

Бірі – командирі жараланған сәтте басқаруды өз қолына алып, бөлімшені шабуылға бастап шықты. Енді бірі – гранатаның сақинасын суырып, жау танкісінің астына қарай ұмтылды. Мұндай жанқиярлық оқиғалар мыңдап саналады. Алайда олардың әрқайсысының түп негізінде – Отанға деген шексіз махаббат пен зор жауапкершілік сезімі жатты.

Ұлы Отан соғысы тек майдан шебінде ғана емес, тылда да жүріп жатты. Ер-азаматтардың көпшілігі майданға аттанған соң, елде қалған әйелдер, қарттар мен балалар өндіріс орындарында, ауыл шаруашылығында, темір жол бойында тынымсыз еңбек етті. Қазақстанда әскери зауыттар, азық-түлік қоймалары мен оқ-дәрі өндірісі ашылып, күндіз-түні тоқтаусыз жұмыс істеді. Қазақ даласы бұл кезеңде соғыс қажетіне жарап, бүкіл елді азық-түлікпен, киім-кешекпен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды.

Тылдағы ерліктің де өз кейіпкерлері бар. Бұл – 14-15 жасынан еңбек майданына араласып, шөп шауып, астық орып, көмір қазған жасөспірімдер, күн сайын ауыр еңбекке төзіммен шыдаған аналар мен әжелер, жаралы сарбаздарға көмек көрсеткен медбикелер мен дәрігерлер. Олардың қажырлы еңбегі болмаса, майдан даласына оқ-дәрі де, азық-түлік те жетпес еді. Сондықтан тылдағы әрбір еңбек адамының ерлігі – майдан шебіндегі жауынгердің батырлығымен бірдей.

Ұлы Отан соғысы Кеңес Одағы құрамындағы барлық халықты бір мақсат жолында біріктірді. Соғыс жылдарында түрлі ұлт өкілдері бір сапта жүріп, бір-бірінің өмірін арашалап, қиын-қыстау сәттерде қолдау көрсетті. Қазақ жауынгерлері орыс, украин, беларусь, өзбек, татар, грузин және басқа да көптеген ұлт өкілдерімен иық тіресе шайқасты. Бұл – ұлттар достығының, татулық пен өзара құрметтің жарқын көрінісі болды.

Соғыс жылдары Қазақстанға эвакуацияланған халық пен зауыттар орналастырылып, барлығы ортақ еңбекке жұмылдырылды. Қазақ халқы өз шаңырағына бөтен деп қарамай, эвакуацияланған адамдарды құшақ жая қарсы алды, соңғы нанын бөлісіп жеді. Бұл – жай ғана қонақжайлылық емес, бұл – рухани биіктік, бауырмалдық пен шынайы адамгершіліктің нышаны еді.

Соғыс жылдарында майданға аттанған ұлдарын, жарларын, бауырларын күткен аналар мен әйелдердің ерлігі де ешқашан ұмытылмайды. Олар үмітпен өмір сүрді. Қара қағаз алған сәтте жүректері қан жылап, қабырғалары қайысса да,

сынбай, тағдырға мойымай, еңбек майданына араласты. Ана жүрегі ұлының амандығы үшін күн сайын дұға етіп, көз жасымен таңды атырып, соңғы үміті үзілгенше күте білді. Бұл – жүрекпен жасалған ерлік, үнсіз әрі мұқалмас күрес еді.

Соғыс жетім мен жесірдің санын көбейтті. Қаншама бала әкесіз өсті, қаншама ана жалғыз қалды. Бірақ олар көз жастарын ішке жұтып, жылап отырып та баласын тәрбиеледі, болашаққа үмітпен қарады. Міне, бұл – рухтың беріктігі, халықтың асқақ ерік-жігері.

Мысалы, соғыстың алғашқы жылдары Мәскеу түбіндегі шайқастарда кеңестік сарбаздар жаудың басым күшіне төтеп беріп, фашистік армияны тоқтатып, кейін кері шегінуге мәжбүр етті. Бұл тактикалық жеңіс қана емес, моральдық серпіліс болды. Осы шайқастарда да көптеген жауынгер соңғы демі қалғанша шайқасып, әскери бөлімдердің тірегі бола білді. Олардың батырлығы ұрпаққа үлгі болды.

Құжаттар көрсеткендей, 101-дербес атқыштар бригадасы Ақтөбе қаласында 1941 жылдың 5 желтоқсанынан 1942 жылдың 1 мамырына дейін жасақталды. Кәдуілгі атқыштар бөлімі аталса да, бұл бірлік қазақ ұлтының ұлттық құрамасы ретінде құрылған болатын.

Бригаданың құрылуына КСРО Мемлекеттік Қорғаныс комитетінің 1941 жылғы 13 қаңтардағы және КСРО Қорғаныс Халық комиссарының 1941 жылғы 20 қарашадағы «Ұлттық атқыштар құрамаларын құру туралы» қаулысы ықпал етті. Осы қаулыға сәйкес, Орта Азия әскери округінің командашысы 1941 жылғы 27 қарашада «101-ші және 100-атқыштар бригадасын құру туралы» бұйрық шығарды.

Бұл – бригаданың жартысынан астамын негізгі ұлт өкілдері құрағандығының тағы бір дәлелі. 101-бригаданың құрамында 3804 солдат пен офицер болды. Олардың 705-і жұмысшы, 1503-і колхозшы, ал 1596-сы қызметші еді.

Бригада Ақтөбе, Гурьев, Батыс Қазақстан және Қызылорда облыстарының тұрғындарынан жасақталды. 101-атқыштар бригадасына алғашында подполковник Яковленко Севостьян Яковлевич басшылық етті. Бригада комиссары – аға политрук Нури Луфтрахманович Әлиев болды. Әскери штатқа сәйкес жасақталғаннан кейін, 1942 жылдың мамырында бригада құрамы 5007 адамға жетті.

Бригаданың материалдық-техникалық жабдықталуы туралы қызықты деректер бар. Оған 16 жүк және 6 жеңіл автомашина, 460 жылқы, 52 қосақтаулы және жекелеп жегілетін көлік, 89 ер, 1089 күртеше тон, 1428 құлақшын, басқа да көптеген мүлік берілген.

101-атқыштар бригадасы 1942 жылдың 19-23 қазаны аралығында майданға тартып, Калинин майданының 39-армиясының құрамына енеді. Бригада алғашқы шайқасына 1942 жылдың қарашасында Калинин, қазіргі Тверь облысы Оленико қаласы ауданында кірісіп, бірқатар елді мекенді азат етуге қатысады (Шыңбаев А.,1995, 20-22-бб).

1942 жылдың 11 тамызында 101-бригада Ақтөбе теміржол стансасынан эшелонмен біртіндеп майданға аттана бастады. Бірінші күні ескі әуежайда саптағы 5007 жауынгердің алдында облыстық атқару комитетінің төрағасы Нығмет Қамбаров митингіні ашты. Кейін облыстық атқару комитетінің хатшысы Қанапия Мұфтахин, бригада комиссары Нұри Әлиев және батальон комсоргы Қалыш Асқаров сөз сөйледі. Маршал Ворошилов қазақтарды батыл, уәдесінен айнымайтын, ержүрек халық ретінде мақтап, жалынды сөз айтты. Содан соң арнайы әкелінген ескі жүк көлігінің шанағына Нұрпейіс Байғанин жырау көтеріліп, батырлық эпостарды кезекпен жырлады.

Сөз сөйлегендер неміс фашизмін жеңіп, Кеңес өкіметінің жерін Батыс басқыншыларынан азат етіп, жеңіс туын Берлинге тігіп қайтуға тілек білдірді. Жыр аяқталған соң, майданның не екенін сезінбеген 17-18 жастағы жастар теміржол вокзалынан пойызға мініп, Мәскеу бағытына қарай аттанды. Эшелондар бірінен соң бірі Батысқа бет алды. Мәскеу қаласынан 12 шақырым жерде орналасқан Нагинск қаласындағы Боровое лагеріне жеткен дивизия осы жерде 3 айдан астам уақыт аялдап, жоспарлы жаттығулардан өтті. Құрамның бір бөлігі штатқа сәйкес қару-жарақпен жарақтандырылды. 1942 жылдың 3 қазанында генерал-майор Рябов КСРО Жоғарғы Кеңесінің Президиумы атынан бригадаға жауынгерлік Қызыл Туды тапсырды.

101-ші атқыштар бригадасы 1942 жылдың 23-25 қазаны аралығында 39-армия құрамында эшелонмен Калинин майданына жеткізілді. 25 қарашадағы бригададағы жауынгерлер саны – 4918 адам болды. Шайқасқа 26 қарашада кірді, бұл – «Марс» операциясының екінші күні еді. 26 қараша мен 29 желтоқсан аралығында 101-бригаданың 744 жауынгері қаза тапты, 313-і із-түзсіз жоғалды, ал 2544-і жараланды. Осылайша, құрамның 4918 жауынгерінің 3601-і ауыр шығынға ұшырады.

Жалпы, «Марс» операциясына Калинин және Батыс майдандарынан 5, 20, 22, 29, 31, 33, 39, 41-армиялардың 2 миллионнан астам сарбазы, 24 мың зеңбірек пен миномет, 3300 танк және 1100 ұшақ қатысты. Қарулы Күштердің әскерінің 73 пайызы опат болды. Кеңестік тарихта Ұлы Отан соғысындағы ең қантөгісті шайқас ретінде Сталинград шайқасы аталып келеді. Егер Сталинград шайқасында қарсылас тараптардан барлығы 27 армия қатысқан болса, Ржев плацдармындағы төрт шабуылға 42 армия жұмылдырылды. Сталинград шайқасында 1 миллион 600 мыңнан аса кеңес жауынгері қаза тапса, Ржев қырғынында 2 миллион 600 мың қызыл жауынгер опат болды (Байдербес Ғ., 2015, 12-13-бб.).

1945 жылдың 9 мамырында Кеңес халқы Ұлы Жеңіске қол жеткізді. Бұл жеңіс – миллиондаған адамның жанқиярлық еңбегі, қаны мен көз жасының ақталған нәтижесі болды. Бұл күн – тек тарихтағы бір ғана дата емес, ұлттың ұмытылмас ерлігі мен берік бірлігінің символы.

Соғыс жылдарында біздің жерлестеріміз де өшпес даңққа ие болды. Көптеген жауынгерлер Кеңес Одағының батыры атағын алып, ордендер мен медальдармен марапатталды. Сұм соғыста ерен ерлік көрсеткендері үшін ғана емес, тынбай атқарған еңбектері үшін де менің атам көптеген медальдар мен марапаттарға ие болды.

2025 жылдың қаңтарында музей қорына экспонат қабылдау, сатып алу және сараптау комиссиясының кезекті отырысында Ұлы Отан соғысының ардагері, Ржев түбіндегі «Марс» операциясына қатысқан 101-ұлттық дербес атқыштар бригадасының жауынгері Ибраимов Рахметулланың құжаттарын, суреттерін, ордендерін, медальдарын, киген костюмін комиссия мүшелері сараптаудан өткізіп, комиссия мүшелерінің шешімі бойынша негізгі қорға және қосымша қорға қабылдады.

Қазіргі таңда атам Рахметулланың құжаттары, суреттері мен ерлігін сипаттайтын ордендері, медальдары, киген костюмі, яғни барлық қымбат естеліктер Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінде сақтаулы. Төмендегі кестеде медаль, ордендер туралы нақты ақпаратпен бөлістік.

Ардагер аталар. (1-қатарда оң жақтан 4-ші отырған – ҰОС ардагері, 101-дербес ұлттық атқыштар бригадасының жауынгері, байланысшы (радист) Ибраимов Рахметулла).

Комиссия отырысының талқылау барысы.

№	Медаль, орден атауы	Сипаттама	Берілген уақыты
1	«Ветеран труда» медалі 	Медальдің алдыңғы жағында «Ветеран труда», «СССР» деген жазу және балта, орақ, бидай масағының суреті салынған. Артқы жағында «За долголетний добросовестный труд» деген жазуы бар. Көкшіл түсті лентасының ақ, қызыл жолақтары бар. Көлемі: шеңбер, d-35 мм. Материалы: металл.	Берілген уақыты белгісіз
2	«Ветеран труда» медалі 	Медальдің алдыңғы жағында «Ветеран труда», «СССР» деген жазуы және балта, орақ, бидай масағының суреті салынған. Артқы жағында «За долголетний добросовестный труд» деген жазу бар. Бозғылт лентасының ақ, қызыл жолақтары бар. Көлемі: шеңбер, d- 35мм. Материалы: металл	1985 жылғы 30 қаңтардағы СССР Жоғарғы Кеңес Президиумының шешімімен ұзақ жылғы адал еңбегі үшін 1985 жылғы 9 сәуір

3	«За отвагу» медалі 	Медальдің алдыңғы бетінің жоғарғы жағында үш ұшақтың суреті бейнеленген. Суреттің астында «За отвагу» және «СССР» деген жазу қызыл түспен жазылған. Төменгі жағында танк суреті бейнеленген. Артқы жағында медальдің номері жазылған. Бозғылт лентасының көк жолақтары бар. Көлемі: шеңбер, d-32 мм. Материалы: металл	1946 жылғы 5 қыркүйек №2545120
4	«Ветеран войны **1941-1945**» төсбелгісі 	Төсбелгінің пішіні - бес бұрышты жұлдыз және «Ветеран войны 1941-1945» деген жазуы бар бір бөліктен тұратын мөрі бар, жайылған кәдімгі бесбұрыш. Төсбелгінің дәл ортасында «Жауынгер - азат етуші» бейнесі бар. Көлемі: бес бұрышты, d-33 мм. Материалы: металл	ТМД үкіметтері басшыларының 1999 жылғы 8 қазандағы Кеңесінің шешімі
5	«Отечественной войны II степени» ордені 	Орден белгісі - дөңес бес бұрышты жұлдыз, оның сәулелері лағыл-қызыл эмальмен жабылған. Дәл ортасында орақ пен балғаның суреті және «Отечественная война» деген жазу бар. Төменгі жағында кішкентай алтын жұлдыз бар. Көлемі: бес бұрышты, d-47 мм. Материалы: металл	1985 жылғы 11 наурыздағы КСРО Жоғарғы Кеңес Президиумының жарлығы Серия Г №687748
6	«Двадцать лет победы в Великой отечественной войне **1941-1945гг**» мерекелік медалі 	Медальдің беткі жағында жауынгер бейнесі мен «1945-1965» саны, артқы жағында «Двадцать лет победы в Великой отечественной войне 1941-1945гг.» және «XX» рим цифры, жұлдызша бар. Түсі: сары, қызыл түсті лентаның жасыл, қара жолағы бар. Көлемі: шеңбер, d-32 мм. Материалы: металл	1965 жылғы 7 мамырдағы КСРО Жоғарғы Кеңес Президиумының Жарлығы 1966 жылғы 23 тамыз А №8995668

7	«Тридцать лет победы в Великой отечественной войне **1941-1945 гг.**» мерекелік медалі 	Бет жағында «участнику войны XXX лет победы в Вел. отечес. войне 1941-1945гг» деген жазу, орақ пен балғаның бейнесі бар. Артқы жағында «Отан-Ана» мүсіні, жұлдызша, бидайдың масағы бейнеленген, «1945-1975» сандары жазылған. Қызыл түсті лентаның аспан көк, сары, қара жолақтары бар. Көлемі: шеңбер, d-36мм Материалы: металл	1975 жылғы 25-сәуірдегі КСРО Жоғарғы Кеңес Президиумының Жарлығы 1975 жылғы 29 тамыз
8	«Сорок лет победы в Великой отечественной войне 1941-1945гг.» мерекелік медалі 	Медальдің беткі жағында бес бұрышты жұлдыздың, солдаттың, жұмысшының, колхозшының мүсіндік, Спасск мұнарасының бейне-лері, жоғарғы жағында «1945» және «1985» жылдары орналасқан. Артқы жағында «Участнику войны» деген жазу, «Сорок лет победы в Великой отечественной войне 1941-1945гг.», орақ пен балғаның бейнесі салынған. Қызыл, жасыл, қара, сары жолақты лентасы бар. Түсі: сары. Көлемі: шеңбер, d-32 мм. Материалы: металл	1985 жылғы 12 сәуірдегі КСРО Жоғарғы Кеңес Президиумының жарлығы 1985 жылғы 8 мамыр
9	«50 лет Вооруженных Сил СССР» мерекелік медаль куәлігі 	1969 жылғы 22 мамырда «50 лет вооруженных сил» медалімен наградталғандығын айқындайтын медаль куәлігі. Куәлік орыс тілінде жазылған. Медалі жоқ. Түсі: ақшыл. Көлемі: 8х11 см. Материалы: қағаз.	1967 жылғы 26 желтоқсандағы КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының жарлығы 1969 жылы 22 мамыр
10	«**70** лет Вооруженных Сил СССР» мерекелік медалі 	Медальдің бет жағында «70 лет вооруженных сил СССР» деген жазу бар. Жазудың астында лаврмен гүл шоғы орналасқан. Артқы жағында лавр бұтағының, ұшқыштың, матрос-тың және жауынгердің бейнелері бар. Жоғарғы бөлігінде орақ пен балға бар бес бұрышты жұлдыздың бейнесі, төменгі бөлігінде «1918» және «1988» сандары орналасқан. Көлемі: шеңбер, d-32 мм. Материалы: металл	1988 жылғы 28 қаңтардағы КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының Жарлығы 1989 жылғы 20 ақпан

11	**«За победу над Германией» мерекелік медалі** 	Медальдің беткі жағында Кеңес Одағының Маршалы киіміндегі И.В.Сталиннің бюсті, «Наше дело правое», «Мы победили» деген жазулар бар, артқы жағында «За победу над Германией», «В Великой отечественной войне 1941-1945 гг» деген жазу, бес бұрышты жұлдыз орналасқан. Көлемі: шеңбер, **d-32 мм.** Материалы: металл	1945 жылғы 9 мамырдағы КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының Жарлығы 1946 жылғы ақпан № 0350884
12	**«Победитель соцсоревнования» төсбелгісі** 	Төсбелгі тісті дөңгелек түрінде, оның ортасы қызыл ту ішінде «Победитель соцсоревнования, 1978» деп жазылған. Төсбелгінің бекітетін жоғарғы жақ жиегі –сары, ортасы – қызыл түсті. Артқы жағында түйреуіші бар. Көлемі: шеңбер, **55х32мм.** Материалы: металл	Орталық Кәсіподақ комитеті мен Министрліктің атынан 1979 жылғы 26 қаңтар
13	**«За освоение целинных земель» медаль куәлігі** 	«За освоение целинных земель» медалімен наградталды. Медалі жоқ. Орыс тілінде жазылған. Түсі: сырты – жасыл, жазуы қара. Көлемі: **8х11 см.** Материалы: қағаз	1956 жылғы 20 қазандағы КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының Жарлығы 1957жылғы 14 мамыр
14	**«Жуков медалі»** 	Медальдің бет жағында Жуковтың бейнесі орналасқан. Жоғарғы бөлігінде «Георгий Жуков» бедерлі жазуы, төменгі бөлігінде лавр мен емен бұтақтарының бедерлі бейнесі бар. Артқы жағында «1896-1996» сандары жазылған. Төменгі бөлігінде лавр және емен бұтақтарының бейнесі орналасқан. Түсі: қызыл, лентада сары, қара жолақтар бар. Көлемі: шеңбер, **d-32мм.** Материалы: металл	ҚР Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің Басшылары кеңесінің 1995 жылғы 26 мамырдағы шешіміне сәйкес, Кеңес Одағы Маршалы Г.К.Жуков медалі 1997 жылғы 20 ақпан

15	**«Жеңіске 60 жыл» медалі** 	Медальдің алдыңғы бетінде 5 жұлдыздың суреті, СССР, победа, 1945-2005 және Кремль суреті салынған. Артқы жағында «1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысындағы Жеңіске 60 жыл» деген жазу бар. Қызыл түсті, лентада сары, қара жолақтар бар. Түсі: алтын түстес. Көлемі: шеңбер. **d - 32 мм.** Материалы: металл	ҚР Президентінің 2004 жылғы 14 қыркүйектегі №1439 Жарлығы бойынша №016385
16	**«50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945» медалі** 	Медальдің бет жағында «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945» деген жазу жазылған, астыңғы жағында бидай масағының суреті бар. Артқы жағында Спасск мұнарасы, Подмосковье соборы, Кремль суреті, астында «1945-1995» деген жазу бар. Төменгі жағында орақ пен балғасы бар бес жұлдыз бейнеленген. Қызыл түсті, лентаның сары, қара жолақтары бар. Артқы жағында бекітетін түйреуіш бар. Түсі: алтын түстес. Көлемі: шеңбер,**d-32 мм.** Материалы: металл	1995 жылғы 9 мамыр
17	**«Ветеран войны 101 ОКНБ 40 лет» медалі** 	Медальдің беткі жағында «Ветеран войны 101 ОКНБ 40 лет» СССР деген жазу жазылған. Орақ пен балғаның, бидай масағының суреті бейнеленген. Төменгі бөлігінде «Ветеран труда» деген жазу бар. Артқы жағында «За долголетний добросовестный труд» деген жазу жазылған. Көкшіл түсті, лентаның қызыл, ақ жолақтары бар. Түсі: бозғылт. Көлемі: шеңбер, **d-32 мм.** Материалы: металл	1985 жылғы 9 мамыр
18	**«Гвардия» төсбелгісі** 	Жиегінде лавр гүл шоқтары, жоғарғы жағы алтын жиекті қызыл тумен жабылған. Қызыл туда алтын әріптермен: «Гвардия» деген жазу жазылған. Ортасында қызыл бес бұрышты жұлдыз орналасқан. Ал төменгі бөлігінде «СССР» сөзі жазылған. Төсбелгі алтын жалатылған. Көлемі: **47х30 мм** Материалы: металл	КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1942 жылғы 21 мамырдағы Жарлығы

19	**«За доблестный труд» в ознаменованию 100-летия со дня рождения В.И.Ленина» медалі** 	Медальдің беткі жағында «За доблестный труд» в ознаменованию 100-летия со дня рождения В.И.Ленина деген жазу, орақ пен балғаның суреті бар. Арт жағында В.И.Ленинің суреті бейнеленген, астында «1870-1970» сандары жазылған. Қызыл түсті, лентаның сары жолағы бар. Артқы жағында бекітетін түйреуіш бар. Түсі: алтын түстес. Көлемі: шеңбер, **d-32x20 мм**. Материалы: металл	1970 жылғы 22 сәуір

Жеңісті жақындатқан әр адамның, мейлі ол жауынгер, мейлі тылдағы еңбеккер болсын – өз үлесі бар. Жеңіс – солдаттың соңғы оғы, баланың жазда шөп жинаған еңбегі, ананың көз жасы, ұстаздың тәрбиелеген сөзі, теміржолшының дер кезінде жеткізген жүгі. Жеңіс – бүкіл халықтың ортақ мұрасы.

Бүгінде бейбіт аспан астында өмір сүріп жатқан ұрпақ үшін сол ауыр жылдарды, онда жасалған ерлікті ешқашан ұмытпау – азаматтық борыш. Батыр ата-бабаларымыздың ерлігі мен күресін еске алмау – өз тарихымызға және болашағымызға салғырт қарау деген сөз. Сондықтан ерлік тақырыбы мектеп оқулығынан бастап, көркем әдебиет пен кино өнеріне, күнделікті тәрбиеге дейін кеңінен орын алуы қажет.

Мектептерде ерлік сабақтарын өткізу, музейлерге экскурсиялар ұйымдастыру, ардагерлермен кездесулер өткізу – жас буынның елжандылық қасиетін оятуға зор ықпал етеді. Батырлық – генетикада емес, тәрбиеде. Сондықтан батыр бабалар рухына тағзым ете отырып, сол ерлікті жүрекпен сезініп, бейбіт өмірді қадірлей білейік!

Әдебиеттер тізімі:

1. Шыңбаев А. Жеңіске 50 жыл. Ақтөбе облыстық «Полиграфия» өндірістік бірлестігі, 1995, – 115 б.

2. Байдербес Ғ. Ржев шайқасының қаһармандары. Ақтөбе, 2015. – 260 б.

МУЗЕЙ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

Алматыдағы Қастеев музейі желтоқсанға дейін жабық болады

Алматы қаласындағы Әбілхан Қастеев атындағы ұлттық өнер музейі жөндеуге жабылды.

«Қажетті жөндеу жұмыстарының жалғасуына байланысты Ә.Қастеев атындағы ұлттық өнер музейі желтоқсанға дейін уақытша жабық болады. Бұл шара сіздерге көрсетілетін қызмет сапасын арттырып, музей кеңістігін барынша қолайлы ету мақсатында жүзеге асырылып жатыр», – деді баспасөз қызметі.

Еске салсақ, жылдың басында Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Әбілхан Қастеев атындағы мемлекеттік өнер музейі мен ҚР Орталық мемлекеттік музейіне «ұлттық» мәртебесін берген болатын.

Дереккөз: Қастеев музейінің баспасөз қызметі

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

ӘБДІҒАЛИҰЛЫ Берік	Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі
ИБРАЕВА Ақмарал	Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі
ӘЛІМБАЙ Нұрсан	Т.ғ.к., профессор, музей саласының ардагері
САРОВ Сержан	Қазақстан Республикасы мемлекеттік орталық музейі
ЖУМАБЕКОВА Гулайым	Ә. Қастеев атындағы Қазақстан Республикасының өнер музейі
САҒАДИЕВ Ұлан	Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби мемориалдық музей-қорығы
ДҮКЕНБАЕВ Нұрлан	«Әзірет-Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени музей -қорығы
САРБАСОВ Алмас	«Берел» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы
БӨРІБАЕВА Сәуле	«Бозоқ» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы
НУРСЕИТОВ Тілектес	«Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы
МЕРГЕНБАЙ Нұржан	«Ежелгі Тараз ескерткіштері» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы
МУХТАРОВА Гулмира	«Есік» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы
ДӘНДІҚАРАҚЫЗЫ Бибігүл	«Таңбалы» мемлекеттік тарихи-мәдени және табиғи музей-қорығы
ИСМАТОВ Бахадир	«Ордабасы» Ұлттық тарихи-мәдени қорық музейі
ЖАНДОСОВ Айбек	«Отырар» мемлекеттік археологиялық музей-қорығы
ӘБІЛСЕЙІТ Мұқтар	«Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы
КҮЗЕРБАЕВ Әлібек	Ұлытау Ұлттық тарихи-мәдени және табиғи музей-қорығы
МЫРЗАБЕК Құдайберді	Ақмола облыстық тарихи-өлкетану музейі
ДҮЙСЕНҒАЛИ Мейрам	Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі
КИПИЕВ Мұхамбетқали	Атырау облыстық тарихи-өлкетану музейі
АБЛАНОВА Эльвира	Ә. Кекілбайұлы атындағы Маңғыстау облыстық тарихи-өлкетану музейі
САФУЛЛИН Жантас	Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі
АЛИАКПАРОВ Арман	Г.Н. Потанин атындағы Павлодар облыстық тарихи-өлкетану музейі
ІЛИЯС Сейітжан	Жамбыл облыстық тарихи-өлкетану музейі
АЯЗБАЕВА Рысжан	Жетісу облысы М. Тынышбайұлы атындағы тарихи-өлкетану музейі
НҰРМАҒАНБЕТОВ Ержан	Қарағанды облыстық тарихи-өлкетану музейі
МЕНДЕКИНОВА Гүлжан	Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейі
КӨЗЕЙБАЕВ Сапар	Қызылорда облыстық тарихи-өлкетану музейі
САДЫРБАЕВ Қайрат	Семей қаласының облыстық тарихи-өлкетану музейі
МҰҚЫШЕВА Гүлнәр	Солтүстік Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі
ШУБАЕВ Ерболат	С. Сейфуллин атындағы тарихи-өлкетану музейі
АЙТЫМБЕТ Баян	Түркістан облыстық тарихи-өлкетану музейі
НУРГАЗИЕВА Светлана	Шығыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі

Журналдың құрылтайшысы және меншік иесі –
Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің ақпарат комитетінде
16.08.2024 жылы тіркелген. Куәлік №KZ91VPY00099077.

***«Музей әлемі»* танымдық журналына жазылыңыздар**
Журнал жылына 4 рет шығады

***Бір жылға жазылу бағасы* – 22 126 тг**
***Алты айға жазылу бағасы* – 11 063 тг**
***Үш айға жазылу бағасы* – 5 531 тг**
***Бір нөмірдің бағасы* – 5 531 тг**

Журналдың 2025 жылға арналған газеттер мен
журналдар каталогындағы индексі – 76244
«Қазпочта» АҚ

У. Ажиев, «Старейший чабан Оманкулов», 1964-1965 гг.

